

Yansılar

2

CENGİZ DAĞCI

OTUKEN

OTUKEN

Cengiz Dağcı
Bütün Eserleri: 7

Yansılar 2

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 217
EDEBİ ESERLER: 108

1. Basım: 1990

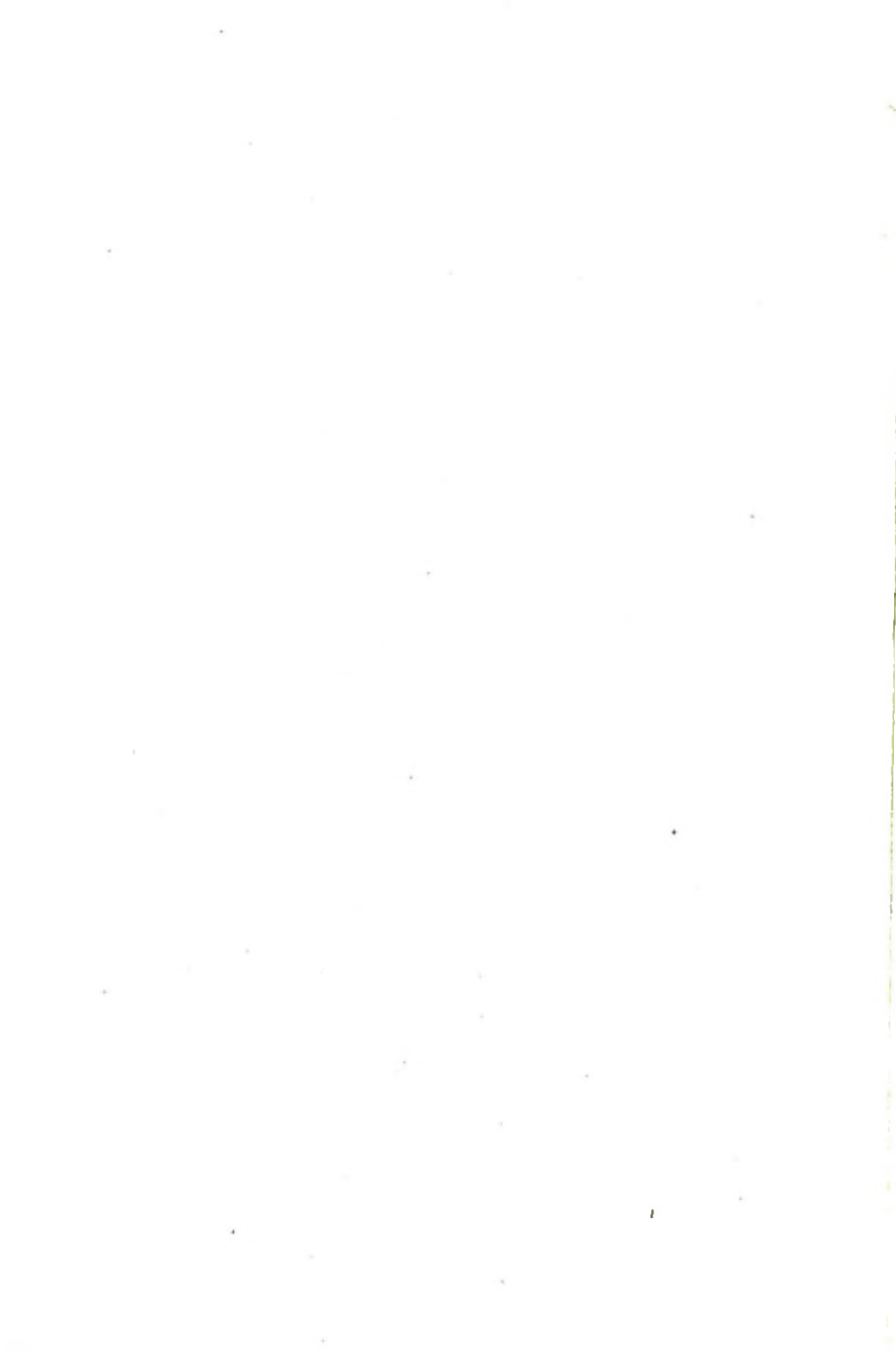
ISBN 975-437-012-5

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.
İstiklâl Cad. Ankara Han 99/3 80060 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212)251 03 50 • Faks: (0212)251 00 12

Kapak Düzeni: Nur-Olcay Okan
Kapak Baskısı: Birlik Ofset
Baskı: Özener Matbaası
Cilt: Yedigün Mücellithanesi
İstanbul - 1997

I

1987 - 1988

Mart, 1987

İki gün süren bir yağmurdan sonra hava yine soğudu. Bahçem güneşi bekliyor. Ben de, Regina da. Elma ağacının gölgesinde oturarak, tepemizde yeşil yaprakların hışırtısını dinliyieli bir yıl değil, yüzyıl geçti sanki. Gerçekten de, kış uzadıkça zaman kopuyor gerçeklerden; geçmiş masallaşıyor, gelecek akıldışı bir uzaklıkta bekliyor insanı.

Yazarlar, özellikle günümüzün genç yazarları, sık sık Freud'a başvururlar; eserlerinde Freud'dan alıntılar getirirler. Ben, romanlarımda -bazan bilerek, bazan farkında olmadan- psikolojik bir hava yaratmış olmama rağmen, Freud'dan yararlanmadım. Aslında, Freud'vari bir psikoanalist'in Gurzuf ve Kızılaş insanının ruh yapısında neler bulabileceğinden emin değilim. Ama, arada bir, Freud'un bir deyişini tekrarlamaktan alamıyorum kendimi: *Hiçbir kimse kendi ölümünü düşünmez; bilinçaltında herkes kendisinin ölümsüzlüğüne inahır.*

Ben de öyleyim. En karamsar anlarımda bile ölümü düşünmüyorum. Ne zaman öleceğim? Nasıl öleceğim? Kim gömecek beni? Ve nereye gömüleceğim? Sormuyorum bu soruları kendime. Arada, benzeri bir soru aklımdan geçiyorsa bile, ciddiye almıyorum. Gene de bir mezarlık yanından geçerken, veya sokakta ölüyü mezarlığa taşıyan bir cenaze arabasına bakarken, ölümün kaçınılmaz bir gerçek olduğuna inanmaya zorluyorum kendimi.

Evet, zorluyorum. Derin bir inançla değilse de, ölümün

gerçekliğini kabul ediyorum. Romanlarım yazılırken, hayatımın dayanak noktası Gurzuf oldu. Gurzuf'a bağlı kaldığım sürece hayatımın gerçekliğinden kuşkulandım. Gurzuf'suz, hayatımın gerçek bir anlam taşımayan ve biçimsiz bir varlık olacağını, kendiminse bir hayaletle -dolanan, gören, uyuyan, ağlayan, sevinen ama gene de bir hayaletle- dönüşeceğini sandım. Sanmakla da kalmadım, bütün bu uzun yıllar boyunca kendimi Gurzuf'ta ve Kızılaş'ta aradım. Niçin? Neden? Bilmiyorum. Bildiğim bir şey varsa, hiç çaba harcamaksızın, ve dileğim bir anda, kendimi Gurzuf'ta ve Kızılaş'ta bulabileceğime inanmam oldu. Ama yıllar geçtikçe hayatımın bu odağı hayalleşti, hayalleştikçe de ölümün gerçekliğine, daha fazla kendi ölümümün gerçekliği üzerine düşünmez oldum. Fakat, yaşayan bir insan yaşam gerçeklerinden büsbütün koparamaz kendisini.

Dün akşam Regina, *Türk motifli* ayak taburesinin kaplama bezini bitirince, yeni bir işe başlayacağını açıkladı, ve, nakış ve dokuma dergilerinden seçtiği resimli bir bezi göstererek, "İşte, bu!", dedi.

Renk renk çiçeklerle çevrili çimliği, ve çimliğin ortasındaki tavuskuşunu yansıtan resimi beraberce inceledik. Resimde birbirine geçmiş, birbirini tamamlayan -bazıları güneş ışığında canlı ve belirgin, bazıları dalın yaprağın gölgesinde donuk ve çekingen- o denli çok çiçek ve renk vardı ki, resimi çizmiş olan sanatçının dünyaya ve hayata çiçek ve renkler açısından baktığı besbelliydi.

Bakışlarım bir ara Regina'nın elleri üzerine kaydı. Hayatında çok uğraştı, çok işler yaptı Regina. Ellerinden bu bez üzerine bunca çiçeği ve rengi dökebileceğinden kuşkulandır gibi oldum.

"Bu işi başarıyla sonuçlandırman için ne kadar zaman gerektiğini biliyor musun?" diye sordum.

Gözlerini yüzüme kaldırdı, ve güldü. Gülümsemesi garip bir kederle gölgeliydi.

"Ölmeden önce bitireceğimi umuyorum", dedi Regina.

Titredim birden. Regina'nın ölümünden fazla, kapısı içerden kilitli evimde ve kanape üzerine uzalı yatan cansız ve kimsesiz bedenimi görür gibi oldum.

Fazla konuşmadık. Resime bakarken, Regina'nın elini avucum içine alıp, âşıkane okşadım. Ne düşündüğümü bilmiyordu. Yoksa biliyor muydu?

"Korkma", dedi.

Korkumu dışa vuramazdım. Ben de güldüm, ve, "Korkmuyorum", dedim.

Bir insanın ömrü çok uzun sürerse, o insan hayatın birden fazla odağından geçer. Şaşmadım az önce titreyişime; Gurzul'un ve Kızılaş'ın yerini Regina'nın aldığını çoktan biliyordum.

Kendi hayatımın gerçekliğinden kuşkulandığımı vurguladım az yukarda. Gene de, önceki yıllardaki gibi, kendimden ayrılamıyorum bir türlü Yansılar'da. Yansılar'dan önceki romanlarımın da baş kişisi kendim oldum. Yok yok, *Madame Bovary C'est Moi* soyundan roman kahramanı oldum anlamına gelmez bu. Ama bütün eserlerimde gördüklerimi, duyduklarımı yazdım; kendi derim üzerine denediğim, tadını tatıdığım şeyleri yazdım. Kendimden, kendi varlığımdan kuşkulandıysam, insanoğluna tanılan veya insanoğlunun sahip olması gerektiği loğal özgürlüklerden yoksun olduğum için kuşkulandım.

Nisan, 1987

Eski Yansılar'ı saklarken, önümüzdeki Nisan ayı içinde yeni Yansılar'ın, çiçeklerle birlikte gönlümde dirilip, yeniden açacağını umuyordum. Nisan geldi, ben eski Yansılar'da ölüyüm halâ. Yazılmış Mart bölümünü okumadım daha. Önceki Yansılar'a benzerliğini, kendimi tekrarlamaları göreceğimi bildiğim için okumak istemiyorum; gene de masamın başında geçiriyorum her akşamımı. Puromu içiyor, kahvemi içiyor, ve elimde kalem, önümde açılı deftere bakıyorum boş bir bakışla. Kendimi böylesine kuru ve verimsiz bulmam yeni değil tabî; önceleri de masamın başında oturarak, saatlerce *pandera* kutusunun açılmasını beklerdim. Açılmazdı. Günlerce, haftalarca açılmazdı. Ama bazan açılırdı; ve açıldığı zaman kutudan gözlerimi kamaştırıcı, yüreğimi sevindirici mücevherler çıkıp gözlerimin önüne serpilirdi. Dün akşam da masamın gerisinde oturarak, boş sayfaya baktım. Bakarken -durumuma bir çeşit avuntu katarım diye belki- düşüncelerimle Gurzuf'a ve Kızıлтаş'a uzandım; çocukluğumun bir anını yakalayıp Yansılar'a dökeceğimi umdum.

Bomboştu Gurzuf gözlerimde. İskelesi çöktü. Delik değişik kayıklar sığ ve saydam sulara gömülüydü. Kıyıları ıssızdı. Evleri insansızdı. Bağları yabancı otlarla kaplıydı. Daha da yaşanacak ömrümün her akşamını masamın başında oturup, deftere bakarsam bile, *pandera* kutusunun açılmayacağını, açılırsa bile, kutuda benim için artık hiçbir şey kalmadığını sezinler gibi oldum.

İşile meşgul olan Regina, yanıbaşında koltukta değil de, benim içimde oturuyordu sanki:

"Bana kalırsa, sen Yansılar'ı kapat", diyor Regina.

Ses cımiyorum.

Regina sürdürüyor:

"Evet, Yansılar'ı kapat. En az iki ay, üç ay açıp bakma. Hiçbir şey yapma. Hafızanı da kapat, ve Türkiye'den haber bekleme. Sadece yat, uyu; kalk, Wimbledon Common'a git, gezin... başka hiçbir işle meşgul olma. İstersen tiyatro'ya git, konser dinle. Başka hiç, ama hiçbir işle meşgul olma. Özellikle Yansılar'la."

Yansılar'ı üç ay süresince kapatmak... mümkün mü? Değil. Ama Gurzuf, benim için, sessiz ve ıssız bir yer olduktan sonra, başka ne yapabilirim?

Bu satırları yazarken, Varlık'ın Mart sayısındaki İrk ve Edebiyat özel bölümüne katkıda bulunan bazı yazarlardan bir *ırkçı* damgası yiyeceğimi de düşünmüyor değilim. Çünkü onlar Gurzuf'un, benim tanımladığım gibi bir yer olmadığını, Gurzuf'a Sovyetler Birliği'nin dörtbir yanından turistlerin geldiklerini, Gurzuf'ta Lumumba adında bir de Enstitü bulunduğunu biliyorlar. Ben de biliyorum; ve Gurzuf kıyısında dinlenen kolhozcuların, madencilerin, şairlerin, Lumumba Enstitüsü'nde Rus dilini öğrenen Niyazalanı'lı gençlerin mutluluklarından kuşulanmıyorum. Ama bütün bunlar bana benim Gurzufumu unutturamazlar. Gurzuf'un Soğuksu kıyısında bayıra yaslı mezarlığı yerlebir edildi diye, gözlerimi zamanından önce yumamam Gurzuf'uma -ıssız ve sessiz görüyorsam bile, bakacağım Gurzuf'uma; ve bakarken, Lumumba Enstitüsü'nde eğitim gören Niyazalanı'lı gencin de, günün birinde benim gördüğüm Gurzuf'u görebileceğini umacağım.-

Gene de Regina'nın dediklerine yalnızca kulak misafiri olarak kalamam. Dedikleri üzerine düşünüyorum. Tartıyorum. Değerlendiriyorum. Haklı mı acaba? Yansılar'ı, Yansılar'la birlikte gözlerimi Gurzuf'a kapatıp, başka görüntülere açsam? Ya

da hiç açmayıp yalnızca uyusam?... Kalkıp amaçsız ve düşünmeksizin Wimbledon ormanlarında gezinsem?...

Evet, tüm salık ve önerilere açığım. Özellikle Regina'nın önerilerine.

Geçenlerde Equus ve Amadeus'un yazarı Peter Shaffer'in Richmond tiyatrosunda birer perdelik iki piyesi (Black Comedy ve Private Ear) oynandığını öğrendik.

İyi bir oyun yazarı Peter Shaffer. Geçen yıl aynı tiyatroun sahnesinde seyrettiğimiz Amadeus, piyes sanatının en üstün tekniği ve sıcaklığıyla işledi bize - günlerce piyes üzerine konuştuk.

Richmond uzunca bir tren yolculuğunun ucunda. Kış içinde gitmiyoruz oraya. Ama yazın parkına, Kew botanik bahçesine, Thames kıyılarına doyum olmaz. Yaz boyu bazı günlerimiz, nehirin kıyısında gezinmekle geçiyor. Amatör balıkçıları seyrediyoruz; söğütlerin, kestane ağaçlarının gölgesinde oturarak, Kingston - Richmond arasında gidip gelen yelkenli yotları, motörlü botları seyrediyoruz. Bu yılın Nisanı evden çıkmaya izin vermeyecek kadar soğuk, rüzgârlı, ve yağmurlu. Ama Regina haklı; kupkuru bir kemiğe bakan bir karga gibi, gece gündüz masamın üstünde duran Yansılar'a bakmanın bir faydası, hatta anlamı yok - Peter Shaffer'in yeni oyununu seyretmeyi kararlaştırarak, dün Richmond'a yola koyulduk.

Kış sonu ilk yolculuğumuz bu. İstasyonlar, trenler iklim iklim. İki çocuk gibiyiz: İnsan çalkantısı içinde kendimizi kaybetmiyelim diye birbirimizin ellerini tutuyoruz. Kendi dar köşemizden her çıktığımızda dünya bambaşka görünüyor gözlerimizde. İnsanlar da. Kendi akranlarımız nadir çarpıyor göze akşamın bu saatlerinde. Çoğu genç. Kızlar ve delikanlılar. Boylu boslu. Besili. Giysileriyle, bakışlarıyla, konuşmalarıyla gençliğimizi anımsatmayacak kadar başkalar bizden. Dünya

içinde doğmuş, yetişmiş bir insan dünyadan kopuk, hatta dünyanın dışında hisseder mi kendisini? İnanmak zor, ama hissediyoruz işte. Biraz korkuyoruz da. Sebepini bilmiyorum. Yaşanmış bir hayatın sonunda ölmek varken halâ dünyada barınmanın, parklarda ve tiyatrolarda zevk kollama faaliyetini sürdürmenin karşısında duyduğumuz çekingenlikten, ya da sadece küçüklükten, çevremize duyduğumuz yabancılıktan ileri gelen bir korku belki.

Richmond trenindeyiz. Tüm yerler alınmış. Genç bir kızla genç bir oğlan, elleri birbirlerinin omuzlarına atılı, ve yanak yanağa oturuyorlar karşıki sırada. Gençlik ve terbiye konusunun dillerden düşmediği bu günlerde zamanın gençlerine kuşkuyla, hatta ön yargıyla bakmamak elde değil doğrusu; kaçamak bir bakışla bakıyorum ikisine: Sırtlarında, kayak anoraklarına benzer, bol ceketlerinin kollarında her ulustan badj ve nişan: *U.S.A. Sandinista*, oraklı çekiçli kırmızı yıldız, *Kaddafi*, *C.I.A.*, *Arafat*, *Valesa*, *Marks*, *Çernobil*, *Onaltıncı Amerikan Filosu*, *Texaco*... gündemdeki dünyada barış ruhunu en anlamlı ve en açık bir şekilde belirleyen renk ve isim cümbüşü. 'Mümkün mü?' diyorum içimden kendi kendime; 'Bu denli çapraşık, bu denli taban tabana zıt görüşler, ideolojiler, akım ve anlayışlar bir arada ve barış içinde barınabilirler mi?' İki gencin ceketlerinde barınabiliyorlar. Ama ceketleri içinde o iki genç gerçeğin, uluslar ve insanlar arasında eşitliğin sağlam ve pratik bir temele dayanmadığını nasıl bilsinler? Onların karınları tok, üstleri başları pek, sırada rahat ve yanak yanağa oturuyorlar - gözleri içindeki seveleriyle birlikte dünya barışını da taşıyabiliyorlar ceketlerinde. Bizse... biz, olanca gücümüzle dünyada yaşama savaşını verirken, ayakta durabildiğimize şükrediyoruz.

Derken bakışlarımız birleşiyor; ve, bakışlarımız birleştiği anda, genç kızın ve oğlanın gözlerine içten ve tatlı bir gülümseme konuyor.

İkisi ayağa kalkıyorlar.

"Buyur, oturun", diyor genç.

Ve kız Regina'nın, genç olan da benim dirseğimi tutarak, ikimizin, boşaltıkları yere oturmamıza yardım ediyorlar.

Duygulanıyorum. Teşekkür ediyorum. Daha fazla. Sevgi ve barış yeni, taptaze bir anlam kazanıyor ruhumda. Sevmek ne güzel! Barış ne güzel! İnsanlar arasında sevgi ve barıştan daha güzel bir şey olamaz dünyada.

Yarım saat sonra Richmond tiyatrosundayız.

Peter Shaffer'in Black Comedy'si de sevgiyle ilgili. Piyesin baş kişisi -bizim *Arzu kız* veya *Leylâ ve Mecnun* soyundan- saf, katkısız bir aşk peşinde. Bu aşkı yeni tanıştığı bir kızda buluyor; ya da bulduğunu sanıyor, ve kızı, arkadaşıyla birlikte paylaştığı apartmana akşam yemeğine davet ediyor.

Genç adam cılız, çekingen, az da beceriksiz; ama temiz ruhlu, insancıl; arkadaşıysa boylu boslu, geniş görüşlü, çok bilen, çok deneyimli ve çalımli bir esmer. Kızı bekleyen çekingen arkadaşı için yemekleri ve şarabı hazırlar, sofrayı kurar; bir yandan kızlara karşı nasıl davranmasının gerektiğini anlatıp, salık ve öğütler verirken, öte yandan kendi deneyimlerini döker genç arkadaşına.

Nihayet apartmanın zili çalar. Tedirgin genç kalkıp kapıyı açar, kızı içeriye davet eder. Kız da, ilk bakışta, alçak gönüllü, sade giysili, utangaç.. Fakat sofrada çalımli esmerin hayat serüvenlerini ve aşk tecrübelerini dinledikçe utangaçlığı dağılır, göz ve gönül zevkiyle esmer adamı dinler. Genç adam da kızın yüzünden ve bakışlarından kendisinden fazla çalımli esmerin dostluğunu tercih ettiğini anlayınca kıza karşı duyduğu önceki sevgi ve özlemleri suya düşer.

Peter Shaffer'in bu piyesi Amadeus düzeyinde değildir. Ama olmasın. Biz gene de az güldük, az üzüldük, saf ve katkısız sevgiyi bir kere daha değerlendirdik, ve eve dingin bir kafa ve gönül rahatlığıyla döndük.

Saat onbir sularında, her zamanki gibi, Yansılar'a

yönelip, masamın üzerindeki lambayı yakıyorum. Regina çatılı kaşları altından süzüyor beni. Aynı zamanda Yansılar'la meşgul olmayı bana yasaklamadığını belirten bir gülümsemeyle gülüyor. Gülümsemesine rağmen, oturmuyorum. Ertesi akşam da oturmuyorum. Yansılar masamın üzerinde; ben ise sürgün edilmiş gibiyim. Yansılar'ı bir ay süresince mi kapat dedi Regina? İki ay mı?... Varlığımın sürekliliğinde aniden bir boşluk belirmiş gibi. Boşluğu doldurmak gerektiğinin farkındayım. Ama nasıl?

Yarın Southfield kütüphanesine uğrayacağım. Boşluğu okumayla dolduracağımı umarken, Nisan'ın çıkmasını iple çekiyorum.

Nisan'ın soğuşundan ve yağmurundan sızlanıp dururken, Nisan birdenbire başkaldırdı sanki - gökyüzü masmavi; birkaç gün içinde dünyaya renk ve ışık yüklenirdi. Kestane ağaçları, *japonica* kirazları düğünlerde dantelli entarileriyle alı pullu genç kızlar misali. Çiçek ve yeşillik içinde boz sokaklar bile görkemli.

Günün uzun saatlerini bahçede geçiriyor Regina. Ben de. Ara ara, ve gizlice, çalışma odama sızıp, ayın ilk haftalarında Yansılar'a yazdıklarımı gözden geçiriyorum. Ama en hoş, cana en yakın şeyler Yansılar'da değil, bahçemde. Yeni yerlerinde topraktan fışkırmış *Türk çiçekleri* sağlam, gürbüz yavrular gibi. Çimliğin ortasındaki elma ağacı akların en akıyla çiçek açtı. *Camelia* da, *Azalea* da. İçim sevinç dolu. Kızıltaş'ta gibiyim. Annem ve Gülsüm teyzem kahve içiyorlar sanki yan odada; karşıda Aluşta vapuru geçiyor sanki Adalar gerisinden; Sevgil gülüyor sanki mezarlık duvarı dibinde. Dünya güzel. Bahçenin ucunda yaz çiçeklerinin fidelerini toprağa diken Regina'ya bakıyorum; ve bakarken Kızıltaş türküsünü mırıldanıyorum soluğum altında:

*Gök güvercin olayım
Azbarına¹ konayım.
Aylık, değil, yıllık değil
Ömürlük yaren olayım.*

Kızıltaş da çiçek ve yeşilliklere bürünürdü Nisan'ın son-
larına doğru.

1 Azbar=Avlu.

Mayıs, 1987

Kütüphanedeyim. Kitap bulmak; özellikle doyurucu, iç açıcı, dinlendirici kitabı seçmek, gerçekten bir mesele. En kolayı raftaki kitaplar arasından Çehov'u alıp eve dönmek. Ama hava açık, gün güneşli. Yanımda yeniden Çehov'la yola koyulmanın ihüyacını hissetmem için yağmurun sağanak halinde, ve günlerce, yağmasını beklemem gerek. Tolstoy, Dostoyevski gibi eski klasiklerin, hatta dünya edebiyatının yeni klasikleri sayılan Joyce'u ve Proust'ları bile, ne kadar güzel olursa olsunlar, yeniden okumaya gönül razı olmuyor bir türlü. Eski dostluklar yeni baştan kurulur; hatta zaman zaman özlenir ve yaşanır belki; ama bütünüyle eskisi gibi olmaz. Gençliğimde çok sevdiğim İvan Turgenyev'in İngilizce Rudin romanını buldum birkaç yıl önce, Southfield kütüphanesinde. Hemen alıp okudum. Ama duygulanmadım. Okurken, coşmadım. Her yaşın bir tadı olduğu gibi, her eserin de zamana göre ayrı bir tadı olur.

Raflar önünden geçerken Harold Robbins'in romanları takılıyor gözüme tekrar. Aslında kapakları ballı kaymaklı seks sembolleriyle süslü bu kitapların göze çarpmaması imkânsız. Oldukça uzun yıllar geçti aradan yazarın Carpet Baggers romanını okuyalı. Sonra Betsy'yi okudum. Yüzlerce sayfalık bu romanlar narkomanlık, seks, seks'le ilgili başka cinayetliklerle yüklü. Kapitalist sistemin hırs ve para gücüyle, gelecek kuşaklar için sert ve acımasız bir dünya kurduğunu görüyoruz;

gene de Robbins soyundan yazarların romanlarını okurken, Amerika'nın *gerçek yüzü* bu mudur? diye sormaktan alamıyor insan kendini. Hayal gücü ne denli güçlü olursa olsun, bütünüyle hayal ürünü olamaz bu yazarların eserleri. Harold Robbins'in romanlarında yazılanların yüzde, hatta binde biri gerçekse eğer, Amerika acıklı bir ülke; hem de düşündürücü bir ülke. Gene de yazarın, geçen yılın yaz ayları içinde, Hürriyet gazetesinin tefrika ettiği *The Storyteller (Yazar)* romanı gözüme ilişince duraksıyorum.

Yansılar'ın birinci cildinde *Yazar*'la veya *Öykücü*'yle ilgili düşüncemi, Harold Robbins'in önceki romanlarına yaslanarak açıklamıştım. Robbins'in bu romanı başka belki. Yazara da, yazarın romanını tefrika için seçmiş gazete kuruluna haksızlık etmişimdir belki. Öyle ya, romanı okumadan roman üzerine söz edilir mi?

İşlediğim korkunç bir günahıktan kurtulmak istercesine sarılıyorum kitaba.

Bir haftadır *The Storyteller*'i -yani geçen yıl Hürriyet gazetesinin okurlara tefrika halinde sunduğu- *Yazar*'ı okuyorum.

Romanın baş kişisi Joe Crown. Hayat mücadelesine Brooklyn sokaklarında ve zor bir ortamda başlar Joe. Fakat sınırları ve istidadı, çok geçmeden onu yükseltilere, Hollywood'a dek götürür; öyküleriyle, film senaryolarıyla ün kazanır. Fakat Joe Crown'un özlediği başarı, başarıların en yücüsü, sevidir. Onun özel *Amerikan rüyası*'nın -nerden başlayıp nerde biteceğini kendisinin de bilmediği- bu seviyle gerçekleşebileceğine inanır.

Burada *sevi* sözcüğünü İngilizcedeki *Love*'un karşılığı olarak kullanıyorum. *Love* sözcüğüyle çeşitli anlamlar verebiliriz tümcelere. Örneğin, *I love you* (seni seviyorum), ya da *to make love* (cinsî ilişkide bulunmak) - Türkçede *sevmek* ve *sevişmek* sözcüklerinin değişik anlamları gibi.

Joe Crown'un *sevisi* benim, ve seviyi benim gibi anlayanların sevilerinden başkadır. Yani normal bir *sevi* değildir. Cinsî ilişkilerin özellikle *sevi*'ye bağlı olduğuna inandığım

için, Joe Crown'un *sevisini* yalnızca seks, o da sevisiz, coşkusuz, duygusuz, kuru bir *seks makinesi* diye nitelendirebilirim. Bu seks makinesi durmadan işler romanda. Arada seks makinesinin bile hazmedemeyeceği şeyleri okuruz The Storyteller'de.

Burada hemen açıklamalıyım:

Namusunu şalvarında taşıyan bir kişi değilim; yazarın cinsî ilişkileri eserlerinde yansıtmadığını anlıyorum. Yirminci yüzyılın başlarında Harold Robbins'ten çok daha değerli romancılar yayınladılar erotik öykülerini Paris dergilerinde. Harold Robbins'in The Storyteller'inin *erotica* ile bir ilişkisi yoktur. Okuru rahatsız etme pahasına, ve özür dileyerek, eserden bazı alıntılar aktarmak istedim Yansılar'a; kendi kendimden utanıp, vazgeçtim.

Okuru bulunmayan bir ortamda bu soy öyküler yazılmaz. Kırım gibi, Türkiye'nin de uzağındayım. Ve Kırım'ı idealize ettiğim gibi, Türkiye'yi de durmadan idealize ediyorum usumda ve gönlümde. The Storyteller gibi bir romanın Türk okuruna sunulmasına şaşkınlık duymamın sebebi bu yüzden belki. Ama demokratik bir ortamda hoşumuza gitmeyen kitapların yasaklanması düşünülemez. Gerçi D. H. Lawrence'ın Lady Chatterley'i yasaklandığı yıllarda da, belki bugünün demokrasisinden çok daha sağlıklı, bir demokrasi yürürlükteydi İngiltere'de. Gene de The Storyteller soyundan eserlerin yayınlanmasına karşı değilim. Aslında bu soy eserler kazanç amacıyla yazılır, kazanç amacıyla yayınlanır. Her şey okurda; eğitilmiş, bilinçli, sağduyulu okurda. Bu kitaplara para harcamaya hazır olan okurların bulunduğu toplumlarda Harold Robbins gibi yazarlar düdüklarını çalacaklar elbet.

Durakta otobüsü bekliyordum dün.

Duraklarda çeşit çeşit insanlarla karşılaşmak mümkün. Hele otobüs, bizim otuzdokuz numaralı otobüs misali, yarım saat geciktiği zamanlarda ilginç kimselerle, tuhaf kimselerle; gülünç, varlıklı, fakir, acıklı kimselerle karşılaşır insan.

Evet, dün otobüsü bekliyordum. Benden başka kırmızı

yüzlü, şişmanca, göz çukurlarına kaçık gözleri maviden mavi ve ısıltılı, sırtında baştan ayağa -pötün, pantolon, ceket, gömlek, kıavat, siperli şapka- *Saint Michail* damgasını taşıyan Marks And Spencer mağazasından satın alınmış yepyeni giysileriyle orta yaşlarında bir adam daha vardı durakta.

Otobüs gelmiyordu. Hava oldukça soğuktu, ve rüzgârlıydı; ve havanın soğuk ve rüzgârlı olmasına rağmen, karşıkı evin penceresi dibinde kızıl *azalea* alabildiğine ve olanca güzelliğiyle çiçek açmıştı, ve evin saçagında cıvıldaşan iki serçe ara ara saçak altındaki daracık bir deliğe girip çıkıyorlardı nöbetleşe.

Dalmış, serçelere bakarken, evin önündeki küçük bahçe yolunda dört genç belirdi; ikisi kız, ikisi oğlan. Delikanlılar beyaz ırktandı, kızlar ise kara. Fakat ırk ayrılığı göze çarpmıyordu; tersine, giysileri ve hareketleri, arada duraksayıp sakın seslerle kendi aralarında konuşmaları fevkalâde uyumluydu; hatta güzeldi. Kızların kızıl fanilalı göğüslerinde gümüş zincirlere takılı haçlar vardı; kıvrırcık kara saçları birer nergis çiçeğiyle bezeliydi. Delikanlılar da sade giysiliydi; bacaklarında özenle ütülenmiş kara pantolonlar, sırtlarında açık yakalı beyaz gömlekler, temiz sarı saçları özenle taralı; ve ellerinde kara meşin kaplı birer kitap tutuyorlardı..

Dördüne bakarken, duraktaki kızıl yüzlü tombul adam:

"Rezalet!", dedi. Hem de oldukça yüksek bir sesle.

Başımı çevirip adama baktım.

Neden?

Soruyu adama sormadım ama, aklımdan geçeni yüzüne bakan gözlerimin içinde görmüş olacaktı ki:

"Bunlar din satıyorlar!... Hazreti İsa'nın adından konuşuyorlar. El âlemi rahatsız etmeye hak sahibiler sanki!.." dedi.

"Rahatsız mı ediyorlar?" diye sordum.

"Ediyorlar!" dedi adam, ve sustu.

Derken evin kapısı açıldı, ve dördü, eşikte duran evin hanımıyla konuşmaya başladılar.

İlgimi kesmiştim. Zaten, tombul adamın sandığı kadar, ilgi uyandıracak bir nesne değildi gördüklerim. Bizim evin

kapısı da çalınırdı zaman zaman. Kapıyı açtığımızda seyyar bir satıcıyla, yetimler veya sakatlar için para toplayanlarla, bazan da Tanrı ve din üzerine konuşmak isteyen kimselerle karşılaşırız. Hiç kimseyi dinlemeye veya hayırsever bağışında bulunmaya yükümlü değiliz tabii, özür dileyerek kapıyı kapatırız.

Benden ve tombul adamdan başka kimse yoktu durakta. Otobüs gelmiyordu. Otobüsçüler yeni bir greve mi başlamışlardı?

Adama bakıyorum. Adamın yüzü anlamsız; karşiki evin damı üzerinden boşluğa bakıyor. Sessizlik uzadıkça uzuyor aramızda. Duraklarda gecikmiş otobüsü beklemek gerçekten can sıkıcı.

Derken adam, boşlukta olağanüstü bir şey görmüşçesine, yaygın ve gürültülü bir kahkaha salıverdi. Şaşkın, tekrar adamdan yana döndüm. Kahkahası kesildi, ama kızıl yüzü delice bir gülümseme içindeydi, ve, ışıltılı mavi gözleriyle beni süzüyordu.

"Biliyor musunuz, bunlar benim kapımı da çaldılar bu sabah. Kapıyı açıp: Hazreti İsa'nın kendisi gelse konuşurum; Hazreti İsa'dan başka hiçbir kimseyle konuşmak niyetinde değilim dedim."

Tekrar sustu. Kendisiyle konuşmamı bekliyordu sanırım. Konuşmak istemediğimi, ya da bir yabancı olduğumu anlamıştı ki, sırtını çevirdi, bir süre suskun durdu; sonra kolunu kaldırıp bilek saatine baktı, ve sessizce yürüyerek, duraktan uzaklaştı.

Bu akşam yine Varlık'la başbaşayım. (Ne ben Varlık'tan, ne de Varlık benden kolay kolay kurtulamayacak galiba.) Samim Kocagöz'ün Kitap ve Politika başlıklı yazısı bakıyor tekrar bana sayfadan. Aşağıdaki satırları, cümle ve söz düzenini değiştirmeksizin aktarıyorum Yansılar'a:

'Elli yıldır hep merak ederim, bizdeki politikacılar kitap okur mu? diye. Pek azı... Atatürk, İsmet Paşa, Ecevit gibi, Hasan Ali Yücel gibi politikacıların okuduğunu biliriz de ya başka bir politikacı aklınıza gelir mi? Vardır daha parmakla

sayacağımız değin belki... Zaten politikacılar kitap okumuş ol-salar, bugün (hal-i pür melâlimiz) böyle olmazdı... Öte yandan Fransız Cumhurbaşkanı, Fransız yazarlarını bitirmiş de bizim Yaşar Kemal'i okuyor... ne dersiniz?"

Başkalarını bilmem ama ben çok bir şey diyemem. Sanat eserleri, genelde, dinlenmek için okunur. Birşeyler öğrenmek, bilgi edinmek, düşünce dağarcıklarını zenginleştirmek amacıyla okuyanlar da vardır kuşkusuz. Kitabın yardımıyla insan eğitilir; eğitilen insanla, uzun, çok uzun bir süre içinde, yaşam koşulları değişir; değişen koşullarla toplumların sosyal ve ekonomik durumları da değişikliğe sürüklenir. Ama roman okuyan politikacılar bir yıl, beş yıl, on yıl içinde ulusun *hal-i pür melâlini* değiştirirler mi? Evet, demek zor. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ırkçı yönetmenliğine istediğiniz kadar roman okutun; etkilenmezler. Sovyet komünist partisi liderleri büyük devrimden bu yana Marksizm dialektikasıyla başka kitaplar da okudular kuşkusuz - Sovyet halklarının durumlarında olumlu bir değişiklik olmuyor diye yakınanlar da var. Dünyanın başka ülkelerini de örnek olarak düşünebiliriz. İş bu kadar kolay ol-saydı Başkan Reagan'a, Homer'den Yaşar Kemal'e dek, yazılmış tüm sanat eserlerini zorla okutur, ve, kırk yıldır Demokles'in kılıcı gibi başımız üzerine asılı nükleer silahlardan tamamen vazgeçmesini ve dünyamızın *hal-i pür melâline* mutluluk getirmesine yardımcı olurduk.

Özel durumlarımızda da öyle:

Yeni bir dost edindim; Polonyalı. Yeni de değil doğrusu, nerdeyse bir yıldır satranç ortağım. Haftada bir kez buluşup satranç oynarız kulüpte. Adam yetmiş yaşlarında. Ve bekâr. Tiyatroya gitmez. Ruhsal bilimlerle ilgilenmez. Felsefeyi sevmez. Roman okumaz. Boş zamanlarında radyodan klasik müzik dinler; ya da keman çalar kendi kendine. Okuduğu tek kitap ekonomî, ve din konularını içeren kitaplardır. Oysa dindar değildir adam. Tam tersine, agnost. Daha fazla: düpedüz Allahsızdır. İslâm, Hristiyan, Musevî dinlerin insanlık için zararlı olduğuna inanır; din kitaplarını okuyorsa, dinsizliğe inancını güçlendirmek için okuyor kuşkusuz. Satranç oynamadığımız kısa ara-

larda sanat eserlerinin faydasından söz ediyorum. Dinler. Ama düşünceme önem verdiğini sanmıyorum. Bana inanır da roman okumaya başlarsa, din üzerine görüş ve inançları değişir mi acaba?

Bay Samim Kocagöz istisna değil; Türk romancıları da, başka ülkelerin romancıları gibi, yazdıkları romanlarla -haklı olarak toplumları, siyasal sistemleri değiştireceklerine inanırlar- özellikle yazarlıklarının gençlik yıllarında. Otuz yıl öncesi Samim Kocagöz'le Yaşar Nâbi arasında yeralan (Onbinlerin Dönüşü romanıyla ilgili) bir yazışmayı iyi hatırlıyorum. Yaşar Nâbi geçindi. Orhan Kemal'ler, Nazım Hikmet'ler özledikleri şeyleri görmeden geçip gittiler bu dünyadan. Hayatta kalanların saçı sakalı ağardı. Yalnız Samim Kocagöz halâ genç, halâ yemyeşil maşallah.

İngilizce'de bir sözcük var: *tolerance*.

Sözcüğün Türkçe karşılığı hoşgörülük galiba. Ama zaman zaman elime geçen Türkçe dergi ve gazetelerde görüyorum *tolerans*'ı. Demek ki, literatür gibi; perspektif, versiyon, ekstra, nostalji, moral, transfer gibi sözcüklerin yanısıra, *tolerans* da yavaş yavaş, bazan sinsi sinsi, giriyor Türkçe'ye. Bu sözcüklerin çoğu, analarının sıcacık kucaklarını bulmuşlar gibi, yerleşip kalıyorlar dilde. Ulus ve ülke batılılaştıkça bu sözcüklerden korunma zorlaşıyor. Özellikle demokrasi ağacı ülkede kök salıp yeşerdikçe *tolerans*tan kaçmak ne mümkün, ne de faydalıdır; zararlı bile. Ben *tolerans* sözcüğünü okul yıllarımda duymadım. Yok, cahilliğim yüzünden değil; içinde bulunduğum ortamda bu sözcük nadir, belki de hiç kullanılmadığından.

Evet, *tolerans*... Yoksa hoşgörülü mü demeliyim?

İngiltere'ye yerleştiğimiz ilk yıllarda tuhaf, bazan da bizzim için yabancı, olay ve olgularla karşılaştık. Bunlardan biri şu: yıl 1946'ydı. Sheperds Bush yeraltı demiryolu istasyonu

önünde Regina'yı bekliyordum. Onbeş adım kadar uzağımdaki köşe başında bir adam, boş portakal sandığı üzerine dikilmiş, nutuk çekiyordu. Sandığına ilişik bir de kırmızı bayrak vardı. Belliydi: adam komünistti. Kendisini dinleyen çok kimse yoktu çevresinde - yalnızca kıvrıkcık sarı saçlı iki kızcağız, sekizinci, belki dokuzuncu ayında, gebe bir kadın, eli değnekli bir ihtiyar. Dinleyici kılıfına rağmen, adam coşkuluydu. Ve coşkulu bir sesle komünizm ideallerini, dünyamızın kurtulması için insanlığın komünizm'e inanması gerektiğini saçıp döküyordu etrafa.

Boş portakal sandığına yaklaşarak, ben de adamı dinlemeye koyuldum. Çok geçmeden başka bir dinleyici daha geldi, yanibaşımda durdu. Konuşmacıyı dinlerken, sık sık göğüs geçiriyordu adam; arada soluğu altından ahh! diyordu, uhh! diyordu; bazan yumruğunu sıkıp kendi kalçasına vuruyordu. Bir ara bozuk İngilizcesiyle Hain! diye haykırdı. Öyle ah'lar, uh'lar çekip dururken, umulmadık bir anda, ağız dolusu küfür savurdu komüniste. Hem de Rusça!

Ha!... Adamın buraya, benim gibi, komünist cennetinden geldiği apaçıktı. Önce ses etmedim. Fakat komünist konuştuğunda yanibaşımda duran adamın sinirlerinin bozulduğunu, yüzünün ağardığını, hatta göğsünde darlık duyduğunu görüyordum. Sağlığının trajik denecek bir sonuca sürüklenmesini önlemem içindi belki, adamın kolunu tutarak, yavaşça, ve Rusça, "Kendinizi rahatsız etmeyin, canım. Bırakın konuşsun. Hem kimseye bir zararı..." diye başlamıştım ki, sözümü tamamlamaya fırsat vermedi adam; kendisine kendi dilinde konuştuğumu duyunca, gözleri faltaşı gibi açıldı. "Ama bu!..." dedi, boğularak; "ama bu!.. Bunun yeri sokakla ve insanlar arasında değil, tumarhanede!"

Ve dönerek yürüdü, yanımdan uzaklaştı, sokağın kalabalığı içinde gözden kaybolup gitti.

Zamanımızda Batı ve Doğu ülkelerinde, demokrasinin sözü edilmeyen bir gün geçmiyor. Yeni yeni demokrasi modelleri türetiliyor: Marksizm esaslarına dayanan demokrasi; serbest

ekonomi demokrasisi; Kambodiya demokrasisi, milliyetçi demokrasi, İslâm demokrasisi... Hatta totaliter demokrasi!

Bütün bu demokrasilerin sözlüklerinde *Tolerance* sözcüğü aynı anlamı mı taşıyor? Bilmiyorum hâlâ.

Yağmurlu ve soğuk geçiyor Mayıs. Nadir çıkıyorum bahçeye. Soğuk rüzgâr bahçeye çıkmasına izin vermiyor Regina'ya. Ve Regina, bir hapishane tutsağı gibi, pencere camı gerisinden bakıyor bahçenin ucundaki o güzelim azaliyalara. Ben çıkıyorum arada. Elma ağacının çiçekleri dökülmüş çoktan. Ağacın dibinde durarak, kibrit çöplerini hatırlatan saplar ucunda henüz şekillenmeye başlamış, olgunluğa ulaşacağını umduğum, elmacıkları sayıyorum. *Türk çiçekleri* de dim-dik, yem-yeşil; yeni goncalar mutlu yavruların gözleri gibi gülüyorlar bana yapraklar arasından. Ama hava soğuk, gökyüzü boz; kuzey yeli bıçak gibi kesiyor etlerimi.

Haziran'ı bekliyoruz. Wimbledon tenis turneyi başlamadan önce hava ısınmaz derler burada hava uzmanları. Bugün Mayısın yirmibeşi. Wimbledon turneyinin başlamasına neredyse dört hafta var daha.

Haziran, 1987

Yansılar'la ilgili notlar çiziyorum deftere. Kaşları altından süzüyor beni Regina oturduğu koltuktan. *Çekmeceye saklamak için mi yazıyorsun gene?* diye soracağını duyar gibi oluyorum. Ama sormuyor. Sormaz hiç. Ne yazdığımı da sormuyor. Sorsa *aşk mâcerası* diyeceğim gene. Aşk mâcerasının Gurzuf'tan ve Kızılaş'tan başka bir şey olmadığını farkında Regina. Yıllar öncesi, 'Kendini düşler ülkesinden kopar, gerçek dünyaya bağlan; gerçek hayat içinde yaşa', dediğini hatırlıyorum. Gücsüzlüğüm yüzünden belki, koparamadım kendimi o düşler dünyasından. Üstelik bunca yıl yanıbaşımda benim düş dünyamla beslene beslene Regina'nın kendisi de bir Gurzuf'lu'ya ve Kızılaşlı'ya dönüştü. Artık, düş dünyanı unutmalsın, diye salık vermesi şöyle dursun, bir yaz denizini gördüğü günlerde 'Gurzuf denizi gibi bir deniz' der, Regina; 'Kızılaş çiçekleri' der, çiçeklerin en güzelini gördüğünde, Gurzuf'un ve Kızılaş'ın benim için yalnızca bir rüya olmadığını, rüyadan fazla, yabancı ortamlarda bir korunma aracı, bir dayanak olduğunu biliyor Regina.

Evet; Kızılaş'm Kızılaşlılardan boşaltıldığına tanık olduğum geceden bu yana ben korkuyla yaşadım. Sokaklarda rastladığım üniformalı kimselerden korktum; karanlık gecelerden korktum; toplama kamplarından, hapishane binalarından korktum; ve gecelerin ortasında soğuk terler içinde her uyanışında Gurzuf ve Kızılaş koştu imdadıma bütün bu uzun

yıllar boyunca. Bugün de -belki her zamankinden fazla- ihtiyaç duyuyorum Gurzuf'a ve Kızıltaş'a. Yaşım ilerledikçe bu ihtiyaç artacak. İhtiyarlığımda yalnızlığın yarattığı çile ve acıları Gurzuf ve Kızıltaş'la yenebileceğime; Gurzuf ve Kızıltaş'la gözlerimi hayata daha bir kolay ve daha bir ağrısız ve öfkesiz yumabileceğime inanıyorum.

Şu anda yağmur yağıyor bahçeme. Odamda yalnızım. Regina uyuyor. Sessizlik sürekli. Benim ve Kızıltaş'ın yalnızlığı ağlıyor sanki karanlık pencерemde. Oyş'a hüznü değilim. Yerçekimli gövde mi masamın gerisinde bırakıp, bütün bir akşamı Kızıltaş'ta geçirdim. Boş sokaklarda dolandım; Memişin Bayırı üstünde durarak, güneş ışınlarında yıkanan Gurzuf ve Kızıltaş bağlarını seyrettim. Değirmenköy'e, Ayı Dağı'na dek uzandım. Hiçbir kimse görmedi beni. Hiçbir kimse seslenmedi bana. Gene de hüznü değilim. Umutsuz da değilim. Ayva ağacının gölgesinde uzun çubuğuyla birlikte yıllar yılı taş kesilip kalmış teyzemi konuşturduğum gibi, ötekileri de bulup yokluğun içinden hayat sakinlerine çıkaracağım günün birinde. Ben onları dinleyeceğim, onlar beni dinleyecekler günün birinde.

1937-41 arası yıllarda Dağıstanlı Süleyman Stalski ve Kazakistanlı Cambul gibi halk şairleri modadaydı Sovyetler Birliği'nde. Stalin şerefine, ve Stalin'i tanrılaştıran en parlak yırlar söylemişlerdi bu *âşık-şairler*. Tüm birlik ve özerk cumhuriyetler, birbirleriyle yarışırasına, yeni *Cambul*'lar üretiyorlardı o dönemde.

Savaş başlamadan az önce Komsomolets (önceki Yaş Kuvveti) gazetesinde görevli oldum. Görevliliğim uzun sürmedi ama, (Üsküt'te yeralan bir cinayet üzerine kısa bir röportaj; Arıck pıner kampından uzunca bir röportaj'dan sonra) Komsomolets yönetmenliği *istidadlı genç bir şair* olduğumdan başka, arık deneyli bir muhabir düzeyine ulaştığımın kanısına varmış olacak ki, beklemediğim ve ummadığım bir anda, yeni bir ödev ayarlayıverdi benim için.

Eski Kırım yakınlarında bir köyde oturan, ve, o güne değin ismini Kırım'da hiç kimsenin duymadığı Keday¹ Salet'in ağzından söylenen dizeleri kaleme alma ve hafta sonu Keday Salet'le birlikte Akmescit'e dönerek, Kırım Tatar Yazarları Birliği'nce düzenlenecek olan toplantıda Keday'ın yırlarını okuma ödeviyle görevlendiriyordu beni Komsomolets.

Nisan ayının ortalarıydı; güneşli bir sabah Kefe'ye (Feodosiya) doğru yola koyuldum.

Kefe'de hava âniden bozdu; sulu sepken kar yağmaya başladı. Öğle saatlerine dek beni Eski Kırım'a, oradan da Keday Salet'in köyüne götürecektir olan bir köy arabası aradım. Akşamın hayli ilerlemiş saatlerinde buldum arabayı. Geceyi Kefe'de geçirdim, ve ertesi günün sabahı köylünün arabasına binip yola çıktım.

Nisanlarda Eski Kırım yolunun -bizim Gurzuf ve Kızıltaş yolları misali- yolcuların göz ve gönüllerini bahar çiçekleriyle, böceklerle, kuş cıvıltılarıyla okşayıp sevindireceğini sandıysam, yanılmışım.

Yavaş yavaş ilerliyordu araba bozkırda. Görünürde ne bir ağaç, ne bir yamaç; üzerimizde gökyüzü, ve çevremizde ufuklar, bombozdu. Arabacı da sessizdi. Monotonluğu dağıtırm diye, adama Keday Salet'i tanıyıp tanımadığını sordum. Keday Salet'i nasıl bir amaçla ziyaret ediyorsun? sorusuyla karşıladı sorumu arabacı. Komsomolets gazetesi için Keday Salet'in yırlarını kaleme alacağımı açıkladım. Uzunca bir süre ses etmedi. Neden sonra başını çevirdi, yüzüme baktı, ve, Keday Salet üzerine sır vermekten sakınırcasına, üstüne oturduğu gocuğu kışının alundan çıkarıp benden yana attı.

"Hava bozacak; sen bu tonu omuzlarına al kardaşım," dedi adam.

Köyünden kız kaçırmaya gidiyordum sanki! Başını çevirip

1 Halk şairi, yırcı, âşık.

bir kere daha, ve bu kez, kaşları alından süzdü beni. Bakışı ve suskunluğu kuşkuluydu. Ama... Gurzuf'lar gürültülü, Kızıltaşlı'larsa sakın konuşmalarıyla ünlüydüler. Kimbilir, Eski Kırımlılar da suskunluklarıyla ünlülerdi belki.

Çok geçmeden kar yağmaya başladı. Önce seyrek. Sonra sık. Kar kasırgaya çevirdi. Gökyüzü, ufuklar silindi gözlerimizden. Eski Kırım'a varana dek ağzı kapalı kaldı arabacının. Ama hava, âniden bozduğu gibi, âniden açiverdi. Rüzgâr dindi. Tepemizde kaynaşan bulutlar arasından göğün mavisi belirdi.

Keday Salet'in köyüne ulaştığımız zaman Gurzuf yeşili tepeler, tepeler dibinde çalılar, çalılar arasından akan sığ ırmak, uzak ve karanlık kuytulardan çıkıp aydınlığa kavuşmuş canlı yaratıklar gibi, mutlu bir ışıltıyla gülüyorlardı güneş ışıkları altında.

Köyün kenarında, badanası yer yer dökük, önü küçük bahçeli, alçak damlı çift göz evde buldum Keday Salet'i. Saçı sakalı iyice ağarmış, küçük gözleri kızılca göz çukurlarına batık, ve yorgun, ama yorgunluğu işten güçten mi, hayat şartlarından mı? pek belli olmayan yaşlıca bir adamdı. Eşi de, kendisi gibi, cılız bir kadındı. İsmi sorduğum anda korkuyla gölgeli bir duygu kapladı ikisinin yüzünü. Bir ara otuzlu yılların Kızıltaş'ı, ve Kızıltaş evlerinde Kızıltaşlı'ların yüzleri geldi aklıma; ve kederli duyguyu dağıtmak amacıyla, ve gülerek, kendimi takdim ettim:

"Ben Cengiz'im. Akmescit'ten geldim. Komsomolets gazetesinde görevliyim. Müsadenizle yırlarınızı kaleme almak istiyorum", dedim.

Ama ağızımdan dökülmüş bu kelimelerle yüzlerindeki kederli duyguyu dağıtamadım. Keday halâ sessiz, ve az şaşkın duruyordu eşikte. Eşi içeriye davet etti beni.

Ön oda masasız, iskemlesizdi. Fakat oda, bizim Malofontannaya sokağında ikâmet ettiğimiz dar izbeden daha fakir sayılmazdı: duvarlarını ucdan uca çevreleyen, ve, Kırım köy evlerinin oturma odalarına özgü minderli setler üzerinde yastıklar

-gene duvarları ucdan uca çevreleyen- raflarda bakır sahanlar, arka duvarda nakışlı iki bez arasında Kur'an-ı Kerim, dar pencere desteği üstünde bir sürahi, gümüş çerçeveli iki fotoğraf, küçük bir ayna, kapı dibinde kalaylı iki güğüm, ve odanın döşeme tahtaları üstüne rasgele atılı ağız tüylü keçi derileri... Keday Salet'i konuşturabilirsem bile, amaçladığım işi bir iki saat içinde burada başaramayacağımı, üstelik Keday'in ruhi durumunun böylesine bir uğraşa izin vermeyeceğini biliyordum -rahat ve güvenceli bir ortam yaratmak amacıyla, köy okulunu arayıp bulmayı ve kendisini tanıyan bir kimseyle Keday Salet'in yanına dönmeyi kararlaştırarak, evden çıktım.

Umuğumdan çok daha kolay buldum okulu. Ağaçlar arasında tek katlı ilkokulun müdürü genç ve güzel bir hanımdı. Nezaket ve ilgiyle karşılandım. Kendimi ve derdimi tanımladım. Öğretmen hanım güldü. "Evet, Salet amca konuşkan bir adam değildir," dedi; "Hem bu konuda bir yıl öncesi de Akmes-cit'ten bir mektup almıştık. Haftalarca köye birinin gelmesini bekledik. Kimse uğramadı; sorup soruşturan olmadı. Bu seferinde Salet amcayla konuşmanızın hayırlı sonuçlar vereceğini umarım."

Genç öğretmen geceleme için bir yer buldu bana önce; sonra da okuldan Salet'in evine iki sandalye ile bir masa taşıdık, ve daha o gün öğretmenle birlikte Keday Salet'in yanına dönerek, işe başladım.

İki gün kaldım köyde. Günün uzun saatlerini Salet'in evi önündeki bahçede ve Salet'le birlikte geçirdim. Keday'dan yır dinlemek şöyle dursun, ağzından bir tek sözcük koparmak bile zor oldu ilkin. Fakat aramızda konuşma -özellikle günlük köy hayatına dayanan konuşma- ilerledikçe Keday Salet'in bana ısındığını, hatta konuşmamıza arada bir kafiyeli dizeler katıldığını farkına varıyordum.

İki gün içinde yirmiye yakın yır yazabildim Keday Salet'in ağzından -çoğu yavan ve çiğ bir şekilde. Yırların çoğunu defalarca yazmam, üzerlerine düzeltmeler, ayıklamalar, tamamlamalar yapmam gerekti. Dizelerin çoğu Kırım çınları ve mâni

stilindeydi, ve dizeler arasında en ilginç olanlar, *ne güzel yaraşır* la tekrarlanan dizelerdi.

İki gün sonra Keday Salet'le birlikte Akmescit'e döndüm. Önce, Sivastopol caddesinde bulunan, Tatar kulübünde Yazarlar Birliği'nin düzenlediği, ve yüze yakın dinleyicinin katıldığı toplantıda okudum Keday Salet'in yırlarını; sonra da devlet radyosunda. Ve böylece Kırım Özerk Cumhuriyetine bir halk şairi kazandırmış olduk.

Bu satırları yazarken şair Maksut Süleyman'ın alaysılı, 'Aferin kardeşim! Geçen bahar Eski Kırım'da Keday Salet'in *ne güzel yaraşır* larını kaleme aldıktan sonra şiir yazma uğraşı hayli kolaylaştı biz Kırımlı şairler için' sözlerini hatırlıyorum da gülesim geliyor.

Evet, o yıllarda ulusumuzun karşılaştığı gerçekler acıklı olmasaydı, gülerdim belki.

Yavaş yavaş yerimden kalkıp pencereden bahçeme bakıyorum. Haziran hâlâ soğuk, hâlâ yağmurlu geçiyor. Ama çalılar ve çimler yem-yeşil bahçede. Regina'nın fidelerini Nisanda saksılara ve çitler dibine diktiği çiçekler de öylesine güzel ve cana yakın ki!... Özgürlük gibi.

Geçen hafta evliliğimizin kırkikinci yıl dönümünü kutladık. Hoş, kutlamadık; sadece hatırladık. Regina, başını dizleri üzerindeki işinden kaldırmaksızın, "Biliyor musun, bugün evliliğimizin kırkikinci yıl dönümü", dedi. Ben, gözlerimi Yansılar'dan ayırmaksızın, "Evet, biliyorum", dedim; ve, kırkiki yılın tatlı acı hâaturlarını hafızamızda örercesine biribirimizin elini tuttuk, uzun bir süre sessizce oturduk.

Fakat kırkikinci yıl dönümün öyle sessiz sadasız geçmesine gönlüm razı olamazdı. Bahçeye çıktım. Çimliğin ucunda önceki ev sahibinden kalma ihtiyar bir elma ağacı vardı. Ağacı yıllar öncesi kestim. Ama kütüğü toprakta kaldı. Ve yıllarca kütüğün çürümesini bekledim. Kütük çürümüyordu bir

türlü. Geçenlerde, bir kuyu şeklini vererek, kütüğün çevresine, ve yerden yarım metre kadar yüksek, bir duvar ördüm kızıl tuğlalarla; bu sabah da *kuyu*'ya çiçekçiden saun aldığım *rode-dendron* fidelerini diktim.

"Sen fevkalâde bir adamsın", dedi Regina evden çıkarak. Böbürlenmez mi insan?

Regina'yı mutlandırmak en büyük mutluluk benim için.

Wimbledon tenis turneyi başlıyor bugün. Hava soğuk ve bulutlu. Öğleden sonra günün yağmurlu geçeceğini öğrendik hava bülteninden. Ama soğuk ve yağmur yıldırıyor tenis severleri - Southfield sokakları tıklım tıklım: şık giysili gençler, kızlar. Lüks arabalar. Kaldırımlarda tenis topları, tenis raketleri, Wimbledon 87 simgesiyle süslü gömlekler, fanılalar, siperli şapkalar; sandviç, koka-kola, meyve satıcıları. Dünyanın dörtbir yanından taşıp Southfield sokaklarına dökülmüş insanlar arasında Southfield yerlilerinin yüzlerinde azınlık ve yabancılık duygusu okunuyor âdeta.

Ekmekçi dükkânı önündeyim. Kafam dönüyor kalabalık içinde. Karşı yakada komşu kadın da, küçük köpeğini göğsü üstüne bastırarak, ürkek gözleriyle bakıyor sokağa.

Karşı yakaya geçerek, kadının koluna giriyorum; ve beraberce evlerimize dönüyoruz.

Evimde daha bir rahatım. Kitaplar, dergiler var evimde. Bahçe var, Regina var. Üstelik beynim herkese ve herşeye kapalı kaldığı zamanlarda Gurzuf'a ve Kızıltaş'a sığınabiliyorum. Gurzuf ve Kızıltaş'la kimliğimi unutamamanın; kimliğimi unutamamanın da değil doğrusu, çünkü kimliğimi ben hiçbir zaman unutmadım; kimliğimi yitirmemenin sevinci içinde buluyorum kendimi. Gülünç belki. Ama varlığını ve akıl sağlığını korumanın en kolay yolu bu. Ecdadımız cennetin bir parçasını koparıp getirmişlerdi sanki Gurzuf'a ve Kızıltaş'a.

Hayat bitmeyen bir mutluluktan sanki Gurzuf'ta ve Kızıltaş'ta. Aç çocuklar ağlamazlardı sanki annelerinin kuru göğüslerinde; kışın, delik deşik çarıkları içinde ayakları üşümezdi sanki babalarının; yaylalarda kasırgayla boğuşmazlardı, ekmecekler tükenmezdi sanki Kızıltaş'ta; genç gelinler veremlerden ölmezlerdi sanki...

Bütün bunlara rağmen, özdeşliğini yitiren bir insan, geçmişinden kopmamak için, insandışı bir güçle direnir; geçmişteki çirkinini bile unuttur; bazan çirkin bile güzelleşir onun gözlerinde. Ama niçin?

Yurdunu kaybetmemiş bir insan anlayamaz bunu. Ben anlıyorum. Benim gibi, Şatilla ve Sabra kamplarında, yurt özlemi canını aldı alacak, bir Filistinli de anlar bunu.

Temmuz, 1987

Öyküdeki adam gibiyim.

Öyküdeki adam kim?

Adam kitapçıdır; bir kitap dükkânı işletir; eski kitaplar satar; gününü haftasını dükkânın duvarlarını eni ve boyunca kaplayan raflardaki kitaplar arasında geçirir. Zaman zaman dükkânın kapısı üzerindeki zemberekli çan çalar, kapı açılır, içeriye bir alıcı girer. Bir kitap satar zaman zaman kitapçı. Hayattan çok bir şey beklemez; istemez de. Sattığı kitaplardan edindiği kazançla geçinir. Dar bir kazanç bu. Ama bir tabak çorba, bir karton yoğurt, bir bardak sütlü çay... yeter ona. Ve yalnızdır adam. Sever yalnızlığını. Yalnızlığı onun özgürlüğüdür de. Başkaları için tuhaf bir özgürlük bu; ama onun için değerli bir özgürlük, ruhuna yaraşır bir özgürlüktür. Boş zamanlarında küçük kürsüsüyle, balıkçı sandığı ve oltasıyla nehrin kıyısına gider, çalılar arasına oturur, olta ipini suya atar. Oysa balık tutmaz. İpin ucunda olta bile yok. Yalnızca oturur. Saatlerce oturur. Saatlerce nehre bakar, suyun akışını, suyun yüzünde akşam güneşinin ışıltılı yansılarını seyreder; çalılar arasından çıkan kuşların cıvıltılarını dinler; kendi çocukluğunun anılarına dalar. Sö: imona balıkçılığa... Kenardan bakanlar, nehrin kıyısında gezinenler kendisini bir deli sanmasınlar diye, balık tutar gibi görünür. Adamı yakından tanıyanlar nasıl bir amaçla nehrin kıyısına gittiğinin farkındalar. Onlar için özgürlük değil bu. Özgürlükse, onların anlayamadıkları bir özgürlüktür. Kitapçı içinse gerçek bir özgürlüktür.

Evet, ben de, özgürlüğü çoğu kimselerce anlaşılmayan o kitapçı gibiyim. Ama ben nehre giimem. İç dünyamı balıkçılık perdesiyle örtmem. Benim nehirim masamdır. Tıpkı *balıkçı* gibi her akşam masamın başına geçip otururum. Kenardan beni gözetleyen hiç kimse yok; yalnızca Regina. Ve -Regina beni bir deli sanmasın diye belki- kalemimi elime alırım; sessizlik içinde ama yaratıcılıktan uzak, Yansılar'a bakarım saatlerce. Yansılar'a hiçbir şey yazamıyorsam bile, Gurzuf'u ve Kızıtaş'ı bütün güzellikleriyle görebildiğim bir masada her akşam kafa çekmek hem tatlı bir rüya, hem de özgürlük benim için. Yalnızlığımdan da kurtulmuş oluyorum böylece.

Temmuzun başlangıcı.

Eskide Osman Dağcı'nın hanı, o günlerdeyse -bugünlerde aklımda- kolhoz aşhanesi önünde iniyorum otobüsten. Hanın önündeki ihtiyar meşe ağacı halâ olduğu yerde. Meşenin gövdesi dibinde ve gövdeye çepe-çevre çakılı ahşap peyke de, meşenin onbeş metre uzağındaki boz kaya da eski yerinde. Karşıda Aşağı mezarlık, ve bayırda, otoyoluyla mezarlıktan ayrılan Memet Palak'ın bağı; bağın asmalarında üzüm çiçeklerinin yeni doğurdukları yavru üzümler gülümsüyorlar Temmuz güneşinde.

Başımı Yukarı mahalleden yana çeviriyorum. Sırtında keteden beyaz halatı, unlu saçları ve beyaz pantolonuyla hayatın dışından çıkıp gelmiş de hayatı yargılayan bir yargıç tavrıyla, fırıncı Muharrem duruyor kolhoz aşhanesine bitişik fırının kapısında.

'Merhabalar, Muharrem Abi!' diyorum olduğum yerden.

Ses etmiyor fırıncı Muharrem. Görmüyor beni. Görmezlikten geliyor belki.

Cılız, esmer bir adam fırıncı Muharrem. Babaları mı, dedeleri mi, karşı yakadan gelmişler yıllar öncesi, Kars'tan galiba. Ama Kızıtaş'lılar gibi güler. Kapıda durup, Kızıtaş'lılar gibi türkü söyler. Kızıtaş'lılar gibi namaz kılar. Ve Kızıtaş'lılar

Temmuz türküsünü söylüyorlar duvar diplerinde olağanüstü boy almış gelinceklere.

Ve işte Yukarı mahallenin kenar evleri! Karşkı şu ev Niyazi Aka'nın evi. Çocukluğumda evin önünden her geçtiğimde Niyazi Aka'nın beyaz saçlı karısını terasta çamaşır yıkar bir durumda görürdüm yoldan; Niyazi Aka'yı ise, başında ağ kasketiyle, bahçenin çimenleri üzerine dizili arı kovanları arasında. Şimdi yok. Ne karısı, ne de Niyazi Aka. Arkada, geniş avlunun bahçe yanındaki duvarı böğürtlenlerle örülü Hasan Arabacı'ların evi. Daha arkada Camcı Şevket'in çardaklı evi. Daha da yükseklerde kızıl kiremitli damları ve ak bacalarıyla Yukarı camiin minaresini barış heykelleri gibi dörtbir yandan kuşatan başka evler.

Evler arasından geçerek kooperatif meydanına çıkıyorum.

Meydan boş. Eskide bir *dilijans* görünürdü; arada bir fayton; sabahları üstü püsküllü güneşlikle örtülü balıkçı arabası; bir kolhoz kamyonu; hiç değilse, diğer köpeklerden kaçıp, meydanın orta yerinde karnı üstüne uzalı, ve iki ön bacağı arasına aldığı kemiği kemiren bir köpek görünürdü meydana. Şimdi yok.

Başımı kaldırıp kooperatifin kapısına bakıyorum. Kapı kilitli. Pencerele pancurlu. Yaz demez, kış demez, kooperatifin duvarı dibine atılı peykeye oturan Kör Veli amca da yer yarıldı yerin dibine battı sanki.

Üzüntü çöküyor yüreğimin üstüne. Acı bir yumru sokuyluyor boğazımın içine. Görmeyecek mi beni hiç kimse? Hiç kimse konuşmayacak mı bana? Bunca yıl hasretini çektim Kızıлтаş'ın. Bunca yıl alını yeşilini silemedi Kuzey rüzgârı gözlerimden. Dünyanın ucundan çıkıp geldim. Bir zamanlar bir kör'ün bile tanıdığı beni hiç kimse tanımayacak mı gayri burada?

Derken kooperatifin duvarı gerisinden biri boy gösteriyor. Kim acaba? Yavaş yavaş yürüyerek meydanın orta yerinde duruyor. Gözlerim adama takılı. Adam da görüyor beni. Sessizce ve kımıldanmaksızın duruyor bir süre. Neden sonra adam yürümeye başlıyor. Daha bir iyi bakıyorum adama. Vay seni,

vay! Adam, Tahtabacaklı Hasan be!.. Tahta bacağına Romankuş çayırlarında ot biçen bir Kızıltaş'ının tırpanı gibi gövdesinden kenara ata ata yürüyor bana doğru.

Birinci savaşta kaybetti bacağına Hasan. Makineli tüfekçiymiş. Bilmeyen, duymayan kalmadı Kızıltaş'ta. Küçük çocuklar bile bilirler Tahtabacaklı Hasan'ın yiğitliğini, mertliğini. Bacaksız ama sağlam gövdeli, zencifre saçlı; kızıl benzi, hatta üvez renginde dudakları çillerle örtülü. Yaz kış bağı açık dolanır Kızıltaş'ta; dinleyici arar; savaş serüvenlerini anlatır; tahta bacağına kaldırıp iki eli arasına alır, ve, bacağına bir *makinelî tüfek* yapıp, ateş açar meydanın karşı yakasındaki *düşman* üzerine. Tır-tır-tır!... Tır-tır-tır!... Öyle kırım kırım kırdık düşmanı der; çok Nemçe öldürdük der. Bacağına kaldırıp yeniden tır-tır'lara başlayınca, Hasan'ın bu savaş maceralarını defalarca dinlemiş olanlar sessizce çekip giderler meydana. Sırada oturan Kör Veli'nin de sabrı adamakıllı tükenir en sonunda.

'Ama en sonunda sen de boku yedin Hasan', der Kör Veli.

'Ne boku?' der, Tahtabacaklı Hasan.

'İnsanın insan tarafından öldürülmesine sen ne dersin?' diye sorar Veli amca.

'Ben bok yemedim; kurşun yedim bacağımdan', der Tahtabacaklı Hasan.

'Eh, kurşun yedin, bok yedin... Biri birinden beter', der Kör Veli.

Ve sırtlarını birbirlerine çevirip, saatlerce otururlar öyle suskun ve dargın.

Az sonra karşı karşıyayız. Bir an kollarını bana doğru uzatacağını, tahta bacağına sürüye sürüye gelip heyecanla alnımı, gözlerimi öpeceğini sanıyorum. Gelmiyor. Gülmüyor. Ses etmiyor. Eski bacağı gibi, eski heyecanı da yitik Tahtabacaklı Hasan'ın yüzünde. Konuşmayacak mı benimle?

'Merhaba, Hasan abi!'

Konuşuyor Hasan abi.

'Merhaba.'

Ve gözlerini kısarak bakıyor yüzüme:

'Sen Dağcılardan mısın?'

'Evet', diyorum, 'Dağcılardan. Berber Dağcı'nın oğlu Cengiz'im.'

'Ulan, Cingiz! Balaban adam oldun. Neredesin şimdi?'

'Uzakta, Hasan abi, uzakta.'

'Çok mu oldu Kızılaş'tan gideli?'

'Yüzyıl kadar, Hasan abi, yüz yıl kadar.'

'Yüz yıl kadar ha!' diyor Tahtabacaklı Hasan, az şaşkın, ve kaşları altından süzüyor beni. 'Ulan, Cingiz! Yüz yıl kadar oldu da halâ hep Kızılaşlılar gibi lâf edersin, maşalla!'

Susuyor Hasan. Bir ara, gerçekten Kızılaşlı olduğuma emin olabilmesi, ya da üzerimde taşıdığım yüz yılın etkisini iyice görebilmesi için belki, tepeden ırnağa süzüyor beni. Sonra iki eliyle tahta bacağına kaldırıyor, ve, sağlam bacağı üzerine yüzseksen derece dönererek, kooperatif duvarı dibine atılı sıradan yana yürüyor devrik bir yürüyüşle. Tahtabacaklı Hasan'ı takib ederek, sıraya oturuyorum. Savaş maceralarını anlatacağını sanıyorum önce. Anlatmıyor. Beni değiştirdiği gibi, Tahtabacaklı Hasan'ı da değiştirdi aradan geçen uzun yıllar. Yüzüne bakıyorum kaçamak bir bakışla. Yalnızlığı, bırakılmışlığı okunuyor çilli yüzünde. Tahta bacağına kaldırıp iyice yerleşiyor peykede. Bacağıнын yarımı havada ve karşiki teraslı evlere doğrulu; ateş edecek gibi. Ama ateş etmiyor Hasan. Aslında uzun yıllar savaşçılığını da silip süpürdü Hasan'ın yüzünden. Sessizlik. Uzun ve anlamsız bir sessizlik çöküyor aramıza.

Karşiki evlerin damlarına bakarak, soruyorum:

'Kimse yok mu?'

'Nerde?'

'Kızılaş'ta?'

'Var', diyor Tahtabacaklı Hasan, 'herkes var.'

'Nerdeler?'

Göğüs geçiriyor. Kafasını göğsüne eğiyor. Sonra kaldırıyor kafasını, gözlerini karşiki evlere dikey ve kendi kendine konuşurcasına:

'Çıkıyorlar. Lâf etmiyorlar. Gözgöze gelmekten korkuyorlar,' diyor Tahtabacaklı Hasan. Bunları söyledikten sonra rahatlar gibi oluyor.

'Denizle konuşan bir Deli Hüseyin vardı', diyorum.

'O yok gayrı', diyor Hasan.

'Öldü mü?' diye soruyorum.

Başını sallıyor.

'Yok, ölmedi.'

'Dağcıların hanı dibindeki çeşme taşına otururdu her zaman.'

'Evet, otururdu. Oturmuyor gayrı. Kızıtaş'ı ziyaret eden yabancıların gözlerine kötü ibretmiş. Bilmem kim, tımarhaneye götürülmesi gerek, demiş. Akrabaları da tımarhaneye kapatacaklar diye korkmuşlar, ve Hüseyin'i evlerine götürmüşler. Şimdi Kızıtaş evlerinin birinde gece gündüz kapalı Hüseyin.'

'Başkalar?'

'Başka kim?'

'Bir Bekir vardı, tarlası otoyolun dibinde. Hani ineğini karısından çok seven inat Bekir... ve kızı dul Ayşe, karısı Esma. Çoban Seydali amcanın oğulları... Remzi, ve Çilingirler... ve Enverler...'

'Onlar öldüler.'

'Öldüler mi?'

'Öldüler, öldüler.'

'Ne zaman?'

'Yüz yıl kadar oldu.'

'Yok, canım! Yüz yıl kadar mı?'

'Belki fazla. Bana inanmazsan git Aşağı ve Yukarı mezarlıkları ara tara. Mezarlarından iz kalmadı bile.'

'Ya Kör Veli amca?'

'O sağ. Ama konuşmaz benimle çapkın. Ne benle, ne de başka biriyle.'

'Neden?'

Omuz silkiyor Tahtabacaklı Hasan.

'Dargın mı halâ?'

'Sorma. Gurzuf'a indi umutla, Kızıлташ'a döndü bir karış suratla.'

'Ne olmuş Gurzuf'ta?'

'Gurzuf'ta orospu Ayşe'nin evinde ne olur? Bal çekmiş canı, bal!.. Dişi balı. Tü!.. Ayşe'yi arayıp bulmuş, evine götürmüş. Eh, Ayşe bu! Orospuysa orospu, ama olur olmaza öyle bacak açmaz hemen. Parayı alınca tabana hız vermiş. Kör Veli de, bir eli âletünde, öbür eli öne doğru uzalı, Ayşe! Neredesin ya a Ayşe?' diye dört duvar arasında dolanıp Ayşe'yi ararken, Kızıлташlı bir delikanlı girivermiş odaya.'

'Ec?'

'Ee'si, Kızıлташlı genç adam şaşkın, Veli amca ne yapıyorsun ya burada? diye sormuş. Ne yaptığımı görmüyor musun? Su dökeceğim, demiş Kör Veli. Genç de, Ayşe Apa'nın evini kenef mi sandın? demiş. Aslı kenef Ayşe Apa'nın evidir, demiş Kör Veli, ve âletini şalvarına saklayıp, çıkıp giymiş. Ve gidiş, o gidiş o günden sonra kendisini Kızıлташ'ta gören olmadı. Deli Hüseyin gibi o da kapalı. Ama onu akrabaları kapamadılar; çapkın kendi kendisini kapadı evinde. Utanıyor. Kızıлташlılara rezil oldum diye çıkmaz evinden aruk Kör Veli.'

Susuyor Hasan. Sonra peykeden kalkıyor; ve gözlerinin ışıltısında Kızıлташlıların az gülünç, az da acıklı günahları, tahta bacağına bir yana ata ata çekip gidiyor Tahtabacaklı Hasan. Benimse... Temmuz güneşinde yatan bir ölü gibi kalıyor gözlerimde Kızıлташ.

Başımı kaldırıyorum Yansılar'dan. Ben Kızıлташ'a bakarken Regina da bana bakıyordu galiba ki, kenardan:

"Nerdeydin?" diye soruyor.

"Nerde olayım? Buradayım", diyorum.

"Burada olduğunu biliyorum. Ama düşüncelerle uzak bir yerdeydin. Vc gülüyordun."

"Gülüyor muydum?"

"Evet, gülüyordun", diyor Regina.

Ne demeliyim? Gurzuf'luların ve Kızıtaş'luların hayatları her zaman hüznü geçmezdi; zaman zaman, alınterilerine yuğrulmuş, sıcak gülümsemeler de akardı yüzlerinden.

"Gerçekten gülüyor muydum?" diye soruyorum tekrar.

"Gülüyordun", diyor Regina.

Kızıtaş'a uğradığımı, Kızıtaş'ta neler gördüğümü, kiminle konuştuğumu söylemek istemiyorum Regina'ya; Tahtabacaklı Hasan'ın savaş maceraları gibi, Kızıtaş da eski, kimbilir, kimler için, aşınmış bir öykü belki.

Londra'ya yaz geldi. Hava güneşli ve sıcak. Sokaklarda, bahçelerde, parklarda gölgelerini unutmış ağaçlar âniden kendi gölgelerini görmenin sevinci içindeler. Güneşli havanın en az bir hafta devam edeceğini öğreniyoruz hava bülteninden. Ve seviniyoruz. Bahçem çiçeklerle yüklü: Fuhsiyalar, krizantemler, dahliyeler, begonyalar en güzel renklerle açmışlar; ve Regina, bir çiçek anası gibi dolanıyor çiçekler arasında. Günler uzun. Elma ağacının altında, ve gölgede, içiyoruz çaylarımızı. Çaydan sonra kitapla oturuyorum koltuğa. Zor okuyorum. Çok çok yarım sayfa. Çiçekler ve kuş cıvılları dağıtıyorlar dikkatimi. Gözlerimi yumuyorum. Bir süre düşüncesiz oturuyorum koltukta. Daha doğrusu düşünmeksizin oturmaya zorluyorum kendimi. Ama olmuyor -dün gece Yansılar'a yazdıklarım gelip takılıyor aklıma. Yeniden Kızıtaş'ı ziyaret ettiğimden pişmanlık duyuyorum. Ama uzun sürmüyor pişmanlığım. Pişmanlık da ne? Kızıtaş'a dönüşüm düpedüz güzel! Yansılar'ın her sayfasında, her fırsatta dönmeliyim Gurzuf'a ve Kızıtaş'a; hiçbir ânını kaçırmamalıyım Gurzuf'un ve Kızıtaş'ın.

Pişmanlığım dağılıyor. Sevinç duyuyorum hatta dün gece yazdıklarımın. Ve Kör Veli amcayla, Tahtabacaklı Hasan'la, ötekilerle büyülenip çalışma odama giriyorum. Oysa çalışamayacağımın, yeniden sıkını ağlarına takılacağımın farkında Regina; çay bardaklarını mutfığa taşıırken, kaşlarının

altından süzüyor beni. Çalışır bir poz takınıyorum. Regina geçip koltuğa oturuyor.

"Cengiz, aylardır evden çıkmadın", diyor Regina.

"Evet", diyorum, "çıkmadım." Ve hemen ekliyorum: "Nereye kaçayım?"

"POSK'a git", diyor Regina.

"POSK'ta işim ne?"

"Oturur çay içersin. Bir kimselerle konuşursun. Hiç değilse benim yüzümden başka bir yüz göürsün; ya da satranç oynarsın."

Yüzümde mi görüyor ne? Yüreğim az sıkışmaya başladı mı, dolu dizgin yardıma koşuyor Regina.

Dün POSK kulübündeydim.

Kulüp değişmiş gibi. Yoksa bana mı öyle geliyor. Foyenin yüksek ve geniş cam kapıları ardına kadar açık. Yeni halılar döşenmiş yerlere. Duvarlarda yeni tablolar, yeni sanatsal posterler, köşelerde yeşil palmyeler; foyenin kuytulüğunda futuristik yeni bir heykel... Ortalık pırıl pırıl. Yönetici dairesinin kapısı açık. Başımı içeriye sokuşturarak, 'Ali'yi arıyorum', diyorum. Masası gerisinde oturan adam başını masadan kaldırmaksızın, "Ali Sahanoviç mi?" diye soruyor.

Ondan başka bir Ali var sanki!

"Evet, o. Hayatta mı daha?"

"Ali Sahanoviç ölümsüz. Kulüp bar'ında kollaýın. Orda yoksa kendi odasında uyuyor demektir."

Kulüp bar'ına çıkıyorum asansörle.

Bar تنها. Henüz akşam başı olmasına rağmen, ressam ve mizah yazarı Marek Gramski, her zamanki gibi, yüksek bar sandalyesinde. Beni uzaktan görmüş olacak ki, uzaktan ve Türkçe sesleniyor:

"Selâmaleykum."

Bütün Türkçesi o kadar.

"Aleykümselâm, hoş geldin", diyorum alayımı, kendisine yaklaşıarak.

Kulübün bar'ı gerçekten hoş ve sıcak, evsel bir yer Marek Gramski için. Gecenin geç saatlerine dek sandalyesinde oturur, viski üstüne viski devirir, dinleyici kollar; birini buldu mu, bir yapışkan otu gibi yapışır kalır adamın yakasına.

Yetmişlerinde Marek Gramski. Lvov asıllı. Lvov üniversitesinde okudu. Daha birkaç yıl öncesine değin Polonya muhacir gazete ve dergilerinde resimler çizirdi, mizah öyküleri yazardı. Yazmıyor, çizmiyor gayrı. Ama, tıpkı benim gibi, eski yazılarıyla ilgisini kesmiyor. Hoş, tıpkı benim gibi değil belki; eskiden gazete ve dergilerde basılmış ve bütün yaratıcılık ürününün birikimi olan tüm yazı ve resim kupürlerini ceketinin koyun cebindeki cüzdanı içerisinde taşıyor Marek Gramski. Farkındayım; az daha kendisine yaklaşısam, barcıya iki viski söyleyecek; geçip yanbaşındaki yüksek bar sandalyesine otursam, üzerinden lastik bandla bağlı kara cüzdanı cebinden çıkarıp, içerisindeki öykü kupürlerini önümde tezgâh üzerine serecek, ve, Oku! diyecek, bay Gramski. Önceleri okudum bu küçük öyküleri; seyrettim bu resimleri. Hem de defalarca. Sanatçı dediğin her zaman, durmadan övülmek ister. Ben övdüm. Bol bol. İltifat yağmuru yağdırdım üzerine. Doymadı. Gene, oku! der, bay Gramski.

"Buyurun, oturun Cengiz bey", diyor Marek Gramski.

İçimde sıkıntı yelinin esmeye başladığını hissediyorum. Sandalyeye oturmamaya kararlıyım.

"Özür dilerim... Bir iş çıktı. Belki biraz sonra", diyorum.

Ve Tahtabacaklı Hasan'ın makineli tüfeğinden bezip usanmış Kızılaşlılar misali, bar'dan çıkıp kulübün konuk salonuna giriyorum.

İki kişi satranç oynuyorlar salonun kuytuluğunda. İkinci bir masada başka üç kişi limonlu çay içiyor, çene çalıyorlar. Satranç oynayanlara yaklaşıyorum. Satranç bitti bitecek gibi. Bir oyuncunun şahıyla bir piyonu kalmış bordada; ötekinin sadece kralı, ama kral kendisini savunabilecek durumda. İyice sıkıştırıldığı takdirde köşeye çekilir, *mat*'tan kaçır, *pat*'a sığır.

Evet, oyunun beraberlikle sonuçlanacağı belli; uzun süreli düşünüp kafa yormaya gerek yok; gerek yok ya, iki oyuncu, kafalarını avuçları içine almış, düşünüyorlar boyuna.

Kesiyorum ilgimi satrançla. Kenar masada konuşanlara kulak veriyorum. Konuşma konusu Polonya'nın siyasal ve ekonomik durumu: Dayanışma sendikası, pahalılık, kıtlık, toplum ve devlet ilişkileri... Ve Papa Yan Paul II'nin Polonya ziyaretleriyle ilgili olaylar.

"Yurt'ta komünist sistem çok partili bir sistemle değiştirilmedikçe Polonya değişmez, değişemez!" diyor biri. "Polonya'nın bugünkü durumu Alman işgalinden çok daha kötüdür. İşgal altında her şey açık ve belirgindi. Savaş vardı. Almanlar düşmanımızdı. Toplumumuzda kim kimdi, neyin nesiydi biliyorduk. Bugünse düşman kim, dost kim, belli değil. Kime güvencceğimizi, kime inanacağımızı bilmiyoruz. Milleti, bir kanser gibi, içten içten kemiriyor komünizm."

"Yok, mübalâğa ediyorsun" diyor ikinci adam. "Komünizm denen bir şey yok bugün Polonya'da."

"Nasıl yok? Ne demek yok?"

"Eskiden vardı, ama zamanımızda yok. Ne Polonya'da, ne de başka bir Doğu Avrupa ülkesinde. Komünizmin modası geçti artık, papucu dama atıldı."

Üçüncü adam da bu düşünceye katılıyor:

"Evet, evet; zamanımızda tehlikesi ortadan kaldırılmış bir verem hastalığı misali komünizm. Geniş kitlelerin komünizm'le de, sosyalizm'le de ilgilendikleri yoktur. Geçen ay içinde sosyalistler seçimi kazanamadılar İngiltere'de. Biliyor musun neden? Kinnock'un devlete bağlı odak bir ekonomiden yana olduğu için. Kimse inanmıyor. Marksistlerin totaliter ekonomilerince. Bugünlerde Sovyet komünist partisinin sekreteri Gorbaçov bile serbest pazar ekonomisi peşinde."

Nihayet oyuncularından biri -satrancın çıkmaza girdiğini anlamış olacaktı ki- avucu içinde tuttuğu satranç taşlarını masaya attığı gibi ayağa atılıyor:

"Arkadaşlar!.. Dostlar!.. Yurttaşlar! Burada komünizm'den çok daha önemli bir işle meşgulüz. Görmüyor musunuz?

Satranç oynuyoruz, satranç! Yurdun ve ulusun meselelerini çözümleyeceğiniz konuşmanıza başka bir yer bulamadınız mı koskoca *Posk* binasında? Başka bir yere gidin... Ve bize bu oyunu bitirmeye izin verin!"

Oyunun başarıyla bitecek bir yanı yok. Adam da bunun pekâlâ farkında. Oyundan galip çıkamadığı için mi acaba ölkesi? Oysa yenilmiş de değil. İskemleye oturuyor, ve soluyarak, taşları satranç tahtası üzerine diziştirmeye başlıyor. Çıt çıkmıyor salonda.

Başka ne yapabilirim?

Bar'a döner, bay Marek Gramski'nin eski mizah öykülerini okuyabilirim. Ya da Ali Sahanoviç'i uykudan uyandırır, ve ikimiz, hayalileşmiş olsa da, bir yarım saat süresince Kafkas ve Kırım anılarına gömülebiliriz.

Regina esiyor aklıma. En gerçek, ruhuma en yakın nesne Regina... Bir de bana *balıkçı*'nın nehrini hatırlatan masam.

Salondan çıkıp evimin yoluna koyuluyorum.

Yansılar'dan söz etmiyorum Regina'ya. Sözletmeye gerek duymuyorum. Ama Regina biliyor. Bu akşam da Yansılar'a gömülü otururken:

"Cengiz, sen ölünce senin ruhun hemen Kızıldaş'a dönecek", diyor Regina. Başımı Yansılar'dan kaldırmaksızın, "Bedenimin dönmesini yeğlerdim", diyorum. "Bilinmez, bedenin de döner belki Kızıldaş'a günün birinde", diyor Regina. Ve içim ısınıyor. Hoş bir sıcaklık kaplıyor bedenimi. Bir ara kendi mezarımı Kızıldaş'ta görür gibi oluyorum. Oysa biliyorum, Kızıldaş'ta mezarlık yok. Benim bildiğim Kızıldaş'ın Aşağı ve Yukarı mezarlıkları yerle bir edildi; mezar taşları, türbeler kırılıp yol ve yapı inşalarında kullanıldı; iz kalmadı Kızıldaş mezarlıklarından. Ama ölü bedenimin mezarlıklara gömülmesi şart değil; beni Memişin Bayırı'na gömebilirler; Gelinkaya'nın dibine gömebilirler; Soğuksu bayırlarına, Ayı Dağı'yla Yayla arasından esen şiddetli rüzgârlara açık Tübya kırlarına

gömebilirler beni. Nereye gömülürseni gömüleyim, farketmez. Yeter ki ölü bedenim Kızılaş'a gömülsün.

Bu satırları yazarken, Varlık'ın Haziran sayısındaki Fahri Erdinç'in *Nâzım'ın Mezarında* başlıklı yazısı geliyor aklıma.

Ne diyordu Fahri Erdinç o yazısında? Varlık dergisinin Haziran sayısını açıp tekrar okuyorum:

"Beni Nâzım'ın mezarına ilk defa Rudi Fich götürdü. Moskova'da Kızlar Manastırı Mezarlığı. Burası nüfusu çok seçkinlerden oluşan bir öbür dünya kenti! Gogol gibi, Nikolay Ostrovski gibi, Mayakovski gibi nice ünlüler burada.

Hani yarın tükeneceğini söyleseler, insan burada bir yer edinebilmek için bir gün önce ölmeye razı olabilir. Burada her şey, dirilerimize saygıyı bütünleyen özenin ve değerbilirliğin canlı bir simgesi.

Ben bu kadar bayındır, böylesine temiz bir 'ahret oteli' görmedim.

İlk bakışta üç şey bütünleşiyor: Anıtsal ve görkemli olmaktan çok, ortodoksal sitilli ve yaldızlı kubbeleriyle dikkati çeken oyalı-boyalı bir manastır. Bakımlı bir park. Ve ak ve kara mermerin en güzel anmalık buluşlarıyla oya gibi işlendiği birbirinden güzel mezarlar. "Mezarın güzeli olmaz" diyene, orayı görmesini salık veririm.

Nâzım, "Hikmet'in oğlu, hangi şehirde ölmek isterdin?" diye soruyordu. Ve kendi sorusunu yanıtlıyordu: "İstanbul'da, Moskova'da, bir de Paris'te!"

Mezarlık Nâzım'ın yeri değildi daha, ama kendi dediği ve dilediği gibice Moskova'da ölmesi ve bu mezarlıkta yeri olması güzel bir şey."

İster kapitalist dünyasında, ister komünist dünyasında olsun; ve ister bu dünyada, ister öbür dünyada olsun, insanlar arasında eşitlik üzerine bu kadar. Fahri Erdinç hayattayken ya bilmiyordu, ya da bilmesine ve öğrenmesine vakit kalmadan

göçüp gitti bu fâni dünyadan. Fakat bilenler var; özellikle Sovyetler Birliği'nde bilenlerin sayısı az değil: bütün ünlüler *seçkinler kentine, ahret otellerine, yıldızlı kubbelere, oyaltı boyalı manastır mezarlıklarına* gömülmediler; Nâzım'dan da, Fahri Erdiñç'ten de aşağı kalır hiçbir yanı olmayan nice *ünlüler* Beyaz Deniz kanalında, Fergana kanallarında kaldılar - mezarsız başı taşsız.

Fahri Erdiñç'in yazısını ilk defa okurken şaşmışım; biri apansızın bir şamar atmıştı dersin şakağıma. Üstelik yediğim şamar bir yabancıнын şamarı değildi; bir yakınımın şamarıydı. Yakınımın şamarı olduğu için de acısı ve ateşi şakağımda kaldı uzun bir süre; hatta içime sızdı.

Koltuğa oturmuş, işiyle meşgul olan Regina yüzümdeki şamar izini görmüştü sanki; Varlık'ta ne okuduğumu sordu. Fahri Erdiñç'in *Nâzım'ın Mezarında* yazısını, Lehçe'ye çevirerek, okudum Regina'ya. Önce omuz silkti. Regina'nın ilgilenmediğini sandım. Ama Nâzım bu!. Ünlü, büyük Nâzım Hikmet bu!.. Nâzım Hikmet'in görüş ve düşüncelerine katılamayabilirim, ama sanatına saygı duyarım; hatta dünya görüşünü ve düşüncelerini anlarım. Ama Fahri Erdiñç'in Nâzım Hikmet'i bu şekilde anmasına, ve, bugünlerde başka bir yerde değil de Varlık dergisinde anılmasına...

"Nâzım Hikmet kim?" diye sordu Regina o akşam.

"Türk şairi. Türk şairlerinin en iyilerinden biri", dedim.

"Kim olursa olsun.. isterse peygamber olsun; kendi içinde taşıdığı tanrıdan başka tanrılar arayan bir insana saygı duyamam", dedi Regina.

Regina tarafından gösterilen tepki de yediğim dost şamarı kadar sert ve acıydı. Nâzım Hikmet'e acıyorum. Fahri Erdiñç'e de. Bu soy konular üzerine Regina'yla konuşmaktan kaçınmam gerekiyor belki. Ama neden? Yok, kaçınmam. Kaçınmam doğru olmaz. Yansılar benim öyküm, Kızıltaş'ın ve Gurzuf'un öyküsü olduğu kadar, Regina'nın da öyküsü.

Şu not'la kapattım dün gece Yansılar'ı:

Kırım ve Kırımlılar... Şairler susuyorlar, tarihçiler su-

suyorlar; parti liderleri, Akademi üyeleri, sendikacılar susuyorlar. Hiçbir şey olmamış sanki Kırım'a ve Kırımlılara... Herkes susuyor. Yalnız ben... Kırım'ın binlerce kilometre uzağında susmayan ve susmayacak, ama sesimi hiçbir kimseye duyuramayan bir ben kaldım kendi köşemde.

Bu sabah da, her günün sabahı gibi, saat sekiz sularında uyanıyorum. Regina benden önce kalkmış yataktan, çay demliyor aşağıda; ya da şu anda bahçede çiçekler arasında. Az sonra merdivende ayak sesleri işitilecek, ve Regina iki bardak demli çayla girecek yatak odasına. Oturup, çaylarımızı içeceğiz. Az konuşacağız. Dereden tepeden. Her sabah olduğu gibi. Ve yeni bir günümüz başlayacak hayatımızda.

Saat tam sekizde B.B.C.'nin haber programını açıyorum:

Kırım Tatarları'yla başlıyor radyoda haber bülteni:

'Geçen gün yüzlerce Kırım Tatarı'nın başlattığı protesto gösterileri bugün de devam ediyor Kızıl Meydan'da.'

Yataktan fırlıyorum birden bire. Gerçek mi?... Şimdi Regina da odada; çay bardaklarını yerleştiriyor radyonun durduğu masanın üzerine. Spiker haber bültenini okumasını sürdürüyor:

'Resmî Sovyet ajansının verdiği habere göre, Kırım Tatarları'nın anayurtları Kırım'a dönme dâvalarını yeniden gözden geçirmek amacıyla Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanı Gromiko'nun başkanlığında toplanacak olan komisyon derhal çalışmalarına başlayacak...'

Bir süre çarpılmış gibi duruyoruz olduğumuz yerde. Neden sonra, öyküdeki İhtiyar Savaşçı'yla Melek hanım gibi, birbirimize sarılıp ağlıyoruz. Gözyaşlarımız kıvanç gözyaşları. Allah'ım! Kırk yıl sonra milletimizin çilesini ve meselelerini anlayan ve kabul eden kimseler mi geldi Sovyetler Birliği'nin yönetimine.

Ayın son haftası. Günlerden pazar. Bir hafta öncesi Moskova'da başlamış olan Kırım Tatarları'nın protesto gösterileri sürüp gidiyor halâ. Kırımlılar parti sekreteri tarafından kabul edilmelerinde ısrar ediyorlar. Tüm radyo ve televizyon

bültenlerinde günün ve haftanın en önemli haberi Kırım Tatarları. Gün boyu saatte bir, üst üste, öneminin alı çizile çizile, hatta sekreter Gorbaçov'un *Glusnost* ve demokratlaşma politikasının tehlikede olduğu belirtilerek, tekrarlanıyor bültenler:

Kızıl Meydan Kırım Tatarları'nın işgali altında.

Kızıl Meydan taşıt araçları, polis ve asker birlikleriyle kuşatıldı...

Kızıl Meydan normal trafiğe kapalı...

Sovyetler Birliği'nde şimdiye değin benzeri görülmemiş bir protesto gösterisi...

Bu akşam da televizyonun başındayız. Haber bülteninden önce *Büyük Petro* filmi seyrediyoruz ekran'da. Bir Amerikan filmi *Büyük Petro*. Ama film Rusya'da çekilmiş, görüntüler gerçek diyorlar. Nehirler, ormanlar, bulutlar, rüzgâr ve kar gerçek olabilir ama film gene de bir Hollywood filmi; dünyaya ve hayata *Dynasty* ve *Colby* gözüyle baktığı gibi, dünyamızın gelişmesinde, özellikle Rusya'nın bugünkü durumuna ulaşmasında büyük bir rol oynamış olan Büyük Petro'yu ve zamanını *Dallas* ve *Şahin Tepesi* mantığı ve anlayışıyla ele alıyor Hollywood.

Filmden sonra haber bülteni: ekranda Kızıl Meydan; ve Kızıl Meydan'da Kırımlılar. Çoğu genç. Ellerde pankartlar. Sıkık yumruklar havaya dikili. Tanıyabileceğim bir yüz var sanki aralarında; dikkatle bakıyorum. Tümü tanıdık, tümü yakın. Kızıllaşlılar ve Gurzuflular; Dereköylüler, Otuzlular, Taraktaşlılar, Eski Kırımlılar, Canköylüler. Görüntü gözlerimden silinmeden önce, kundaktaki yavrusunu kucagında taşıyan genç bir baba çekiyor dikkatimi. Görüntü gözlerimden silinince düşüncelerim *Büyük Petro*'ya kayıyor tekrar. Tuhaf değil mi? Yalnız ikiyüz, ikiyüz elli yıl geçmiş aradan. Bir ulusun kaderi bunca değişebilir mi böylesine kısa bir zaman içinde? Yarım saat öncesi filmdeki Kremlin'in duvarları dibinde at koşturup kılıç oynatan, *Boyar*'ların sakallarından çeke çeke Kremlin'den kapıdışı eden Kırım Tatarları'nın torunları, bugün aynı Kremlin sarayının duvarı dibinde ellerinde tuttukları pankartlarla ve

canhıraş bir feryadla: Bize Kırım'a dönmeye izin veriniz! diye bağnşıyorlar.

Hayal mı gördüklerim, yaşadıklarım? Gerçek mi? Bilmiyorum.

Yok, biliyorum. Hem hayal, hem de gerçek. Tıpkı Yansılar gibi. Daha fazla: hayat gibi. İnsanın hayatını hayaller ve gerçekler oluşturmuyor mu aslında?

Çok yorgunum. Oysa henüz akşam başı. Ama bu akşam oturmayağım masamın başında. Kuşları dinlemeyeceğim, bağlarımızı seyretmeyeceğim; sessizce ve bensiz akacak nehir bu akşam.

Ağustos, 1987

Yatakta geçirdim Temmuz'un son haftasını. Midemden rahatsızım. Ateşim oldukça yüksek. Otuzdokuz derece. Ve inmek bilmiyor bir türlü. Regina doktoru aradı. Aile doktorumuz tatil deymiş; genç bir bayan doktor gelip muayene etti. Diağnozu pek de ikna edici değildi; verdiği ilâçların da bir faydası olmadı. Hafta sonu başka bir doktoru çağırdı Regina. Antibiyotik haplarla ateş bir-iki gün içinde indi. Ama hâlâ çok zayıfım.

Telefon çalıyor. Regina sesleniyor aşağıdan yatak odasına.

"Türkçe konuşan biri var telefonda. Ne diyeyim?"

Güçlkle merdiveni iniyorum.

Telefonda Tezişler. Hani beş yıl öncesi Tercüman gazetesi için benimle bir mülâkat yapmış olan Övül Tezişler. Londra'da Anadolu Ajansı'nın büro şefi bugünlerde. Telefonda Kırım-lıların genel durumları ve Kızıl Meydan'daki olaylar üzerine konuşuyoruz kısa bir süre. Ağustos'un sekizinde İstanbul'a gideceğini ve gitmeden önce, benimle buluşup konuşmak istediğini açıklıyor telefonda Övül Tezişler. Razi oluyorum. Randevu'ya bir hafta var; iyileşirim inşallah. Hamam odasına girip aynaya bakıyorum. Tıraşım hayli uzamış. Aynadaki görünüşüm biraz korkutucu. Haftanın sonunda göğsüme dökülü bir çember sakallı karşılayacağım Övül Tezişler'i. Hemen tıraş oluyorum. Regina üstümü başımı yuvup yatağa yatırıyor beni.

Hastalığımı duyar duymaz kızım Arzu uğruyor eve, bir yiğın gazeteyle. Gazeteler arasında Milliyet ve Hürriyet de mevcut. Londra'nın tüm ciddî gazetelerinde baş yazılar ve ön ve iç sayfalar Kırımlılarla ilgili. Bir bir gözden geçiriyorum. The Independent: 'Her imparatorlukta milliyet meselesi çözümlenmesi zor bir meseledir. Bay Gromiko'nun eline özellikle çok sıcak bir patates verildi. Kırım Tatarları'na karşı işlenmiş haksızlıklar ortadan kaldırıldığı takdirde, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Sovyet Rusya'sına zorla ilhak edilmiş olan Baltık halklarına ne olacak? Ukraynalılara, öteki uluslara ne olacak? Bay Gromiko bir an önce emekliye ayrılmadığına pişman olabilir.'

'Kremlin için Kırım Tatarları'nın meselesi, çok zor bir mesele' diye yazıyor The Daily Telegraph. 'Kırım Tatarları'nın Kırım'a dönmek ve özerk cumhuriyetlerini kurmak arzularını destekleyen Andrei Saharov gibi, Yevgeniy Yevtuşenko ve Bulat Okucava gibi birçok yazar, tarihçi ve başka entelektüeller mevcut, Sovyetler Birliği'nde. Gene çözümlenmesi zor bir mesele. Gromiko'nun başkanlığında çağrılmış özel komisyonun çalışmaları kolay olmayacaktır. Ama mesele sürüncemede kalmaz.'

The Times ve öteki gazeteler de, Kırımlılar üzerine geniş mâlûmatlar verdikten sonra, meselenin çözümlenmesinin zor olduğunu, aynı zamanda çözümsüz kalamayacağını tekrarlıyorlar.

Kırımlıların meselelerini en kesin, en yalın ve belirli bir dille ele alan Londra'nın en çok okunan Ewening Standard gazetesi belki:

'Bu çok mağrur ulus bugün Moskova'nın Kızıl Meydanında Sovyetler tarafından millî haklarının çiğnenmesini protesto ediyor.. Sovyetler Birliği'nden göç etmek isteyen Yahudilere göç izni verilmedikçe, Kırım Tatarları'na ve diğer millî toplumların tarihi hakları olan bağımsızlıkları tanımadıkça Sovyetler Birliği'nde gerçek bir değişikliğin yer aldığına Batı'da kimse inanamaz' diye tamamlıyor baş yazısını The Ewening Standard.

Hürriyet gazetesindeki: 'Gorbaçov'un başı dertte' başlıklı

yazıyı okuyorum: ...Resmî TASS ajansının bildirdiğine göre, Tatar sorununun çözümü amacıyla Gromiko'nun başkanlığında oluşturulan dokuz kişilik komisyonda, Gorbaçov'un yakın arkadaşları Aleksander Lukyanov, K.G.B. Şefi Viktor Şebrikov ve Ukrayna partisi lideri Vladimir Şerbitski de bulunuyor. Ajans Tatar sorununun, Sovyetler Birliği'ndeki tüm ulusların çıkarları ve bu arada Ukraynalıların görüşleri de hesaba katılarak ele alınması gerektiğini bildirdi. Gromiko'nun da görüşmede Kırım Tatarları'ndan sakin olmalarını istediği ve yöneticilere baskı yapmanın çözümü zorlaştırmaktan başka bir işe yaramayacağı yolunda uyarıda bulunduğu öğrenildi'. Ve Hürriyet devam ederek: (Övül Tezişler'le aramda yeralan kısa konuşmadan sonra herhalde) '...Bu arada Londra'da A.A.'ya bir demeç veren Kırım Türk yazarı Cengiz Dağcı, Kırım Türkleri'ne yapılan tarihi haksızlık düzeltilmelidir. Son gelişmelerden sonra Kırımlılar'ın doğup büyüdüğü topraklara (anayurt topraklarına dedimdi herhalde) er geç geri döneceklerine ve ellerinden alınan hakların geri verileceğine inancım daha da arttı', dedi. Uzun yıllardır İngiltere'de yaşayan Kırım asıllı yazar, Sovyet yöneticilerinin Kırım Türkleri'ne yapılan haksızlığı kabul etmesinden duyduğu memnuniyeti de dile getirdi. Onlar da İnsandı, Korkunç Yıllar, Yurdunu Kaybeden Adam gibi romanlarıyla tanınan Dağcı, 'Kızıl Meydan'da yapılan gösterinin Sovyet yönetiminin Kırımlılara haksızlık yaptığını kabul etmesinin de delili olduğunu söyledi' diye tamamlıyor yazıyı Hürriyet.

Fakat bende en çok ilgi uyandıran Hürriyet'in dördüncü sayfasındaki (Cumhuriyet gazetesinden aktarılan) *Kırım Tatarları* başlığı altında Ali Sirmen'in yazısı oldu. Yazının bazı noktaları üzerine bazı açıklamalar yapmam gerekiyordu. Kime? Ve niçin? Bilmiyordum. Düşüncelerimi doğrudan doğruya Hürriyet'e yazabilirdim. Gazetede basılsın basılmasın, önemi yoktu. Yazıyı, çöp sepetine atılmadan önce, bir de biri okurdu muhakkak. Övül Tezişler'i düşündüm. Ali Sirmen'in yazısı üzerine düşünce ve açıklamalarım bir hafta sonra Tezişler'le aramda yeralacak olan konuşma konusuna zemin de olabilirdi ayrıca.

Halsizliğimi, güçsüzlüğümü yenerek yazıyı yazmaya

koyuldum. Yer yer Yansılar'ın birinci cildindeki 1986 Ağustos bölümünden de yararlanarak, yazının mektup şeklini buraya aktarıyorum:

*Yazı İşleri Yönetmenliğine
Hürriyet Gazetesi
İstanbul*

Efendim,

Gazetenizin 30 Temmuz tarihli nüshasında Cumhuriyet yazarlarından Ali Sirmen'in 'Kırım Tatarları' başlıklı yazısını ilgiyle okuyup bitirince sizleri bu mektupla rahatsız etmek ihtiyacını duydum.

Sayın Ali Sirmen; geçen hafta Kızıl Meydan'da yeralan Kırım Tatarları'nın protesto gösterileriyle başlıyor yazısına: Önceki gün Moskova'nın Kızıl Meydan'ında yurtlarına geri dönmek ve Kırım Özerk Cumhuriyeti'nin yeniden kurulması için gösteri yapan Kırım Tatarları bizim tarihimizde 18. yüzyıla değin önemli rol oynamış Kırım Tatarları'nın torunlarıdır.'

Bu kısa, kısa olduğu kadar da derli toplu, açıklamasından sonra, eski bir Tatar savaşçısı atını koştururcasına, düşüncelerini Moskova'nın Kızıl Meydan'ından çok uzaklara ve değişik bir cepheye yönelterek, sürdürüyor yazısını sayın Ali Sirmen: 'Mustafa Akdağ (çok yetkili ve yorumlarında yanılmayan bir tarihçi muhakkak) Ankara savaşından söz ederken, onlara o zamanlar Kara Tatarlar dendiğini anlatır. Gerçi, 1402 savaşında Kara Tatarlar'ın rolü biraz olumsuz olmuş ve onlar Timur'un yanına geçmişlerdir. Ama ne bu davranış, ne de ikinci Viyana kuşatması sırasında Merzifonlu'nun şişinmesine, Osmanlı'nın kendilerini küçümsemesine alınan Kırım hanı Murat Giray'ın işini savsaklaması, hatta bazılarına göre ihaneti so-

nunda Jean Sobieski'nin Osmanlı ordusuna baskısını kolaylaştırması Kırım Tatarları'nın yüzyıllar boyu hep Osmanlı'nın yanında yer almış olmasını unutmamıza neden olmamalıdır.'

Yukardaki iki cümle, özellikle sonuncusu, resmî Sovyet Ajansı TASS'ın tarihî yanılgıyı kabul eden açıklaması gibi geldi bana. Öyle ya, Kırım Tatarları düşmanla işbirliği yaptılar, ama bütün ulusun suçlanması ve anayurtlarından sürülmesi yanlış bir eylemdi.

Cümlelerin birincisi ise Kırım Tatarları'nın kimliğiyle ilgili:

Bugünlerde Kırım Tatarları'ndan o denli çok söz ediliyor ki, biri çıkar da elini tarih torbasının dibine dek sokup iyice karıştırırsa, yalnızca kara Tatar değil, torbanın bir köşesinde saklı kalmış boynuzlu Tatar, kuyruklu Tatar, hatta bir yeşil Tatar da bulabilir sanırım. Kırım Tatarları'nın kimliklerini arayanlar Kırım Tatarları'nın kendileri değildir tabii. Çünkü onların kimliği, onlar için kesin ve belirlidir. Ne Ankara savaşı yıllarında, ne hanlık devrinde, ne de son ikiyüz yıl işgal altında; Sudak, Otuz, Taraktaş, Üsküt, Gurzuf, Eski Kırım gibi tarihî kent ve kasabalarda kıvrırcık kara saçlı, mavi veya yeşil gözlü, biraz klasik Rum tipine veya Cenevizli'ye benzeyen esmer Tatarlar'a rastlanırdı ama Tatar'ın karası yoktu ve hiçbir zaman olmadı Kırım'da. Burada sayın Ali Sirmen'in içtenliğinden kuşkulanmadığımı hemen açıklamalıyım. Tarihte çok gerilere gidilirse, ya da efsanelere çok derin dalınırsa, kırk kollu bir iblisin kırkinci koluna Tatar dendğini de öğrenebiliriz.

Tarihçiler binbir dereden su getirip Tatarlar'ın kim olduklarını ispatlayadursunlar -tarihte İskit, Tat, Türk gibi, herhangi bir isimle anılırsa anılsınlar- Kırım Tatarları kendilerinin evvel ezelden beri Kırım yarımadasının yerlisi olduklarını pek iyi biliyorlar; Kırım'ın dışında ve sürgün hayatı yaşarlarken de Kırım'dan vazgeçmek niyetinde değillerdir. Vazgeçemezler de. Kırım sadece bir coğrafya terimi değildir onlar için; Kırım onların kanına, iliklerine sinmiştir. Kırım, Kırım Tatarı'ndan koparılıp atıldı mı, geride kalan Tatar kelimesinin çok bir anlamı kalmaz onlar için. Kırk yılı aşkın bir zamandan beri oynanan

tragediyanın asıl sebebi ve anlamı onların bu inançlarında saklıdır.

Kırımlılar'ı Kırım'sız bırakırlarken Stalinist rejimin ne düşündüklerini kesinlikle bilmiyoruz. Ama tahmin etmek zor olmasa gerek: Kırım'ı katıksız Rus-Slav toprağı durumuna getirme politikası uzun yıllar sürmüştü. İkinci Dünya Savaşı bu politikanın gerçekleşmesi için en iyi bir fırsattı. Bu fırsat elden kaçırılamazdı. Kırım Tatarları küçük bir toplumdur. Yıllarca yıpranmış ve zayıftı. Üstelik Volga boylarında iki-üç milyon, Orta Asya'larda birkaç yüzbin Tatar yaşıyordu. Kırım Tatarları Kırım'dan uzaklara sürülür de, Kırım'daki millî kültürlerinin izlerini taşıyan âbideleri, camileri, Rus-Slav mimarisinden çok değişik olun ev ve binaları yıkılıp yerlebir edilirse Kırım Tatarları'nın diğer toplumlar arasında Kırımlılıklarından iz kalmamacasına silinip gitmeleri işten bile değildi.

TASS Ajansı sürgünün tarihi yanlış olduğunu, Stalin idaresince Kırım Tatarları'na karşı haksız eylemler uygulandığını kabul ettiğine göre, tahminimizde yanlış olduğumuzu sanmıyoruz. Yanılıyorsak eğer, Kırımlılar'ın bilmedikleri başka sebepler mevcuttu demek. Bu başka sebepleri şimdiye dek açıklayanlar olmadı. Oysa Kırımlılar'ın bugün içinde bulundukları durumlar böylesine bir açıklamanın yapılmasını gerektiriyordu.

Sayın Ali Sirmen'in yazısındaki diğer noktalara katılmamak elde değil. Ayrıldığımız bir nokta varsa, yazarın Kırım Tatarları arasında Nazi'lerle işbirliği yapanlar olduğunu ve hemen ardından bir bölüm Kırım Tatarı'nın da anti-faşist güçlerle Nazi'lere karşı dövüşenler arasında bulunmasını vurgulamasıdır.

Evet, bu bir gerçektir. Ne var ki, gerçek tam değildir.

Yazarın 'savaş süresince bir bölüm Kırım Tatarı da anti-faşist güçlere karşı dövüştü' kelimelerinden, gerçeği bilmeyenler, Almanlar'a karşı savaşanların sayısı Almanlar'la işbirliği yapanların sayısına eşit anlamını çıkarabilirler. Bu anlam veya yorum gerçeğin çok uzağındadır. Bir kere İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kırım'ı işgal eden yalnız Alman ordu birlikleri ol-

madı; Romen ordu birlikleri de vardı Kırım'da. Savaşın sonru bütün Romen milleti Almanlar'la işbirliği yaptı diye suçlanmadı. Kırım Tatarları Almanlar'la değil de Romen işgal birlikleriyle işbirliği yapmış olsalardı, Kırım Tatarları Nazi'lerle işbirliği yaptılar denebilir miydi acaba? İlk bakışta önemli değildir belki bu soru. Nazi derken Nazi'ler partisine ve Gestapo'ya mensup faşist birliklerini düşünebiliriz ancak. Bu gibi birliklerle hiçbir türlü işbirliği yapmadılar Kırım Tatarları. İşgal altında tüm kent ve kasabaların yönetimi -belediye başkanlarından en alt basamaktaki memurlara kadar- Ruslar'ın elinde bulundu. Bunun ise düşmanla işbirliğinin en çirkin yüzü olduğunu Ruslar'ın kendileri de pekâlâ biliyorlar. Ya Alman işgal ordusu birlikleriyle işbirliği yapmış olan Kırım Tatarları'nın sayısı? Beşbin miydi? Onbin miydi? Onbeş bin miydi?

Bu küçük toplumun en az yetmiş bin (bu rakam çok daha yüksek olabilir) insanının Kırım'ın dışında ve Kızıl Ordu saf- larında bulunduğunu biliyoruz. Bu sayı Kırım Tatarları'nın -ka- dın, çocuk, ihtiyarları dışında- yetişkin ve eli silah taşıyabilen erkeklerinin doksan fayızını (yüzde doksanını) oluşturuyordu. Onların tümü savaşın son gününe dek cephelede faşist Alman ordularına karşı savaşılar; kendi aralarından iki kez Sovyetler Birliği'nin kahramanı olan ve bugün de göklerin şahini diye anılan ve savaş sonrası yıllarda bir test pilotu olarak Sovyet- ler'in en modern uçaklarını sınavdığı bir sırada düşüp ölen ünlü Ahmethan Sultan soyundan en mert, en cesur evlâtlarını verdi- ler yurdun özgürlüğü ve bağımsızlığı uğruna.

Evet, bunları biliyoruz. Fakat Alman işgal birlikleriyle işbirliği yapanların sayısını kesinlikle bilmiyoruz. Ama öğrenmek zor olmasa gerek. Bu hususta en doğru ve en gerçek mâlûmat, Sovyetler Birliği'nden fazla, Federal Almanya'dan beklenebilirdi. Çünkü Federal Almanya devletinin elinde bu hususta geniş ve gerçek dokümanların bulunduğundan kuşulanamayız. Kırım Tatarları'na karşı uygulanan haksızlığın kırk yıldan beri sürmesine rağmen, Alman Federal hükûmeti bu konuda ses soluk çıkarmadı hiç. Neden? Federal Almanya ile Sovyetler Birliği arasında temiz suların aktığı ve Kırımlılar

gibi küçük bir toplum yüzünden bu suları bulandırmaya değmediğini düşündükleri için mi? İlerde Batı ve Doğu Almanya'nın birleştirilmesinde; bugün Batı Polonya sınırları, savaş yıllarından önceyse Doğu Almanya sınırları içinde bulunan topraklar meselesinin çözümlenmesinde Sovyetler Birliği'nin başrolü oynayacağı gerçeği mi? Gerçek sebep ne olursa olsun, bu soruları umursamayıp, yalnızca Sovyetler Birliği'nin dünya kamu oyununa sunduğu yarı gerçekleri gerçek ve geçer akça gibi kabul etmek nankörlüğün en âlâsı olur.

Kırımılar'dan, tek tük de olsa, başka bir çeşit hainleri de katmamız gerek hesaba. Bu da savaşın ilk yılında Almanlar tarafından esir alınmış üç milyon kadar Sovyet askerleri arasında bulunanlar. Bir yıl kadar esir kamplarında kaldıktan sonra, halâ hayatta kalabilenler ve üzerlerinde kendi kemiklerini örten derilerinden başka hiçbir şeyleri kalmamış bu esirler arasından İslâm dininden olanlar (çoğu Orta Asyalı) bir yana ayrılmış ve 1942 yılının baharından başlayarak bir yerlerden gelmiş besili kimselerin 'Sen Müslüman mısın?' sorularına elhamdülillah Müslümanım diye cevap verenleri trenlere doluşturup Polonya'nın bir yerlerine götürmüşlerdi. Onların suçları ve günahları elhamdülillah Müslümanım demeleriyle başladı işte. Yeni kamplarında önce üç-dört ay beslenmeleri gerekti. Sonra sırtlarına Alman üniformalı geçirmelerini emrettiler. Hoş, bu üniformalara Alman üniforması da denmezdi; aralarında Fransız Josef'in, Wilhelm'in, Kaizer'in, hatta Fransız, Çek ordu üniformaları da eksik değildi. Birkaç ay süren bir talimden sonra, ellerine birer (Birinci Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda kullanılan) tüfek tutuşturup, Doğu Polonya ormanları içinden geçen demir yolları, silah depolarını koruma işleriyle görevlendirildiler. Ama Müslümanlıkları uzun süre kendilerini koruyamadı. Savaştan sonra Sovyetler'in eline geçenler de ihânelle suçlanıp kurşuna dizildiler.

Günümüzde dünyamızın dörtbir yanında işlenen haksızlıklar, cinayetler, suçlar gözlerimizin önünde. Bütün bunlara göz yumup, ya da görmezlikten gelip, nerdeyse yarım yüzyıl öncesi yeralmış olan olaylar yüzünden küçük bir millete

kendi ana yurduna dönmesine izin verilmemesi en azından şaşılacak bir şey.

Bir kez daha Ali Sirmen'in yazısına dönüyorum: 'Ancak olaya biraz daha yakından bakıldığında, işlerin pek kolay olmadığı da kolayca görülecektir. Aradan geçen kırk yılı aşkın süre Kırım'da nüfus yapısında önemli değişiklikler meydana getirmiş bulunuyor. Kırk yıldan sonra, yeniden geri dönüşün nasıl gerçekleştireceği, çözümünü çok güç bir sorun oluşturuyor. Her halde sorunun çözümü kolay olmayacaktır!'

Evet, kolay olmayacaktır. Ama her şey iyi niyet ve isteğe bağlıdır. İstek olursa iş kolaylaşır, çözüm kolaylaşır. Hem meselenin çözümlenmesi sanıldığı kadar zor da değildir. Bugün Kırım yarımadasının nüfusu ikibuçuk milyon kadardır. Bu çok yüksek bir rakam değildir. Sıklık bakımından bölgeler biribirinden çok farklılar. Savaş yıllarından önce, Kırımlıların Kırım'ın Yalıboyu dedikleri Karadeniz kıyısı bölgesinde Kırımlılar tarafından boşaltılmış köy ve kasabalara Rusya'nın içerlerinden getirilmiş aileler yerleştirildiler. Kırk yıl boyunca bu aileler o evlerde, o kasabalarda, o köylerde doğdular; torunları o köylerde, o kasabalarda büyüdüler; onlar da yerli ve Kırımlı oldular. Kırım'ın eski yerlilerine karşı büyük bir haksızlık işlenmiş olmasına rağmen, Kırım Tatarları yürekleri içinde hınç, kin, ve nefret taşıyan kimseler değillerdir; sen bu evden çık, bu köyü, bu kasabayı terket; ben geri döndüm, ben oturacağım burada diyemezler. Son yirmi yıl içinde Kırım'a dönebilmiş ve bugünlerde Kırım'da ikâmet eden, resmî istatistiğe göre onbeşbin, fakat gerçek sayılarının otuzbin olduğu tahmin edilen Kırım Tatarı var. Onların hemen hepsi Simferopol (önceki Akmesit) reyonuna yerleştiler. Kırım'ın kuzey, kuzeybatı, kuzeydoğu, Ortayolak bölgeleri Kırım'ın Karadeniz kıyısı bölgesiyle kıyas edilemeyecek kadar değişiktir. Devletin iyi niyet ve maddî yardımıyla üç-beş yıl içinde, haydi on yıl içinde diyelim, Simferopol reyonu gibi Kerç, Eski Kırım, Kefe, Canköy, Gözleve, Bahçesaray, Sivastopol reyonlarına otuzar bin, kırkar bin Kırımlı'nın, üstelik Kırımlılar gibi çok çalışkan

bir toplumun, yerleşmesinin devletin ve Kırım'ın zararından fazla yararına olacağı apaçıktır.

Elbetteki kolay olmayacak. Bozulan kolay bozulur ama bozulana düzeltmek hiçbir zaman kolay olmaz. Fakat iyi niyetlerle zorluklar yavaş yavaş yenilecek, engeller ortadan kaldırılacak ve ortada Kırım Tatarları'nın Kırım'a dönüp dönmeyeceği meselesi değil de yalnızca ne zaman? sorusu kalacaktır.

Ali Sirmen'e Kırım Tatarları'nın meselelerini kaleme aldığı için eline sağlık der, Hürriyet gazetesine de meseleyi geniş okur kitlelerine ulaştırdığı için teşekkür ederim.

*Saygılarımla,
C. Dağcı*

Ağustos'un ilk haftası. Günlerden Cuma. Gökyüzü bulutsuz. Güneş ıslıl ıslıl. Anadolu Ajansı'nın muhabiri Övül Tezişler'le dolanıyoruz bahçede. Elma ağacının yerlere sarkık dallarında artık iyice olgunlaşmış elmaları okşuyoruz beraberce. "Kış elması galiba" diyor Tezişler. "Evet, kış elması", diyorum. "Ama dalları yere sarkık..." Evet. Ağaç çok yaş bir ağaçken, dallarını yere çaktığım çivilere çekip bağladım kınnaplarla. Benim özlediğim gibi, yani dalları yere sarkık bir şekilde büyüdü ağaç."

Ve çiçekleri övüyor Övül Tezişler:

"Bunca çiçek, bunca renk!..."

"Kırım çiçekleri" diyorum, ve şakamı anlamayacağını, çiçekler gerçekten Kırım çiçekleri mi? diye soracağını umuyorum. Sorsa, Oktay Akbal'dan ve eşinden sözedeceğim. Sormuyor. Yanımda yöremde elle tutabildiğim herşeyin Kırım'la ilgili olduğunun farkında herhalde Tezişler. Sonra koltuklara oturup kahve içiyoruz, çene çalıyoruz. Konuşma konusu gene Kırımlılar ve Kızıl Meydan'da Kırımlılar'ın protesto gösterileri. Bir ara yeni eserlerimle ilgileniyor A.A.'nın muhabiri.

Yeni eserlerimden söz etmenin çok bir anlamı yok. Kendisi için yazan bir yazar kendi eserleri üzerine ne diyebilir? Hiç.

"Türkiye'deki yayıncıların sizin eserlerinizle ilgilenmediklerini anlayamıyorum. Ama bunda siz de kabahatsız değilsiniz diyemem. Yani kendi içinize kapalı bir insansınız demek istiyorum. Sizin yerinizde olan başka bir yazar elindeki bu eserlerle kıyametler koparırdı," diyor Tezişler.

Gülüyorum. Kıyametler koparmak!.. Sakin ve barış içinde geçen her günüm için Tanrı'ya şükrediyorum ben.

"Evet", diyorum, "ben kendi içine kapalı bir insanım. Ve başka türlü olamam."

Susuyor Tezişler. Kahvelerimizi içiyoruz. Kahveden sonra fotoğrafımı çekiyor bahçede, ve bahçenin her yerinde: saksı çiçekleri arasında; böğürtlenle yüklü çitin dibinde; küpe çiçeklerini, begonyaları okşar bir durumda. Yansılar'ın yakın bir gelecekte gün ışığına çıkıp çıkmayacağını bilmiyorum. Ama fotoğrafta ben ve çiçekler çıkarız belki gün ışığına. Yansılar kadar çiçekler de önemli benim hayatımda.

Önce Moskova olayları ve geçirdiğim rahatsızlık; sonra da Övül Tezişler'le aramda yeralan konuşma ve Hürriyet'e mektup, iyice bozmuş günlük hayatımın düzenini. Bozulan düzenle Yansılar da kör bir çıkmazda. Ne yazacağını bilmiyorum. Düşünemiyorum da. İngiliz gazeteleri, özellikle Ağustos 1987 tarihli The Times ve Financial Times gazetelerinin baş yazıları Kırım Tatarları'yla ilgili. Ama gazetelerde çıkan bütün bu yazıları durmadan Yansılar'a aktaramam; aktarmam doğru olmaz; aktarırsam birşey yitirecek Yansılar. Amaçladığım ve özlediğim Yansılar olmayacak.

Önceleri gibi masamın başına geçip oturuyorum her akşam. Yazmak için değil, daha fazla hayatımın önceki düzenini bulmak için; kendimi yeniden kendi dar çevrem içinde bulmak için. Bazı günler Wimbledon Common'a gidiyorum. Regina'sız. Tek başıma. Hayattan, hayat gerçeklerinden kaçan

sözüm ona balıkçı gibi, Common'un kuytulüğunda peykeye oturup yabancı çiçekleri seyrediyorum, kuş cıvıltılarını dinliyorum; ve sırtımı peykenin arkasına yaslayıp gözlerimi her yumduğumda Ayı Dağı hizasıyla Adalar arasında Gurzuf iskelesine yaklaşan vapuru görüyorum. Hey seni şık genelevlerin tüllü bir orospusu gibi Ağustoslarda kendini açığa vuran Gurzuf! Terasa ve verandalarında ardına kadar açık kapılarıyla yatağın güneşte sere serpe. Dalları duvarlarından sokaklarına sarkan kara incirlerini, narlarını, şeftalilerini sunardın bana cömertçe. Biliyor musun Gurzuf, senin göğüslerin üzerinde yediğim üzümlerin tadı bugün de damağımda. Ve biliyor musun Gurzuf, ben senin, Ceneviz kalesiyle Kanlı Dere'ye atılı iki bacağın arasında bir yerde geldim dünyaya. Ama südümü başka bir yerde içtim, ekmeğimi başka bir yerde yedim. Gene de unutmadım seni hiç. Çocukluğumun her Ağustosunda Memişin Bayırını inmekten tabanlarım ağarırdı, kemiklerim sızlardı. Gene de gelirdim sana Gurzuf. Ve her seferinde çardaklı ve teraslı evlerine, kemerli çeşmelerine, bayırdaki beyaz camiine imrene imrene kıyılarına inerdim, ve Ceneviz kalesi dibinde oturup, senin denizine baka baka, ilerde yaşanacak hayatım için sevgi ve özlemler doldururdum gönül hazinem.

Gözlerimi açıyorum.

Uçup gitti bir rüyanın arkada bıraktığı sessizliği içinde Wimbledon Common. Rüya ile Gurzuf kıyılarından kopmuş serin bir akıntı okşayıp gitti yüzümü ve gözlerimi. Daha bir rahat ve gerçekçe bakabiliyorum çevreme. Yok yok, bencil bir insan olamam, Gurzuf ve Kızılaş dışında dünyayı reddedemem ben. Daha fazla: Kızılaştılar'ın ve Gurzufular'ın hatıraları için, belki de onların varlıkları için, dünyayı sevmemin, hayata bağlı kalmamın ihtiyacını duyuyorum yüreğimin içinde.

Peykeden kalkıyorum.

Wimbledon Common da güzel. Güneş ışığında mavimsi gümüş bir renge girmiş otu çiçeğiyle Kızılaş ve Gurzuf kadar güzel Wimbledon Common.

Ayaklarımın dibinde dşşeli yeşil yosunlar üzerinde yürürken cüce bir söğüt dibinde topraktan fıskırışmış kalın gövdeli, iri

başlı iki kızıl mantar iliştiriyor gözüme ve bir Günter Grass *he-yecanı*yle, hemen dizlerimin üstüne çöküyorum. Tanrı'nın avu-cu içinde yetişmiş sanki iki mantar, öylesine güzel.

İki mantarı usulca otlar arasından kaldırıp, yere sağlam adımlarla basa basa evime, Regina'nın yanına dönüyorum.

Bu akşam da Türkiye'nin Sesi radyosundan haber bültenini dinliyorum. Haber bülteninden sonra bayan spiker Türk basınından özetler verirken. Cengiz Dağcı'nın Tercüman gazetesinde basılmış bir yazısından söz ediyor.

Övül Tezişler'in *Hürriyet'e Mektub'u* Tercüman'a ver-diğini düşünüyorum. Radyoda tekrarlanan ismi Regina da duy-muş olacak ki, ayağa kalkarak, "Gel, Earls Court'a gidip bir Tercüman alalım", diyor. Gülmek istemiyorum. Ama aynı za-manda beş yıl öncesi Tercüman'a verdiğim mülâkat geliyor aklıma; ve mülâkatla, iki soru takılıyor aklıma: Hürriyet'e yazdığım mektup niçin Hürriyet'te değil de Tercüman gazete-sinde çıktı? Ve mektubun bütünü mü basıldı Tercüman'da, yok-sa kırpılıp kısaltılmış şekli mi?

Regina'yla birlikte Earls Court'a koyuluyoruz. Fakat, daha Southfield istasyonunda treni beklerken, Regina'nın yüzünün ağardığını, göğsünde darlık duyduğunu görüyorum. Earls Court treni gelip gidiyor. Bizsiz. Tercüman'dan vaz-geçmek zorundayız. On dakika kadar oturuyoruz peykede. Kriz geçince ayağa kalkıp, ağır adımlarla eve dönüyoruz.

Bugün (25 Ağustos) bir mektup geldi adresime. Mektup Ötüken Neşriyat A.Ş.'den:

Sayın Cengiz Dağcı,

Dr. (...) beye gönderdiğiniz mektup bize iletil-di. Yayınevimize gösterdiğiniz teveccühünden dolayı teşekkür ederiz.

Esasen biz Cengiz Dağcı'nın bütün eserlerini yayınlarımız arasında görmek isteriz. Varlık Yayınları'ndan neşredildiğini bildiğimiz eserlerle mektubunuzda bahsetmiş olduğunuz Yansılar adlı hâtıralarınızın hepsine birden tâlip olmamızın size bir mahzûru var mıdır?

Şâyet cevâbınız müsbet olacak ise, eserlerinizin yayınlanmasıyla ilgili diğer husûsları memnûniyetle görürebiliriz.

Bu vesileyle alâkanıza ve teveccühünüze tekrar teşekkür eder, selâm ve saygılarımızı sunarız.

*Ötüken Neşriyat adına
(...) imza.*

Bu yazıları onaysız, plansız yazdığımı Yansılar'ın birinci cildinde de vurgulamışım. Fakat birinci cilt'te eser üzerine çalışmalarım, az da olsa, disiplinli, ve bir zincir düzeniyle, zincirin bazı yerlerinde kopan halkaların yerine yeni halkalar bulup ekleyerek, sürdürebiliyordum. Yansılar 2 düşündüğümünden, ve düşleyip özlediğimden başka bir uslûba, daha doğrusu uslûpsuzluğa girmeye başladı. Sık sık kopuyor zincir. Zinciri eklemek için kopan halkaların yerine eş halka bulamıyorum. Bulabildiğim halkalar ya büyük, ya da küçük; ya ince, ya da olağanüstü kalın. Gene inatla sürdürüyorum Yansılar 2'yi.

Ötüken Yayınevi'nin mektubu sevindirdi beni. Bir an otuziki yıl öncesi Yaşar Nâbi Nayır'ın Varlık'tan yazdığı ilk mektubunu okur gibi oldum. Ömür boyu yalnızlıkla savaşıyor, gene de yalnızlıktan bir türlü kurtulamayan, benim gibi bir insanın bu soy mektuplarla heyecanlanması tabiidir belki.

Eylül, 1987

Ayın ilk haftası. Günlerden Salı. Akşamın ilerlemiş saati. Regina işiyle meşgul. Ben, kitap okuyorum. Dört öyküyü içeren küçük bir kitap. Yazarı Tillie Olsen. Yeni bir isim benim için. Oysa öykülerini 50'lerde yazmış; o dönemde olumlu yankılar uyandırmış. Tatlı şiirsel bir dille yazıyor. Amerikan edebiyatında klasikler düzeyine ulaşarak O. Henry edebiyat ödülünü de kazanan ilginç bir yazar Tillie Olsen. Zaten eserleriyle okurun ilgisini çeken, yarattığı olaylarda kendisini bulan okur için her yazar değerli, her zaman okura yakın bir yazar olur.

Öykülerinde emekçi insanların, özellikle kadınların durumlarını dile getiriyor Tillie Olsen.

Kitaptaki dört öykünün en güzeli *Tell Me A Riddle*. Öyküde karı-koca ilişkileri, ve içerisinde oturdukları ev anlatılır. Kadın bir Rus muhaciridir. Çocuklarını doğurur bu evde; onları sağlıklı yetiştirir, eğitir, evlendirirler. Ve evde kendileri kalınca ikisi arasında çelişkiler, çatışmalar başlar.

Kocası evi satılığa çıkarmak niyetindedir. Ömrünün son yıllarını evinde hüküm süren yalnızlık havası içinde tüketmek istemez adam. Evin satışından elde edilecek parayla kentin sakinlerinde ismine *cennet* denilen kooperatife ait, ve kooperatif tarafından yönetilen, yaşlılar yurduna yerleşebileceklerini açıklar eşine.

Orda hayat gerçekten cennette gibidir. Kırıl ve kırılığa gibi yaşayacaklardır hayatlarının son yıllarını. Yemek pişirmek

yok. Bulaşık yıkamak yok. Bu evdeki sonsuz sessizlik de yok orada.

"Ya benim bu ellerim ne yapacak?" diye sorar karısı, hüznülc.

"İstediğin yemekleri pişirirler senin için. Çamaşırını yıkarlar, ütülerler; odanı temizlerler; döşeğini yaparlar, sofranı kurarlar. Akşamları iskambil, *Bridge*, *Poker* oynarsın; televizyon seyredersin; kültürlü insanları, senin de çok sevdiğin Çehov'u, Peretz'i okuyan insanları tanırsın *cennet* yurdunda."

Karısı direngen; duymak bile istemez kocasının bu sözlerini. Kendi evinde yaşamak, başkalarının hayat ritmine ayak uydurmamak en büyük mutluluk onun için. Hiçbir şeyle değiştirmek istemez yalnızlığını, evinin sessizliğini. Onun yalnızlığında değeri biçilmez barış saklı, ruhunun huzuru saklı.

Hayaatının son yılında hastalanır kadın. Hastalığı kanser. Çok çok bir yıl daha yaşayacaktır. Kocasını ve doktor gizlerler bunu kadından. Kocasının ısrarı üzerine uzak kentlerde oturan kızlarını, oğullarını, torunlarını ziyarete giderler. Ziyaretleri süresince de gözü ve gönlü hep geridedir kadının; geride bıraktığı evindedir; evine, evinin huzur ve sessizliğine kavuşacağı günü bekler.

Bu akşam Regina oturuyor koltuğa Tillie Olsen'in *Tell Me A Riddle*'siyle. Okuyacak mı acaba kitabı? Nadir okur kadın yazarların eserlerini. Haklı veya haksız, kadın yazarlara ön yargıyla bakmaktan alamıyor kendini Regina. Kütüphaneden ne zaman bir kadın yazarın romanını getirsem, "Aa, yine kadın yazan!" diyor. Haklı mı acaba?

Kadın yazarlardan kaçınmak imkânsız doğrusu. Zamanımızda dünya edebiyatı kadın yazarlarıyla dolu. Hem de çok okunuyorlar. Trenlerde, otobüslerde, yaz günleri park peykelelerinde, çay bahçelerinde nadir görünüyor Dickens'ler, Flaubert'ler, Joyce'ler. Herkesin elinde Jackie Collins'ler, Helen Van Slyke'ler, Erica Yong'lar. Ben, edebiyatta kadın-erkek yazarı ayrımı yapılabileceğine inanmıyorum; yapanlara karşıyım. Yüzyılımızın başlarından beri süregelen kadınların özgürlük

hareketleri, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra *Feminist* hareketi, dünya edebiyatına değerli kadın yazarlarını kazandırdı. Tillie Olsen de bunlardan biri.

Bir akşam önce Yansılar 2'ye yazılanları gözden geçirirken, kaçamak bakışlarla süzüyorum Regina'yı. Okuyor kitabı. Neden sonra ayağa kalkıp, kitabı okunmuş kütüphane kitapları üzerine yerleştiriyor. Okuyup bitirdi mi acaba? Bitirmiştir. Kitap, küçük bir kitap. Bütün hacmi bir romanın iki, üç bölümü kadar. Beğendi mi? Beğenmedi mi? Sorasım geliyor. Sormuyorum. Beğenmemiştir belki. Beğendiyse... Okuduğu kitaplar üzerine soru sormamı beklemez; kendisi konuşur; düşüncelerini benimle paylaşır. Okuduğu bir kitapla büyülen-diye, berrak bir sesle, sen de oku, diye salık verir.

Bu akşam susuyor. Neden sonra kalkıp çay demliyor. Çaylarımızı içerken de dalgın, hatta benden kopuk ve uzak bir tavırla, gözlerini odanın eşyaları üzerinde gezdiriyor; duvarlarda asılı tablolara, fotoğraflara, pencere örtülerine, kanape üzerindeki yüzleri işlemeli yastıklara bakıyor; sonra gidip mutfaktan aldığı bir bezle şömine üstünde duran küçük porselen figürlerin tozunu alıyor; sandalyelerin arkalıklarını, kahve masasını örten camı siliyor, parlatıyor. Gecenin bu saatinde odalarda temizlik yapmak... Ne oluyor Regina'ya?

Sorulu, biraz da kuşkulu, bir bakışla kendisine baktığı-mın farkına varmış olacak ki, işine son verip, önceki yerine dönüyor Regina. Gözlerimi kaldırıp yüzüne bakıyorum; ve gülümsüyorum. Ama soru sormuyorum. Uzunca bir süre o kendi âleminde, ben kendi âlemimde oturuyoruz.

İlk konuşan Regina oluyor:

"Biliyor musun, Cengiz, son sekiz yıl içinde Southfield evlerinin fiyatlarında ikiyüzelli-üçyüz sayı bir artış kaydediliyor."

"Biliyorum", diyorum.

Uzunca bir suskunluktan sonra koltuktan kalkıp arkamda duruyor.

"Bu evi satıp, başka bir yere yerleşmeyi düşündün mü hiç?"

"Düşünmedim", diyorum.

Fazla bir şeyler daha söyleyeceğini sanıyorum. Konuşmuyor. Sadece saçlarımı âşıkâne okşayıp yanımdan uzaklaşıyor Regina.

Sabahın yedisi. Yataktayız daha. Örtüler arasından sabah güneşinin ılık ışın okları sızıyor içeriye. Regina uyuyor. Ben, sırtüstü uzanmış, ışığı bakıyorum; ve dün gece Yansılar 2'ye yazdıklarımı düşünüyorum: Tillie Olsen. Kim okudu. Kim okuyacak? Kime lâzım? Günlük hayatımda da, yazarlığımda da hiçbir iz bırakmaksızın silinip gidecek Tillie Olsen'in *Tell Me A Riddle*'i hâfızamdan. Tanrım! Ne zaman Gurzuf ve Kızıtaş'tan uzaklaşsam böyle gülünç durumlarda buluyorum kendimi.

Fakat her akşam yarım yüzyıl gerideki Gurzuf ve Kızıtaş üzerine yazmak kolay olmuyor benim için. Gittikçe daha da zorlaşacak. Aslında Gurzuf ve Kızıtaş üzerine yazdığım bu yazılarda okurı çok bir şey söylemiyorum. Yoksa söylüyorumuyum? Emin değilim. Ama görüyorum Gurzuf'u ve Kızıtaş'ı. Ve görürken, kendimi derin bir ruh dinginliği içinde buluyorum, ve, Gurzuf'u ve Kızıtaş'ı gözlerimde ve ruhumda idealize ettikçe, bu ruh dinginliğimin bir çeşit ibadete ve Tanrı sevgisine dönüştüğünü hissederek gibi oluyorum.

Güzel bir his bu.

Ekim, 1987

Önce, geçirdiğimiz büyük fırtınalı gece, sonra da sağanak halinde yağan yağmur çiçeklerimizi yerlere serdi. Regina hüznü. Çiçeklerin ardından yas tutuyor sanki. Yansılar da çıkmazda. Regina'dan yardım ummak boşuna. Yansılar'ın Ötügen Yayınevi'nce yayınlanacağına emin olduğum gün Gurzuf'u ve Kızıtaşı -bütün bağ ve bahçeleriyle, evleri ve camileriyle; kuşları, çiçekleri, ve insanlarıyla- bir torbanın içerisine toplayıp derin bir uçurumun dibine attım, ve, eskide Gurzuf ve Kızıtaşı'nın olduğu yerde, boş ve tamtakır bir saha kaldı gözlerimde.

Dün gece masamın başında, sonra da sabahın erken saatlerine dek yatağımın içinde, bu durumumu düşündüm; ve düşünürken, otuz yıl öncesi Onlar da İnsandı'yı yazdığım geceleri hatırladım.

Varlık Yayınevi'nin Korkunç Yıllar'ı yayın programına aldığı kararını öğrendiğim o günlerde de böyle olmuşum. Onlar da İnsandı'yı yediren, besleyen, büyüten ve büyüleyen bir şey kopmuştu içimde. Kızıtaşı bağları ıssız bir bozkır, insanları taş kaya olmuşlardı -bir tek kelime yazamıyor, masamın üzerinde duran küllüğü sigara izmaritleriyle dolduruyordum sadece. Yine de masamdan ayrılmıyor, ağır gözkapaklarımın arasından yorgun gözlerimle önümde açılı deftere bakarken, Kızıtaşı topraklarının içimde yeniden yeşereceği günü geceyi bekliyordum.

Bir gece -gecenin ortasında- Regina kapıyı usulca açtı, ve çalışma odama girerek, arkamda durdu. Ben, başımı avuçlamış, yine öyle bākire sayfaya bakarken, burnumdan iri iri iki damla kan düşüverdi kâğıda.

Başımı kaldırdım, arkamda duran Regina'ya baktım. Çalıştığım zamanlarda hiç ses etmez, sadece başımı âşıkâne okşayıp ayrılırdı yanından Regina. Ama o akşam... Kâğıt üzerindeki kan lekelerini görmüştü ki, gözleri içindeki te-bessüm önce üzüntüye, ardından hemen acılı bir öfkeye dönüştü.

Kavga ettik o gece. Doğrusu Regina kavga etti benimle. Attı tuttu. İlgisizliğimden, vurdumduymazlığımın, çevremde olanı biteni görmezliğimden; hayatımı bu şekilde sürdürürsem eğer, kendisinin dul, Arzu'nun babasız kalacağından yakındı. Sonra yatışı, beni oturduğum yerden kaldırıp hamam odasına götürdü, ılık suya batırdığı bezi sıkıp yüzümü, üst dudağımın üstünde kalmış kan izlerini sildi; koluma girerek, beni yatak odasına götürdü, yatağa yatırdı, uzun bir süre başımın ucunda oturdu, saçlarımı okşadı hafifçe. Başım onun elleri altındayken de hüsnüm dağılmadı. Ağlıyordum. Gizli gizli. İçimde yaratıcılık gücümün sönüklüğüne, çaresizliğime, Onlar da İnsanı'yı yazamayacağına.

Ertesi gün Dr. Ciesluk telefon etti evime. Beni Polonya Havacılar kulübüne kahveye davet ediyordu. Dr. Ciesluk hem aile doktoru, hem de yakın bir dost.

Dostluğumuz nasıl başladı bilmiyorum. Ama tahmin ediyorum. Doktor Lvov asıllı. Tahsilini Lvov tıp üniversitesinde yaptı. O da Rusya'da bulunmuş. Doğu Polonya topraklarını işgal eden Rus ordu birliklerince topyekûn Sibirya'ya tahliye edilen Polonyalılar arasındaymış. Trenleri Zaporojye civarında durmuş iki gün iki gece. Aç ve bitkinmişler. Treni koruyan ordu birlikleri arasında Kırmılı bir asker varmış, yüreği merhamet dolu. Trenleri kentin uzağında kaldığı sürece aç çocuklara ekmek, giysi, kadınlara un bulup getiriyormuş bir yerlerden gizlice.

Adamın iyiliğini söyleyip söyleyip bitiremiyordu bir

türlü. Evliya'ydı adam, ilâhiydi, diyordu doktor tanıştığımız ilk günlerde. Bana karşı, hak etmediğim, bir nezaket gösterdiğinin farkındaydım, ve sıkılarak, "Ben o kadar iyi yürekli değilim ve şimdiye kadar aç ve yoksul çocukları yedirip giyindirmenin mutluluğunu yaşamadım" dediğimde, sessiz ama içten bir gülümsemeyle yetiniyordu. Sonraları, nasılsa, yazarlığımı öğrenince, bu dostluk daha da pekişti ve derinleşti, ve, bir doktor olarak, sağlık durumum üzerine türeyişinin nedenini de anlamış oldum. Nedeni şu: doktor edebiyat heveslisiymiş. Gençliğinde şiirler, öyküler yazmış. Hayatta asıl hedefi doktor olmak değil de yazar olmakmış. Yazar olan, şair olan bir insan dünyanın en değerli, en sevilen bir insanıymış. O, olamamış. Ama yazar olan bir insana karşı yüreğinde derin saygı ve sevgiler beslermiş; bir yazarla konuşmak, onun için sesleri, kokuları duymak, renkleri görmek, hayatı elleri içinde tutmak gibi bir şeymiş.

Dostluğumuz 1960'lara dek sürdü. Haftada bir kez buluşup konuşuyorduk. Konuşmalarımız edebiyat, özellikle modern Polonya ve Rus edebiyatları üzerine geçiyordu. Bu konuşmalarımız sayesinde o yıllarca Paris'te yayınlanan -yayınını belki başka bir şekilde ama hâlâ sürdüren- *Kültura* dergisinden genç Polonyalı yazar ve şairleri tanıdım.

O akşam çaylarımızı içerken, (Regina, geceleyin burnumun kanadığını kendisine söylemişti sanırım) doktor beni kendisinin kliniğinde görmek istediğini açıkladı; uzun bir süre yazarların yorgunlukları üzerine durdu. "Kolunu yüz kere dirsekten büküp doğrult, büküp doğrult; sonunda bükemez olursun kolunu. İnsanın beyni de öyle. Yoruldu mu zihin tıkanır, ve yazar yazamaz olur. Zihni dinlendirmek çok önemlidir bir yazar için" diyordu doktor.

Fakat o günlerde Onlar da İnsandı'yı yazamayışının sebebi benim yorgunluğum değildi; dil'di sanırım. Hiç değilse bana öyle geliyordu. İçimde yaratıcılık gücümün dille sınırlı olduğunu, ve bu dili Korkunç Yıllar'a harcaayıp tükettiğimi

düşündüğüm anlarda garip bir paniğe kapılıyordum. Polonyalı muhacir yazar Czeslaw Milosz'un (Nobel armağanı): *anayurt dediğin dil'dir aslında* sözlerini benim kadar hiç kimse anlayamaz dünyada. Her şey dile bağlıdır. Benim durumumda yurt dediğin gerçekten dilden başka bir şey değildir. Bugüne dek düşünce özgürlüğümü koruyabildiysem, dille koruyabilmişimdir; yurdumun toprağı, dağı, bağı, denizi, çiçeğı, böceğı, insanıyle yaşayabildiysem, dille yaşayabilmişimdir. Dilini umursamayan, özellikle yabancı bir ortamda, dilini yitiren bir insan, dilden fazla bir şey yitirir. Yurdu ve insanları pörsüye pörsüye, ağara ağara, dönmemecesine silinip gider onun gözlerinden ve yüreğinden. Gene de bir insan olarak yaşayabilir belki; ama o artık kendi yurdunun insanı olamaz; içinde yaşadığı, dilini benimseyip kabul ettiğı yabancı milletin insanı da olamaz.

Doktor Ciesluk'un o akşamki salık ve önerileri çok bir şeye yaramadı: Onlar da İnsandı'nın hayli ilerlemiş -ama içimin karanlığından bir türlü çıkaramadığım son bölümlerinden kopuk- müsveddeleri masamın üzerinde kaldı, ve zaman geçtikçe umutsuzluk, çaresizlik ve korku, bütün benliğimi sardı; pek belli olmayan ama ince bir hastalık gibi, beni hayata bağlayan bir şeyleri kemirmeye başladı içten içten. Az yukarda da işaret ettiğim gibi (o sırada tek özlemim Onlar da İnsandı'yı yazıp bitirmek olmasına rağmen) mesele yalnızca Onlar da İnsandı'yla sınırlanmıyordu; Onlar da İnsandı'dan çok daha önemli olan yaşamak, ve nasıl yaşamak, problemi yatıyordu temelde.

Gecenin birinde, mideden başlayan müthiş bir sancıyla kıvrılıp kaldım masamın dibinde. Regina Dr. Ciesluk'a telefon etti. Sancı mideden göğüs kafesime yükselip soluğumu ke-siyordu. Dr. Ciesluk (bir kalp krizi geçirdiğimi sandığını sonraları öğrendim) derhal hastahanceye kaldırılmamı emretti. Bir hafta kadar kaldım St. Stephen hastahanesinde. Hastahane doktorları kalp krizi diagnozunu reddettiler, ve Dr. Ciesluk uzun bir süre özür diledi durdu. Onun bu hassaslığı ve dikkatlice davranışının, kendisinin sıhhi durumundan ileri geldiğini

ancak bir yıl sonra anladım: hastasını ziyaretinden dönerken otomobili içinde kapıldı kalp krizine. Gene de otomobilini kliniği önünde park edebildi. Baş arabasının dümenine sarkık, saatlerce oturdu. Kaldırımından geçip gidenler doktorun uyuduğunu sanmış olacaklardır ki, kimse ilgilenmedi kendisiyle.

Ertesi günün sabahı doktoru ölü buldular otomobili içinde:

Gençliğinde özlediği gibi, doktor değil de bir yazar olsaydı, halâ yaşar mıydı acaba?

Yaşardı belki.

Suskunluğum, soğukluğum, akşamları put gibi masamın başında oturuşum Regina'ya da işliyor. Evde, önceki dinginlik bozulmuş gibi. Raftaki fincanları, renkli tabakları siliyor; şömine üzerinde figürleri, bakır çaydanlığı, bakır cezveyi parlatıyor; pencere dibinde durarak, bir süre bahçede yaprakları sararmaya yüz tutmuş elma ağacına bakıp durduktan sonra, dönüp az önce yaptığı temizliğe başlıyor yeniden Regina.

Dün akşam (evde hüküm süren sessizliğe ve kararsızlığa son vermek içindi belki) toparlanıp işiyle koltuğa oturdu. Ama düşünceleriyle başka bir yerdeydi. Bir ara başını işinden kaldırıp yüzüme baktı, ve:

"Cengiz, ne düşündüğümü biliyor musun?" diye sordu.

Bilmiyordum.

"Beş yıldır Londra'nın dışına adım atmadık", dedi Regina.

Sesinden ve yüzüme bakışından beni düşündüğünü sezinler gibi oldum. Rahatsızlığımın, tedirginliğimin, özellikle Yansılar 2'yi sürdüremememin sorumluluğunu kendisi üzerine alıyordu galiba, ve sorunu çözümleyebilecek gibi, bir çare arıyordu. Ama Londra'nın dışına adım atmak, meselenin çözülmesine çare olabilir miydi?

Durup dururken, ve beklemediğim, bir öneriyle karşılaştım.

"Yarın Bournemouth'a gideceğiz", dedi Regina.

Regina'nın ağzından çıkmış kelimeler öneri değildi; bir emirdi.

"Bournemouth'ta işimiz ne?" diye sordum, şaşkın.

"Yok", dedi Regina, "hiçbir işimiz yok Bournemouth'ta. Hiçbir işimiz olmadığı için de Bournemouth'ta gideceğiz."

Ertesi günün sabahı, Regina mutfakta yola hazırlık görürken, çantama üç puro, şu günlerde okuduğum Paule Marshall'ın *Merle* adını taşıyan öykü kitabını, küçük transistörü, ve Yansılar'la ilgili not defterimi ve kalemimi koyarken, Regina geldi yanıma; defteri ve kalemi çantadan çıkardığı gibi masamın çekmece gözüne attı:

"Ne yapıyorsun?" diye sordum, gene şaşkın.

"Senin *Yansılar*'ını çekmeceye sakladım", dedi.

"Ama..."

"Aması yok."

"Bournemouth'ta canım sıkılır... Birazcık Yansılar'la oyalanırım."

"Sıkılmaz. Canın sıkılırsa benimle oyalanırsın", dedi Regina.

Ve sabahın erken saatinde Bournemouth'a yola koyulduk.

Trende kuş gibi hafıftım. Waterloo istasyonunda aldığım gazeteleri okumadım. Yolculuk süresince vagonun penceresinden seyrettiğim bahçeler, ekini biçilmiş tarlalar, tarlalar içinden uzayıp giden tarhlar ve patikalar gözlerimi okşadı, ruhumu sevindirdi. Gençliğimi hatırladım. Gurzuf'a gidiyordum sanki. Tepelerin gerisinde saklı deniz görüldüğü anda Soğuksu kıyılarını görebileceğimi hisseder gibi oluyordum.

Trenden inince, önceki yıllarda olduğu gibi, *Gurzuf Sokağına* gitmeye karar veriyoruz; yalnız bu sefer yaya. Hava soğuk ama güneşli. West Cliff yokuşunu tırmanıyoruz.

Son beş yıl içinde değişti Bournemouth. Hem de şaşılacak kadar. Ekimin son haftası olmasına rağmen, sokaklar tıklım tıklım. Daha beş-altı yıl öncesi küçük pansiyonlar önündeki çiçek bahçelerinin yerlerini arabalar için boz beton,

kara asfalt döşeli parke alanları almış. Birbirleriyle boy ölçüşür gibi yüksek oteller, çimen ve beton sütunlar, sütunlar üzerinde otoyollarını bağlayan bağlamalı *uç-geç*'ler (Flyover), konferans holleri; ping pong, bilyard, tenis sporlarıyla meşgul olanlar için kapalı spor salonları...

Gurzuf Sokağını da silip süpürmüş zaman.

Allahım! Beni bir zamanlar hayata bağlayan benim Gurzufum yıllar öncesi yanıp kül oldu da ben hâlâ kendi mazimizde yaşıyorum; soluk yüzümü kendi mazimin güneşiyle okşamak, rahatsız ruhumu kendi görüntülerimizle yatıştırmak istiyorum.

Herkes benim gibi değil tabii. Benim yaşımda olanlar bile, kuytu köşelere çekilmiş, ve, geçmişe ve geleceğe lâkayt, peykelerde uyuyorlar; ya da dondurma yiyorlar; akşamları gazinoya gidiyorlar; danslara, şenliklere katılıyor, bacak atıp *Can-can* oynuyorlar.

Hava parçalı bulutlu ve soğuk. Hayli uzaktaki Stadland yarımadasının ucunda *Old Harry And His Wife* (İhtiyar Harry ve Karısı) hafif bir sis tülbentine bürülü. Rüzgârın gücünü kesen yüksek duvarın dibindeki peykeye oturuyoruz. Regina ve ben, *İhtiyar Harry ve Karısı* misali, sessiz dalgın, ve kendi denizlerimizden uzak, ayaklarımızın ucundaki denizin gürültüsünü dinliyoruz.

Ayrılığın ve uzaklığın anası gibi deniz; ayrılığın ve uzaklığın anası olduğu kadar, birlikteliğin ve bağlılığın da anası. Bu deniz, bir yerlerde, benim kıyılarıma bağlı. Ayağa kalkıp kumsala iniyorum. Arkamdan sesleniyor Regina:

"Yüzecek değilsin ya!"

"Yok", diyorum; "yüzmeyeceğim. Yalnızca denizi tutacağım."

Kıyıda eğiliyorum; ve ellerimi denizin sularına batırıp, hemen geri, Regina'nın yanına dönüyorum.

Kasım, 1987

Kasım ayı, nedense, duygular uyandıran, heyecana sürükleyen bir ay benim için. Yansılar'da bu Kasım'da da Kızıldaş'a, Kızıldaş'ın yağmurlarına, mezarlıklarına, artık hayalileşmiş de olsa, Kızıldaş'ın insanlarına döneceğimi umuyordum. Olmuyor. Eylül'ün son haftası Anneme Mektuplar'ı gözden geçirmekle geçti.

Romanın baş kişisi genç bir şair. Orta okulun son sınıfındayken öğretmeni Safiye Akimova'yla ilişkiler kurar. İlişkileri şiirle başlar. Sıradan ilişki yavaş yavaş derinleşir, aşk macerasına dönüşür.

Romanda genç şairin onsekiz şiiri yer alıyordu. Dört yıl kadar kaldı çekmeceye Anneme Mektuplar. Dört yıl süresince zihnimi kurcaladı durdu bu şiirler. Bir kere gereğinden fazlaydı onsekiz şiir. Doğrusu şiir de denmezdi onlara. Romandaki kişilerin duygularını, karakterlerini, iç ve dış dünyalarını belirlemek; olayları güçlendirmek amacıyla yazılmışlardı. Bunun yanlış anlaşılacağını, bazı okurların şiirleri değer ölçüsü olarak kullanacaklarını düşündüm; ve uzun bir tereddütten sonra şiirleri romandan çıkarmak kararına vardım. Şimdi yeniden okurken, şiirleri romandan çıkarmakla kalmayacağımı, eser üzerine yeni çalışmalar -fazlalıkları ayıklamak, dilinde ve muhtevasında düzeltmeler yapmak gibi- gerekeceğini görüyorum: uzun ve yorucu bir uğraş; ve vakit alıcı. Bir ay, iki ay. Belki fazla. Sonra eseri yeni baştan daktilo'da yazmanın kaçınılmaz bir gereklilik olacağını anlıyorum. Öbür yandan Regina da tut-

turmuş, "Geçen ay rüzgârda bahçenin çiti hasara uğradı", diyor. Ve, gene rüzgârın iki dalını kopardığı elma ağacı meselesi var: Regina keselim, diyor. Neden? Nedeni şu: ağaç, aşağı yukarı, onbeş yıllık bir ağaç -yaşlanmasına rağmen, her iki yılda bir, bol bol mahsul veriyor. Bu yıl da üç sepet dolusu elma topladım. Biliyorum, bu kadar elmayı yiyemeyeceğiz. Ama bizim çocuklara veririz; komşuya veririz; artakalanın kurusunu yaparız, hoşafını yaparız -Kızılaş'ta gibi. Elmalar önccki yıllara kıyasla lezzetli de değil, diyor Regina. Regina'nın ağacı kesmemi isteyişine gerçek sebep elmaların tatsızlığı değil tabî- elma ağacının ötesindeki çiçekleri, özellikle Haziran ve Temmuz ayları içinde iki *Rodedendoron*'un ve *Azalea*'nın çiçeklerini oturduğu koltuktan göremeyişi. Elma ağacı kesilirse, bahçe bütün güzelliğiyle Regina'nın gözleri önünde yatacak.

Düşünüyorum: Şimdi ben ne yapacağım?

Regina'nın isteğini reddedemem. Hem Regina haklı da. Ağacın dibi otsuz, tam-takır; yer yer yeşil yosun tutmuş toprağı. Evet. Elma ağacını keseceğim. Çitlerin dibindeki çiçekli çalıları budayacağım. Saksılara ve çimliğe çeki düzen vereceğim. Sonra oturup Anneme Mektuplar üzerine düzeltilmeler yapacak, ve daktiloda yazmaya başlayacağım. Bütün bunların üstüne Yansılar 2'yi de sürdüreceğim. Sürdüreceğim miyim?

Şu anda önemli olan elma ağacı, bahçe çiti, ve çimlik. Yansılar 2'nin Kasım bölümünü atlatılabilirim nasılsa; ya da Kasım ve Aralık aylarını bir arada, ve birkaç cümle içine sığdırabilirim. Tuhaf ama. Yazarlığım da, yazarlığım dışında başka çalışmalarım da kolaycı olmadım hiç. Şimdi kolaycılığa mı kaçıyorum? İnanmak zor. Yansılardan soğumaya başlamışım mı belki. Gerçek bu ise, üzücü doğrusu.

Yansılar'ı kapatıp bahçeye çıkıyorum.

Dün, W.H. Smith'e uğrayıp iki makara şerit aldım. Bu akşam oturdum, makarayı daküloya geçirdim, daha iki sayfa yazmadan, makara stop! dedi daküloya.

Dönmüyor. Harflere vuruyorum. Ne A diyor, ne B. Bana dargın gibi, küsmüş gibi duruyor masamın üstünde daktilo.

Şurasına bakıyorum, burasına bakıyorum. Hiçbir kusur göremiyorum. 'Hey!' diyorum içimden; *Elif dedim, Be dedim / A kız sana ne dedim...* Bunca yıl kullandım. Bunca sayfa yazdım, darılmanın tam sırası mı şimdi?

Makine bozuk.

"Yeni bir makine al", diyor Regina.

Caddelerde dolanırken, bana gülümser gibi bakıyorlar vitrinlerden yeni daktilolar. Güler gibi bakıyorlar ya, fiyatları da benimle alay ediyorlar âdeta: yüzotuz, yüzelli, ikiyüz sterling. Geçen ay Bournemouth'ta çok lüks konforlu olmayan otelin kirası bir aylık emekçi maaşımıza mal oldu; bu para üstüne bir de daktilo masrafı yüklenirse...

Telefon rehberlerinde daktilo tamiri yapan birini arıyorum; ve uzun bir araştırmadan sonra, Sunbury semtinde bir firmadan olumlu cevap alarak, yola koyuluyorum.

Önce tren yolculuğu. Sonra otobüs. Onbeş dakika kadar yaya. Nihayet arayıp buluyorum firmayı. Evet, otuzbeş sterling karşılığına daktilonuzu tamir edebiliriz, diyorlar. Yirmi yıl öncesi yirmibeş sterling'e mal olmuştu daktilo. Bugünlerde tamiri otuzbeş sterling. Gene de seviniyorum. Daktilo tamir edince Anneme Mektuplar'ı yeniden yazmaya başlayacağım.

Dilediğim gibi sürdüremiyorum Yansılar 2'yi. Bunun sebebi Anneme Mektuplar veya Yansılar dışında başka işlerle meşgul olmam değildir. Olamaz. İçimde yaratıcılık gücümün sönüklüğü belki; ya da başka bir şey.

Her neyse, yazmayı, kendimden başka bir şeyin engellediğine ihümal vermiyorum. Ben'im. Ya da, içimdeki *ben*. Ben, benden başka bir *ben* daha taşıyorum kendi içimde.

Bu *ben* hiç terketmiyor beni. Uyurken, uyanırken, yürürken, çalışırken... her yerde ve her zaman benimledir. Zaman zaman -ve bana belli etmeksizin- içimden çıkıp arkamdan geliyor. Yanlış bir yere saptığım bir anda hemen içime sokulup dur! diyor; oraya gitmeyeceksin, şunu yapmayacaksın, bunu

yapmayacaksın, diyor; ya da bunu senin düşündüğün gibi, onayladığın gibi değil de böyle yapacaksın, diyor. Eylemlerini eleştiriyor, kınıyor; arada alay ediyor benimle. Bazan acıyor bana; seni anlamıyorum, diyor; bunca yıl yaşadın, bunca zorluklara katlandın... ama farkında mısın? Hayatında bu zorlukların çoğunu kendin yarattın kendin için; zorluklara katlanman için, hatta bu zorluklardan zevk alabilmen için yarattın bu zorlukları, diyor. Bazan kavga ediyor benimle, atıp tutuyor; körsün, ahmaksın, vurdumduymazın birisin! diyor bana.

İşlerin, sanıldığı kadar, basit olmadığını nasıl anlatabilirim içimde taşıdığım bene?

Haksızlık ediyorsun, diyorum. İçimdeki *ben* ise ısrar ediyor:

Haksızlık etmediğimi pekalâ biliyorsun. Hem seni suçladığım falan da yok. En az senin kadar yaşadım bu dünyada; hayatta senin gördüklerinden fazla gördüm, yani senin görmediğin şeyleri gördüm, senin acılarını ve mutluluğunu paylaştım seninle; ama noksanlarını da gördüm, ve ne zaman senin eksikliğini ve yanlışını açığa vurduysam, *bana* gücendin, kendi içine çekilip, kendinle birlikte *beni* de hüznün ve kırılganlıklara sürükledin, diyor. Sen, diyor içimdeki *ben*, devam ederek, her zaman, bütün ömrün boyunca *benimle* dalaşın; *benim* en iyi niyetlerime kulak vermedin, haklı olduğumu bile bile, *bana* karşı koydun. Şimdi de öylesin. Dur, düşün. Yansılar'ı bitirdin. Yansılar'ın gün ışığına çıkacağını da biliyorsun üstelik. Yeniden Yansılar'a gömülmene gerek yoktur. Kendini tekrarladığından, sürekli Kızıtaş'ın ve Gurzuf'un sözünü etmekle okuru bezdirdiğinden, okurun sabrını dumura uğrattığından haberin yok mu senin? İnatçıısın. Kuşkucusun. Kızıtaş ve Gurzuf dünyanın orta direği sanki. Gurzuf'suz ve Kızıtaş'sız dünya çökecek, hayat sönecek sanki senin için.

Sönmeyecek mi?

Susuyor içimde *ben*. İçimdeki *ben* benden daha iyi bilemez hayatın benim için ne zaman ve nasıl söneceğini. Ama ben biliyorum. İçimde taşıdığım *ben* bana ne derse desin, ben

hislerimle hareket edeceğim. Sürdüreceğim Yansılar'ı. Hislerim aldandı beni bugüne değin.

Anneme Mektuplar'da öğretmen Akimova'nın cenazesini içeren bölümü okurken gözlerim yaşıyor; ve, gözyaşlarımı Regina görmesin diye, yüzümü pencereden yana çeviriyorum. Uzunca bir süre karanlık içinde saklı bahçeme bakıyorum. Regina, "Ne düşünüyorsun?", diye soruyor.

Uzun bir zaman dilimi geçti Anneme Mektuplar'ı yazalı. Bunca yıl sonra da kendi eseri etkileyebilir mi yazarı.

"Cengiz!"

"Evet."

"Ne düşündüğünü sordum."

"Elma ağacını... Kesecek miyiz?"

"Keseceğiz."

Bir haftadır Anneme Mektuplar'ı yazıyorum daktiloda. Arada duraksayıp düşünüyorum: önümüzdeki hafta sonu Türkiye'de yer alacak olan genç seçimlerden sonra Yansılar'ı yayınlayacaklarını bildiriyordu Ötügen son mektupta. Az tedirginim. Bir ay, üç ay beklileyebilirdim. Anneme Mektuplar misali, düzeltilmiş son biçimiyle daha bir güzel olurdu Yansılar. Öyle ya, eserde fazlalıklar var. Politik olayları içeren bölümlere gerek yoktu. Özellikle Reagan'lar, Gorbaçov'lar, parti kongreleri... Kime gerek? Ama iş işten geçmiş. Umutsuz değilim gene de. Karamsarlığa kapılmama sebep yok ortada. Çabucak tükenir. İkinci basımını yapmak isterler belki. Çıksın... İkinci basımında lüzumsuz bulduğum yerlerini çıkarırım, düzeltmelerini yaparım.

İnsanın umudu olması ne güzel.

Evet, memnunum Anneme Mektuplar'ı yeniden daktiloda yazdığımıza. Severek, sevinerek yazıyorum. Arada Yaşar Nâbi geliyor aklıma. Anneme Mektuplar'ı yazdığım yıllarda hayatıydı daha. Onun varlığı, ve sağlığı, bir çeşit güç kaynağı oldu

benim için. Yazar -bazan farkında olmadan- geniş bir okur kitlesinden fazla, sevdiği, kendisine yakın olduğuna ve kendisini anlayacağına inandığı bir insan için yazar eserini. Öyle bir insanın yalnızca eserini okuyacağını bilmesi güç verir yazara.

Birkaç bölümü yazılmıştı ancak Anneme Mektuplar'ın, Yaşar Nâbi'nin vefatını öğrendiğim sırada.

Saf'ın şiir defterine yazmış olduğu -

*Dünya sislere büründü
Kayboldu bahçemde havuz.
Suçakta kuşlar şaşkına döndü
Çiçekler güneşe hasret -*

dizesiyle kesilmişti sanırım Anneme Mektuplar. Altı ay süresince öyle yarıda kaldı. Sonra sürdürmeye karar verdim. Artık Yaşar Nâbi'siz. Yine de (nasıl bir şekilde bilmiyorum) hayatta olduğu gibi, ölümünde de Yaşar Nâbi'nin (ve daha önce eşi Belma hanımın) beni etkileyip, çalışmalarımda benim için olumlu, ve ruhî, bir ortam yarattıklarından kuşulanmıyorum.

Hızlı hızlı yazıyorum Anneme Mektuplar'ı. Bir hamlede yazıp bitirmek istiyorum. Gereğinden fazla kaldı çekmecedeyim. Mutlaka çıkması lâzımı. Ve çıkacak. Okura ulaşacak Anneme Mektuplar. Türk okuru Dağcı'yı Anneme Mektuplar'sız tanıyamaz. Tanırsa, o Dağcı, tam bir Dağcı olamaz.

Elim varmıyor bir türlü elma ağacını kesmeye. Çiçekleriyle, meyvesiyle, gölgesiyle bunca yıl sevindirdi beni. Ama Regina, kes! diyor. Hey, Regina! Hiç mi yürek yok sende? Unuttun mu ağacın gölgesinde oturup çay içtiğimiz yazları? Yazları unuttuysan bile gölgesini nasıl unuturuz? Bizim tüm yazlarımız gerçeklerin gölgesinde geçmedi mi? Gerçeklerin gölgesi güzelin ve umutların da gölgesi oldu bizim için. O gölgeden çıkınca gözlerimizin kamaşacağını, gerçeklerin bizi körleteceğini düşünmüyor musun?

Ses etmiyor. Ama biliyorum, Regina elma ağacını kes! dedi mi, keseceğim. Regina bu! Kimbilir, gerçeklere bakmamı,

gerçekleri gölgesiz, yalın, ve daha bir belirgin görmemi istiyor-
dur belki.

Kasımın son haftası.

Bu sabah postacı bir paket getiriyor evime. Tuhaf bir paket. Oldukça ince, ve bir, birbuçuk metre kadar uzun. Nedir? Ve kimdendir? Bilmiyorum.

"Paketi açıp içine bakarsan, anlayıverirsin" diyor Regina.

Paketi açıyorum. Saman çöplerine sarılı incecik bir elma ağacı çıkıyor paketin içerisinden. Kimden diye paketi incelerken, "Ben ısmarladım, bahçeci postaladı" diyor Regina, ve gülen gözleriyle yüzüme bakarak, ekliyor: "Senin için... yılbaşı hediyesi."

Bahçeye çıkıp ağacı inceliyoruz: İngilizler'in *Crab Apple* dedikleri, güzün sonlarında kuşların, daha fazla ardıçların, yemlendikleri, reçeli de yapılan, Kızılaş derelerinin yamaçlarında bakımsız yetişen, Kızılaşlılar'ın, yanılmıyorsam, *cennet elması* dedikleri bir çeşit küçük ve kırmızı elma.

Ağacı dikeceğimiz bir yer arıyoruz. Öyle bir yer ki, öteki çiçekleri de görmemize engel teşkil etmesin. Bahçenin kuytu bir köşesini gösteriyor Regina. İyi bir yer. Regina koltukta, ben de masamın gerisinde otururken, görebileceğimiz elma ağacını. Ben mutluyum. Regina mutlu. Bir-iki yıl sonra vereceği küçük elmacıklarla kuşları da mutlandıracak elma ağacı.

Aralık, 1987

Anneme Mektuplar'ın bir yerinde, 'Kendi içine alan, kendi içinden veren deniz' diye yazdım.

Cümle, burada sözünü etmek istediğim olayların dışında kalan, başka bir anlam taşıyan bir cümleydi ve yazarken biraz da Gurzullular'ın ve Kızılaşlılar'ın talihlerini yansıtacağını düşünmemiştim.

Evet, Kırımlılar Karadeniz'e bağlı bir toplumdur. Onları öldüren de, yaşatan da Karadeniz oldu ve dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, onlar Karadeniz'e bağlı bir toplum olarak kalacaklardır.

Hicret türkülerinde -

Karadeniz yol verse de kâdam

Yaldamay' geçilmez asabım kâdam -

diyorlardı. Kırımlılar yüzerken geçmediler Karadeniz'i. Ama bağımsızlıklarını kaybettikleri andan başlayarak -özellikle on-dokuzuncu yüzyılın başlarında, ortalarında ve sonlarına doğru- yüzbinlerce Kırımlı millî varlıklarını koruyabilmeleri için, delik deşik teknelere doluşup Karadeniz'e döküldüler. Onların talihleri üzerine çok bir şey bilmiyoruz. Ben, yüreğimin içinde Gurzullular'a ve Kızılaşlılar'a karşı biricik bir kırgınlık taşı-

yorsam eğer, bu kırınlık, o dönemde Gurzuf ve Kızıtaş insanları arasından birinin çıkıp bana onların romanını, öyküsünü, şiirini yazmadığının kırınlığıdır. Yalnız bir şeyi iyi biliyoruz: Onların çoğunu Karadeniz kendi azgın suları içine aldı; Anadolu ve Rumeli kıyılarına çıkabilenlerin de çoğu açlık ve hastalıklardan öldüler. Fakat Kırım'ı yaşatan da Karadeniz oldu. Yalnızca cedadları İskitler'den bu yana Karadeniz'in kıyılarına rûhen bağlı kalmalarıyla değil, bir millet olarak fiilen ayakta kalabilmelerini de Karadeniz'e borçlular Kırım'lılar. Gene An-neme Mektuplar'da, artık ihtiyar Topkayacı'nın parkta karşılaştığı kör bir kızın, 'Siz de denizi sever misiniz?' sorusuna, biraz şaşarak, 'Ben mi?.. Şey... evet. Hem de çok. Kendimi sevdiğim kadar severdim (denizi); o kadar severdim ki, şimdi kendi içimde taşıyorum denizi', der.

Romanda *Saf*'ın dudakları arasından dökülmüş bu kelimeler yalnızca *Saf*'a özgü kelimeler değildir; bugün de Karadeniz'i kendi içinde taşımayan pek az Kırımlı vardır. En müşkül durumlarda, kıyılarının binlerce kilometre uzağında ve sürgün trenlerinde onlar Karadeniz'i yürekleri içine sindire sindire yumdular gözlerini hayata.

Ağustos ayı tatilimde Yalta'dayken tek başıma (yani Dr. Zemine'siz) gitmiştim denize. Bütün bir günü plajda Ayvasıl gençleriyle birlikte denizde yüzerek geçirdim. Akşamleyin sofrada Dr. Zemine Dağcı'nın tuhaf bir koku almışçasına, önce yemeklere, sonra da yüzüme bakarak, ve burnunu az buruşturarak, 'Cengiz, sen deniz kokuyorsun', dediğini şimdi iyi hatırlıyorum.

Ben o kokuyu hiç yitirmedim.

Yine aynı yılın Ağustos ayı içindeydi, Sevgil'le birlikte Artek *pioner* kampından Gurzuf'a dönüyorduk; bazan kol kola, bazan da ellerimizi birbirimizin beline dolayarak. Elimin altında Sevgil'in aşka gebe olduğunu hissediyordum. Gökyüzü de güneşe gebeydi o gün. Adalar üzerindeki bulutlar bölünmüş ve bulutlar arasından sızan güneş ışığıyla Artek'in yukarılarındaki çamların tepeleri mavimsi gümüş bir renge gir-

mişlerdi. Ben mutluydum. Sevgil mutluydu. Ben Sevgil'den çok daha mutluydum belki, çünkü benim için (bugünlerde olduğu gibi o yıllarda da) çemberli bir sandığın içerisinde kilitle bir geçmiş, (Kızılaştılar'ın tragediyası meselâ) başka bir çemberli sandığın içerisinde ise kilitle (ve muammalı) bir gelecek vardı.

Ama o gün, geçmişle gelecek arasında başıboş bir gündü ve günün güzelliği ve Sevgil'in aşkıyla en güzel özlemler çiçekleniyordu gönlümde.

Soğuksu'ya yaklaştığımız zaman bulutlar dağılmış, güneş çıkmıştı. Denizin yüzü, ve mücevherlerle bezeli gibi Adalar, ıslıl ıslıldı. Yolun, kıyı yandaki, yamacı oldukça sarp bir yamaçtı. Yamaçtan kıyıdaaki kayalıklara inilen patikada kendi ayak izlerimi görür gibi oluyordum. İzler çocukluğunun izleriydi. O izler bugün yok. Zaman ve Karadeniz'in rüzgârı, çoktan sildi süpürdü izlerimizi, ama aklımdan silinmedi, önemli olan da insanın aklında kalandır: Tütünler kırılıp kurtulduktan ve demetler yapıp *taylar* (balyalar) depolara devredildikten sonra, Kızılaştılar -yaşlı ve genç, kız ve oğlan- arabalara doluşup denize giderlerdi. Kıyının, Ayı Dağı'nın batı yamacı cibinden başlayıp, Soğuksu'ya dek uzayan yuvarlak çakıl taşlı ve Kızılaştılar'ın *Yalı* dedikleri, bir kesimi vardı -Kızılaştılar, günü o *Yalı*'da geçirirlerdi.

Ben *Yalı*'ya nadir giderdim. Soğuksu şarap deposunu geçer geçmez, arabadan atlar, binlerce yabancı arının barındığı *çöpre* (üzüm artığı) öbekleri arasından geçerek, kıyıdaaki kayalığa inerdim. Ruhuma özgü bir yerdı burası. Yerin ruhumda temelsiz olduğunu sanmıyorum -hayat benim ruhumda karanlık kobalar, kuytular, koyuklar yarattığına göre, gerçekten de bana özgü bir yerdı belki. Yumuşak bir şırıltıyla deniz konuşurdu sanki kayalar arasında; kendi içinde sakladığı sonsuzluğun sırlarını dökerdi sanki deniz bu kayalara.

Kızılaşt her zaman -hatta çocukluk yıllarımda da- dar ve kapalı bir yer oldu benim için. Kuzeyinde yüksek yayla, batısında yüksek ve yalın uçurumlarıyla Romanköş Dağı, doğusunda Ayı Dağı, ve karşıda alabildiğine geniş ve gizlerle

dolu deniz. Pilibaşı bağından geçip, kıyıya inen araba yolu, bir çıkış yoluydu benim için. Denizden neler beklediğimi, denizin bana neler vereceğini bilmiyordum ama, en körpe yaşımda dahi, denizin bana, benim ruhuma yakın olduğunu hissediyordum.

Kendimi ilk kez kayalıkta bulduğum günü şimdi iyi hatırlıyorum: Altı, belki yedi yaşındaydım. Yazın son günleriydi. Hava güneşli ve alabildiğine sıcaktı. Kızılaşlılar -bizim aile de dahil- o gün de *Yalı*'da konuklanmışlardı. Ben, *Yalı*'dan yürüye yürüye, ve hiç kimseye belli etmeksizin, kayalığa yöneldim. Uzunca bir süre *Yalı*'da hiç kimsenin gözüne görünmeyince babam ve başka birkaç arkadaşı, beni aramaya koyuldular.

Yalı'dan kaybolmayla babamı tedirgin ettiğimi sanmıyorum -Kızılaş'ta da kaybolurdum ortalıktan. Saatlerce. Bazan gün boyu. Orda da kimsenin huzurunu bozmazdım. Çünkü sakin bir yerdin Kızılaş. Güvenceci bir yerdin. Çocuğa, kadına, güçsüze, sakata saygı ve sevgi gösterilen bir yerdin. Gerçi,

*Telegrafın tellerini arşınlamalı
Yar üstüne yar seveni kurşunlamalı,*

diye bir türkü söylerlerdi Kızılaşlılar, ama Kızılaş'ın, hastalık ve doğal ölüm dışında, cinaî bir ölüme tanık olduğunu hatırlamıyorum.

Dönelim Soğuksu kıyılarına.

Yalnızca şıprıtılı konuşmayla kalmazdı deniz; içindekileri de gösterirdi kayalara. Kısaçaları görürdüm kayalar arasında, sığ sularda küçük balıkları görürdüm, derin sularda ise çocukların *yılan balığı* dedikleri yarım metre kadar uzun ve yılanı benzer kızılmıslı balıkları görürdüm. Bazan kısa tel çubukların ucuna bağlı oltalarla bu balıkları tutan büyük çocukları seyrederdim.

O gün, benden başka, kimse yoktu Kayalık'ta. Çok geçmeden babam beni arayıp buldu. Ama *Yalı*'ya götürmedi beni; sırtından gömleğini çıkardı, ve ikimiz bir kayanın gölgesinde

oturarak, günü karşıki Adalar'ı, ve Adalar'ın ötesinden geçen vapurları seyretmekle geçirdik.

İlk kez görüyordum babamın çıplak bedenini. Beyazdı bedeni. Kâğıt beyazıydı. Ölü beyazıydı. Korkutucuydu sanırım beyazlığı. Hatta denizin çok uzağında, belki de otun çiçeğin bitmediği bir çölün ortasında öleceğini önceden belirtir gibiydi beyazlığı.

Çocukluğumun o ilk yazından sonra her yaz giderdim Soğuksu kıyısındaki kayalığa. Denizin içinde ve kıyıdan onbeş metre kadar uzakta, bir Eğerkaya vardı; Eğerkaya'nın ötesinde ise Yaymankaya. Kayaların isimlerini kimden ve ne zaman öğrendim bilmiyorum; yalnız bu kayaları Kızıtaşlılar değil de Gurzuflular'ın isimlendirdiklerinden kuşkulanmıyorum. Aslında kıyının bu kesimi Gurzuflular'ındı. Özellikle Gurzuf çocuklarının, gençlerinin. Gurzuflular (hatta babam yaşında olanlar) beyaz tenli değillerdi. Onlar *deniz insanları*'ydı. Tenlerinin rengi Adalar'ın graniti rengindeydi; gözleri deniz mavisi rengindeydi; saçları güneşte kurumuş deniz yosunu rengindeydi -çengelli kuyrukları eksikti yalnız; olsaydı, *deniz iblisleri* de denebilirdi Gurzuflular'a. Hele oniki, onüç yaşlarında olanlar! Vapur, Adalar arasından çıkıp, Gurzuf iskelesine doğrulunca, nereden çıktıklarını kimsenin bilmediği bu çocuklar, çil yavruları gibi, taş basamaklar üzerinden dökülerek, iskeleye koşar, ve vapur limana girer girmez, aralarından bir grup denize atlar, ikinci bir grup ise iskele üstünde kalırdı. İskelede kalanlar *Taşıyıcılar*, denize atlayanlarsa *Dalgıççılar*'dı.

Taşıyıcılar birkaç *kapik*¹ karşılığında Gurzuf sanatoryumuna gelenlerin valizlerini, Gurzuf kadınlarının bavul ve bohçalarını taşırlardı; *Dalgıççılar*'sa denizde yüzerek, vapurdan kendilerini seyreden yolculara: Dyadya, brosay monetu!... Dyadya brosay monetu!² diye seslenirlerdi avaz avaz ve denizin dibine dalıp yabancıların denize attıkları paralarla suyun yüzüne çıkar, paraları ağızlarına atar, vapur iskeleden ayrılınca Gurzuf

1 Kapik = Kuruş (Rus.)

2 Dyadya brosay monetu = Amca, para at! (Rus.)

karakolu karşısındaki dükkândan satın aldıkları sigara ve leblebilerle buraya gelir, Yaymankaya'ya dek yüzer, kayanın üstüne sırt üstü yatarak, sigaralarını tellendire tellendire Ayı Dağı hizasında belirecek olan başka bir vapuru beklerlerdi.

Gurzufular'a baka baka öğrendim ben denizde yüzmeyi. Çocukluğumda Eğerkaya beygirim, Yaymankaya gemim oldu.

Konuyu saptırdım galiba; ama Sevgil'i unutmadım.

O gün Sevgil'e denizin derin suları içinde becerikliğini göstermek, ya da Sevgil'in karşısında bedenimle öğrenmek istiyordum galiba ki, soyunup denize atladım ve Yaymankaya'ya dek yüzerek, geri döndüm. Sevgil kıyıda, çıplak bacakları öne uzalı, gülen gözleriyle bakıyordu bana. Yanına uzandım. Sevgil, ıslak saçlarını tutup, başımı kendi çıplak bacakları üstüne aldı. Uzun bir süre konuşmadık. Elleri saçlarımdaydı, ve Sevgil'in hâlâ aşka gebe olduğumu sanıyordum. Ama değildi. Uzun bir sessizlikten sonra, başını kulağıma eğerek, "Biliyor musun, Cengiz; Kırımlıların başka bir mavi bayrakları daha olmalı; ve mavi bayraklarının ortasında bir de *hamsi* olmalı", dedi, yavaş bir sesle.

Biribirimizi körpe yaşlarımızdan tanıdığımız içindi sanırım, Sevgil'in o gün de özlemlerimizin erotik alanından hemen millî duyguların üst geldiği bir alana atlayıvermesine şaşmadım. Şaşamazdım. Çünkü son onbeş yıl içinde (1921-1935) geçirdiğimiz korkunç iki açlıktan bizleri Karadeniz'in hamsisinin kurtardığını pekâlâ biliyordum. Yıllar sonrası, bağlarımızın ve kıyılarımızın yanısıra, Sevgil'in bu sözleri de şifa oldu benim ağrılarıma.

Gecelayın ayaz bastı; sıfırın altında altı derece. Sabahleyin bahçeye çıktığımda çimlik gümüşsü kırağı örtüsüyle örtülüydü güneş ışınlarında. Dos-doğru *Türk çiçeklerine* yöneldim. Soğuğa dayanıklı olduklarını bilneme rağmen, üzerlerini saman çöpleriyle örttüm. Kimbilir, gecelayın ayaz basar belki gene. Ya da kar yağar. Üşümesinler benim *Türk çiçeklerim*.

Günü, öğle saatlerine dek, bahçede geçirdim. Regina da. Saksı çiçeklerini içeriye aldık, çitler dibindeki çalıları budadık, çimliğe çeki düzen verdik.

Bir kışı daha yaşayacağız. Yardımcı ol bize, Tanrım. Çiçeklerimizi koru, Tanrım. Kuşları, hayvanları ve bizleri kışın soğuğundan koru, Tanrım.

Ocak, 1988

Bu akşam da öyküdeki sözümona *balıkçı* gibiyim: kendi kıyımında, beni hiç kimsenin görmediği çalılar arasına kurulum; ve çubuğun ucundaki oltasız ipi nehre atıyor, akşamın alaca karanlığında akıp giden sakin sulara bakarak, bekliyorum -bekliyorum ve düşünüyorum: Kızıлтаş bu kış akşamlarında nice acaba?

Ocak ayında çok kar yağardı Kızıлтаş'a. Kar yağdığında hava ılırdı; çocuklar kar topu oynarlardı evler önünde, ahırlara sığmayan serçeler cıvıldaşırlardı, derin dereler dibinde karlar altından akan küçük ırmakların şırıltısı duyulurdu; ve komşu komşuyu, akraba akrabayı ziyaret ederlerdi. Hele yılbaşı gecesi! Yüzlerce yıldız dökülürdü dersin Kızıлтаş sokaklarına -yüzleri küyeli, sırtlarına tersine geçirilmiş gocuklara takılı zincirler, tenke parçaları, küyeli sahan kapakları, ve ellerinde ipler ucuna asılı içi oyuk ve delikli *kabak-fenerleriyle* çocuklar ev ev gezerrek, teraslarda söyledikleri yılbaşı türküleri karşılığında para, ceviz, fındık, elma, armut, kaysı, incir kuruları toplarlardı.

Tatlı hatıralar!

Hoş, hatıraların tümü tatlı diyemem. Bazan sert olurdu soğuğu Kızıлтаş'ın. Çeşmeler donardı, yolları kapanırdı, insanları -ve ahırlar içerisinde hayvanların yanına sığmayan serçeler-günlerce, hatta haftalarca görmezlerdi gün ışığını.

1928'in kışı geliyor aklıma: bostanın mezarlık yanındaki meşe ağacının gövdesi geceleyin ayazda çatlayıvermişti orta ye-

rinden. Annem ağlamıştı. Ne çok gözyaşı vardı annemin gözleri gerisinde! Ölenler ardından ağlardı; Kızıltaş'tan tahliye edilenlerin ardından ağlardı; ölü doğan kuzular, güz yağmurlarında üzerlerine toprağın kaydığı asmalar, ayazda çatlayan meşeler, ve sıcakta kuruyan kayısı ağaçları ardından da ağlardı -gözleri Bahçesaray'ın *Gözyaşı Çeşmesi*'ydi sanki annemin. Babam, Süremeci Aslanbek Aka'nın yardımıyla, daha o kış, meşe ağacını kesti, ve, annemin ardından ağlamasına rağmen, meşe ağacı çok uzun süren kış boyu bizi soğuktan korudu.

Burada *Süreme* kelimesi üzerine duralım biraz: bir kural vardı Kızıltaşlılar'da: *yaş ağaca balta vurma*. Ve hiç kimse kesmezdi yaş ağacı Kızıltaş'ta. Ne var ki -özellikle soğuk kış çok uzun sürerse- yakıt tükenirdi bazan, ve babalar, ağabeyler dağlara çıkar, yüksek yamaçlara yaslı meşelikler ve çamlıklar içinde bulabildikleri kuru ve *hasta* ağaçları kesip, Kızıltaş'a indirirlerdi. Bunun da bir usulü vardı. Önce ağacın dalları kesilir, sonra gövdenin alt yanından baltayla kabuğu sıyrılır, gövdenin kalın ucunda, gene baltayla, bir delik açılır, deliğe ip geçirilir ve ağaç bir *Süreme* olurdu. Düzlükte iple çekilirdi *Süreme*; darvarın köye indiği patikalarda, ya da baharda sellerin açtığı su yolaklarında ise *Süreme*'yi bayır aşağı salıverirlerdi. *Süreme* büyük bir hızla yüz, yüzelli metre kadar yol alır, yolun kıyısına, veya bir kayaya çarpıp durur, arkadan gelen *Süremeci* *Süreme*'yi tekrar yola doğrultur, ve böylece ağacı Kızıltaş'a indirirlerdi.

Süremecilerin en ünlüsü Aslanbek Aka'ydı. Başka türlü olamazdı -istese de, istemese de, Aslanbek Aka olacaktı *Süremecilerin* en ünlüsü, çünkü Aslanbek Aka, eskiden Osman Dağcı'nın hanı, kollektif dönemindeyse aşevi, ve aşevine bitişik Muharrem'in fırınında temizlik ve fırında ateş yakmak, fırını temizlemek işiyle görevliydi, ve Aslanbek Aka kışın ortalarında sık sık dağa çıkardı, ve Kızıltaş'a indirdiği *Süremeleri* kesip, fırının, saçağa dek, badanalı duvarı dibine istif ederdi. *Süremeciliğinden* başka bir özelliği de Aslanbek Aka'nın az konuşan ama iyi yürekli, temiz şuurlu (bazılarına göre dindar)

bir insan oluşuydu. Öyle ki, yalnızca o, Süremeci Aslanbek Aka, fırının az uzağındaki çeşme taşına oturup, gün boyu denizle konuşan, ve Kızılaş'ta kendisiyle hiç kimsenin ilgilenmediği, Deli Hüseyin'in yanından geçerken, duraksayıp, Hüseyin'in başını okşardı, şefkatle.

Ben, Süremeci Aslanbek Aka'yı, yakından ilk kez o kış günü gördüm. Gecenin ayazında orta yerinden çatlamış meşe ağacı kesilip, odunları ahırın duvarı dibine istif edildikten sonra, babam ve Aslanbek Aka evimizde annemin demlediği yayla çayını içtiler. Oturma odasını ucdan uca çevreleyen sedirde oturuyorlardı. Önceleri kalpaksız görmezdim Aslanbek Aka'yı. Yaz ve kış, ve günün her saatinde, başında kalpakla dolanırdı Muharrem'in fırını önünde. Ama o kış günü, oturma odasında çay içerken, kalpağını başından çıkarıp sedire koymuştu. Başkaydı Aslanbek Aka kalpaksız. Kalpaksız daha bir büyüktü. Oysa önceleri büyük görmezdim kendisini. Meşe ağacını kestiği gün büyümüştü sanki boyu; meşe ağacına baltayı her vurduğunda boyu da bir santim uzamıştı sanki. Saçlarını da ilk kez o gün gördüm Aslanbek Aka'nın. Saçları kırdı. Alnına fırlamış ve az diklenmesine kaşları da. Ama burun deliklerinden ve kulakları içinden fışkırmış uzun ve kıvrırcık kıllar kara karaydı. Yavaş yavaş içiyorlardı çaylarını. Aslanbek Aka'nın az konuşkanlığını bildiği içindi belki, babam da suskundu o gün.

Uzunca bir süre öyle sessizce oturdular. Hiç mi konuşmadılar? Konuşmuşlardı belki. Kışın soğuğunu, gecenin ayazını, Kızılaş'ı bekleyen baharı, yazı. Ama ben hatırlamıyorum ne konuştuklarını. Sonra kalktılar. Süremeci Aslanbek Aka Muharrem'in fırınına gitti, babam ahırın duvarı dibinde kaldı; ben ise penceresi mezarlığa bakan odada. Ve bir daha da yakından görmedim Aslanbek Aka'yı. Yıllar sonrası ölümünü öğrendim. Ama nasıl?

İri yarı bir adamdı Aslanbek Aka. Kendisi bir meşe gibiydi. Nasıl öldürdü öyle? Eh, yüz yıllık meşe ağacı orta yerinden çatlardı da neden Aslanbek Aka ölmesindi? Öldürdü. Hastalıktan,

açlıktan, kazadan... pekalâ ölürdü Aslanbek Aka, pekalâ ölürdü. Gene de, Aslanbek Aka gibi birinin, öyle durup dururken ölüvermesine inanmak zordu. Bilesim, bildiğimi bir kez daha bilip, inanasım geliyor. Ama nasıl? Oturduğum yerden havalanıp uçsam... Uça uça Kızıtaş'la Gurzuf arasında Memişin Bayırı'na konsam... Biliyorum, Kızıtaş boş. Ne camisi kaldı, ne mezarlığı. İnsanı da yok Kızıtaş'ın. Yok mu?

Kaabil değil, Kızıtaşlılar (ve Gurzufîlular) şaşılacak denli güçlü, kabiliyetli -ve efsanelerde gibi- mucize insanlardı. Öyle ki, Gelinkaya'nın ve Topkaya'nın uçurumlarında demir halkalar var, diyenler vardı -cedadları gemilerini bağlarlarmış o halkalara. Sonraları, gemilerinden inip, denizi gerisin geri iumişler, ve denizin çekildiği bayırlara bağ ve bahçelerini dikmişler. Şimdileri, kendileri bedenlen Kızıtaş'ta yoksalar bile, hayaletleri kalmıştır belki Kızıtaş'ta.

Ben, dalgın, nehre bakarken, kendi içimde taşıdığım, ve benim dengim olan ikinci bir *ben*:

'Kalk', diyor. 'Kalk!... Gidip soralım.'

'Kime soralım?' diyorum içimdeki *ben*'e.

Gülüyor içimde *ben*.

'Buluruz, korkma. Tümü ölecek kimseler değildi Kızıtaşlılar. Bak hele! Yıllar geçti, gene sözleri ediliyor başkentlerin meydanlarında. Kalk!...'

'Evet,' diyorum, 'sözleri ediliyor... Sen git. Sor soruştur, öğrendiklerini söyle herkese. Ama beni bırak. Ben ihtiyar bir adamım. Bedenim çok zayıf.'

'Peki,' diyor içimde *ben*, 'ama *ben* dönmekten önce ölme sakın.'

Ve içimdeki *ben*, beni nehrin kıyısındaki çalılar arasına bırakıyor. ve akşamın alaca karanlığında akıp giden sulara karışıp gidiyor.

Ormanları geçiyor. Ovaları, bozkırları, denizleri geçiyor. Günler. geceler sonra eski güneşin ve eski yıldızların hasrecünü

çekte çekte yaprakları ağarmış ihtiyar meşe ağacı dibinde duruyor.

Karşıda posta ve telgraf ofisi, ve aşhane; aşhaneye bitişik fırın; ve fırının kapısında fırıncı Muharrem. Her yer meşe ağacının renginde. Fırıncı Muharrem'in kendisi de donuk bir beyazlık içinde. Benim *ben* çevresine göz gezdiriyor. Kimse yok. Önceleri fırının az uzağındaki çeşme taşına oturup, gün boyu denize konuşan Deli Hüseyin de yok görünürde. Yaklaşıp fırıncı Muharrem'in tam karşısına dikiliyor *ben*, ve, yüzünün fırıncı Muharrem'e yabancı gelmeyeceğini düşünerek, bir süre onun karşısında duruyor. Sonra: 'Muharrem abi', diyor yavaş bir sesle, '*ben* uzaktan geldim. Çok uzaktan geldim Muharrem abi. Süremeci Aslanbek Aka'nın başına geleni söyler misin bana?'

Ses çımıyor fırıncı. Yüzü, saçları, kirpikleri, elleri apak. Öylesine ak ki... Aklığı kutsal bir aklık, ilâhî bir aklık- yaklaşıp elini yüzüne değdirecek olsa, fırıncı Muharrem'in bir avuç una dönüşüp ayakları dibine döküleceğini hissederek gibi oluyor benim *ben*, ve sola dönerek, köprüye doğru yürüyor.

Bir ara başını çevirip arkasına bakıyor: 'Eh', diyor, benim *ben*, 'eskiden de öyle suskun dururdu Muharrem fırının kapısında. Dursun!.. Hiç değilse, benim gibi uzaklarda yabancı ekmeği yiyenlerin suçlarını bağışlamışa benziyor beyaz suskunluğuyla.'

Köprüyü geçip, Yukarı mahalleye yöneliyor benim *ben*.

Dere suskun, kuş suskun; Niyazi Aka'nın evi önündeki çimler üzerine dizili arı kovanları da, Camcı Şevket'in çardaklı evini çeviren yüksek duvardaki künk de suskun. Evler arasından geçerek kooperatif meydanına çıkıyor benim *ben*. Çok bir şey değişmemiş meydanda. Hiçbir şey değişmemiş meydanda. Meydan hâlâ boş; ne bir balıkçı arabası, ne bir *kolhoz* kamyonu, ne de köpek.

Derken, kooperatif'in arka duvarı gerisinden, biri boy gösteriyor. Kim acaba?

Yavaş yavaş yürüyerek, meydanın orta yerinde duruyor

benim *ben*, ve gözleri adama takılı, gülüyor: 'Vay, seni vay!.. Adam Tahtabacaklı Hasan be! Hey Hasan abi, herşey değişti Kızılaş'ta, değişmeyen bir sen kaldın!'

Tahta bacağıını, çayırın otlarına tırpan sallarcasına, gövdesinden bir yana ata ata gidiyor, kooperatüfin duvarı dibine atılı peykeye oturuyor Tahtabacaklı Hasan. Peykede tahta bacağı makineli tüfeğin namlusu gibi. Gidip karşısına dikiliyor benim *ben*.

'Merhaba, Hasan abi!'

'Merhaba', diyor Tahtabacaklı Hasan.

'Tanıdın beni değil mi?'

Kaşlarının altından, ve sessizce, süzüyor benim *beni*.

'İyice bak, Cengiz'e benzemiyor muyum?'

'Tanıdım elbet. Tanımaz olur muyum?'

'Hiç mi değişmedim kırk yıl boyunca?'

'Tahta bacağım kadar bir adamdın eskiden. Hâlâ tahta bacağım kadar bir adamsın. Yalnız...'

'Yalnız ne, Hasan abi?'

'Ağardın. Çok ağardın, Cengiz, seni son görcli.'

'Akliğıma bakma, Hasan abi; *ben ben'im*. Benim dudaklarım hâlâ Kızılaş üzümlerinin sırası; gözlerimde hâlâ Adalar'ın ışıltısı. Biliyor musun, Hasan abi, *ben* rüyamda dünyanın dörtbir yanına dağılmış Kızılaş insanlarını ziyaret ederim. Dün gece de Aslanbek Aka'yı aradım, bulamadım. Aslanbek Aka'ya ne oldu? Söyler misin *bana*?

'O yok artık.'

'Biliyorum, öldü. Ama nasıl?'

'Asıldı.'

'Hayaletini görürüm diye geldim Kızılaş'a.'

'Asılan bir insanın hayaleti dolanmaz Kızılaş'ta. Havada ara; yele, rüzgâra sor.'

'Asıldı ha! Kendi kendini mi astı Aslanbek Aka?'

'Yooook, kendi kendini asar mı insan? Bilmiyor musun? Cenk vardı. Önce Nemçeler geldiler Kızılaş'a; şunu bunu asular. Sonra Uruslar geldiler... Onlar da Aslanbek'i astılar!

'Neden?'

'Suçlu diye.'

'Suçlu muydu?'

'Ben ne bileyim... Kızıлтаş'ta suçlu bir insan olur mu? Kızıлтаş insanı... Gurzuf'un kıyısına Cenevizliler kale kuralı Kızıлтаş'lılar çıkmadılar Kızıлтаş'tan. Sen ve senin soyundan çıkanlar oldu, ama onlar her zaman geri döndüler. Kendileri değilse de hayaletleri döndü Kızıлтаş'a. Ama Aslanbek... suçlu muydu, değil miydi, onu bilmem.'

'Muhakemesi oldu mu?'

'Olmadı.'

'Ec, muhakemesi olmadı da suçlu diye nasıl asarlar?'

'Ulan, Cengiz! Can azabı gibi bir adamsın!. Durmadan soru soruyorsun. Hem sen böyle aceleci değildin evvelde. Şimdi, yüz yılda bir Kızıлтаş'a uğruyor, bir yığın soru-sual sorup hemen gidiyorsun. Bu acelelik niye? Biri mi bekliyor seni dünyanın bir yerinde?'

'Bekliyor, Hasan abi, bekliyor.'

'Bekliyorsa git, kafa tutma.'

'Ama Aslanbek Aka'nın başına geleni öğrenmeden gide-mem. Söz verdim...'

'Öyleyse otur yanıma, sabırla dinle beni.'

Geçip peykeye oturuyor benim *ben*. Hasan, tahta bacağını düzeltiyor iki eliyle, sırtını peykenin arkılığına iyice yaslayıp, başını benim *ben*'den yana çeviriyor, ve bakışları benim *ben*'in yüzüne dikili:

'Hazır mısın?' diye soruyor.

'Hazırım', diyor benim *ben*.

'Dinle', diyor Tahtabacaklı Hasan; ve anlatmaya başlıyor:

'Cengin son günleriydi. Bu peykede oturuyorduk; ben, Kör Veli, ve başka üç-beş kişi daha. Kar yağıyordu Kızıлтаş'a seyrek sepelek; ama dağlara yağın kar yoğunlu, çünkü meydan-dan ne Topkaya görünüyordu, ne de Gelinkaya.

Bir ara bir uğultu geldi kulaklarımıza. Hoş benim, ve başkalarının kulağına gelmedi, yalnızca Aslanbek'in kulağına. Ben, tam o sırada, birinci cengi anlatıyordum Kör Veli'ye... Sus be Hasan, dedi Aslanbek. Cümlemiz sustuk, kulak ka-

bartık. Duyuyor musunuz? dedi Aslanbek. Neyi? diye sorduk. Aslanbek uçak! dedi demedi, korkunç bir gümbürtü koptu dağların bağrında. Bir süre sessizce oturduk, dinledik. Gümbürtü kesildi, yankısı karlar içinde eriyip işitilmez olunca, Aslanbek, uçak düştü! dedi. Kör Veli nereye? diye sordu. Romankoş'un dibine, dedi Aslanbek. Eh, düştü düşer... fazla ne soru soran oldu, ne de uçağın lâfını eden. Ama Aslanbek düşünceliydi. Dağlara daldı gitti. Düşündü, düşündü; baktı baki; sonra ayağa kalktı.

Hey, Aslanbek, Aslanbek! Dağlar babasının bağıydı sanki. Gelin haydi, gidip bakayık, dedi. Eh, dağ bu! Neresine bakayık? dedi Kör Veli. Aslanbek de, Sen hiçbir yere bakamazsın, baksan da hiçbir şeyi göremezsın; ama ben, ve ötekiler...

Hiç kimsceğimiz ses etmedi. Neden sonra Camcı Şevket lâfa karıştı: Vazgeç Aslanbek Aka! Elin uçağından sana ne? Uçağın içerisindeki pilot adam bir Nemçe belki, dedi Şevket. Ya da Urus, dedi başka biri.

Aslanbek uzun bir süre sustu. Ama uçak, ve uçağın içerisindeki havacı kemiriyordu hâlâ yüreğini. Bir ara, Nemçe olsun, Urus olsun, o da bir insan, o da Allah'ın kulu, dedi Aslanbek. Sonra sessizce, ve bize küsmüş gibi, çekti gitti yanımızdan.

Yarım saat geçmeden sırtında gocuğu, belinde ipi, baltası, kazması, ve sırtında katlı iki battaniye, gene öyle sessiz ve bize küskün, meydanı geçip, dağ yoluna koyuldu.'

'Süremeciidi, değil mi?'

'Evet, Süremeciidi. Ve süremeciliğinin başına getireceği belâyı bilmiyordu Aslanbek o gün.'

'Ne oldu?'

'Ne mi oldu? Dağları aradı taradı. Havacıyı Romankoş'un dibinde buldu. Ölü. Nemçe'ymiş... Başından tımağına dek battaniyelere sardı, bağladı, bir süreme yaptı; ve cesedi Kızılağ'a indirdi. Ertesi günün sabahı ölü pilotun çevresine üşüştük. Ne yapacağız diye soruyorduk Aslanbek'e. Aslanbek önce omuz silkti. Sonra düşündü, ve, mezarlığa gömelim, dedi. Dedi ama ölü Alaman'ın Aşağı veya Yukarı mezarlığa gömüleceğine ihtimal vermiyordu. Üstelik, Olmaz, dediler ötekiler; biz razı olur-

sak bile, *Ilaktaalâ* razı olmaz; mezarlıkta yatan Bekir'lerin, Çilingir'lerin, Seydali'lerin, Enver'lerin, Remzi'lerin ruhlarını da tedirgin etmiş oluruz, dediler. Ve Aslanbek Nemçe'nin cesedini arabaya yükledi, Gurzuf'a inip, Tübya bayırı dibindeki küçük Hristiyan mezarlığına gömdü.'

Sustu Tahtabacaklı Hasan. Başı az yukarıya kalkık, bir şey görüyor gibi, karşıkı evlerin damları üzerinden, boşluğa bakıyordu. Kesmişti ilgisini benim *ben*'le. Benim *ben* yoktu sanki; bir yokluktan sanki.

'Bu kadar mı?' diye sordu benim *ben*.

'Dedim ya, pilot Alaman'ın cesedini Hristiyan mezarlığına gömdü.'

'Ya Aslanbek?.. Aslanbek'e ne oldu?'

'Birkaç gün sonra Uruslar geldiler Kızıtaş'a; Aslanbek'i evinden alıp Muharrem'in fırını önündeki meşe ağacına götürdüler, ve orda -önce düşmanın havacısını köye indirdin, sonra da mezarlığa gömdün diye- meşe ağacının dalına astılar Aslanbek'i.'

Sustu Tahtabacaklı Hasan. Uzun bir süre sustu. Bir şey bekliyordu sanki; içini kurcalayan bir şeyi görmek istiyordu sanki boşlukta. Görmüş müydü? Gördüyse de belli emeksizin ayağa kalktı. Değişmişti Hasan. Kızıtaş'ın meşeleri gibi ağırınış-solmuş değildi, ama çok değişmişti Tahtabacaklı Hasan. Bir zamanlar gururla taşıdığı tahta bacağı bile ağır yükü artık onun için. Bir ara başını göğsüne eğdi. Durdu öyle bir hüzün heykeli gibi. Benim *ben* sabırsızlanmaya başlamıştı. Ölü değildi elbet Tahtabacaklı Hasan. Ölüyse... Aman, yok! Ölmezdi! Kaabil değil, ölemezdi!

'Hasan abi', dedi benim *ben* yavaş bir sesle.

Susuyordu Tahtabacaklı Hasan.

'Hasan abi... Özür dilerim, rahatsız ettim seni... gideyim', dedi benim *ben*.

Başını kaldırdı, benim *ben*'e baktı Tahtabacaklı Hasan, ve o da çok yavaş bir sesle, 'Git', dedi. 'Sen git, Cengiz', dedi. Yine sustu. Hayli sustuktan sonra, öncesinden daha yavaş bir sesle, ve kendi kendine konuşur gibi, 'Git... arama onları.

Başkalarını ara. Ama Aslanbek soyundan olanları bırak. Zaten bugünkü dünya içinde onlara yer yoktur' dedi, ve döndü, tahta bacağı otlara tırpan sallarcasına, gövdesinden bir yana ata ata yürüdü, kooperatifin arka duvarı gerisinde gözden kayboldu.

Kaç saat oturdum masamın başında bilmiyorum -Regina kahveni getirdi, fincanı önümde masa üzerine koyarken de kendime gelmiş değildim. Ağırlaşmışım iyice. Kafam, ellerim, bacaklarım... bütün bedenim külçe gibiydi. Regina başımı okşadı âşıkâne. Hâlâ sisli bir dünya içinde olduğumun farkındaydı galiba ki:

"Uyudun mu?" diye sordu.

"Hayır, uyumadım", dedim.

"Uyumadınsa, düş görüyordun", dedi Regina.

"Ben her zaman düş görüyorum", dedim.

Şubat, 1988

Sürüp gidiyor boz kış Londra'da.

Yağmur yağıyor bahçeme. Regina işiyle meşgul koltukta; ben ise masamın başında Yansılar 2'ye gömülüyüm -ikimiz ayrı ayrı, ama, kendimiz için beraberce ürettiğimiz mutlu günleri yaşıyoruz: sabahleyin uyanmak, mutfakta sütlü çay içmek, şeftali reçeli ve bisküvi yemek; sonra Ağustos yokuşunu urmanıp, Wimbledon Common'da bizi bekleyen kargalara yemek kalıntılarını götürmek; akşamları biribirimizin yanına oturup, kitap okumak; ellerimizi tutmak... bizim mutluluğumuzdan daha güzel bir mutluluk olamaz dünyada!

"Sürdürececek misin?" diye soruyor Regina.

Sorusunun neyle ilgili olduğunu bilmeme rağmen:

"Neyi?" diye soruyorum.

"Yansılar 2'yi."

"Evet", diyorum.

Ve aynı anda bir yıl daha ıssızlık içinde bunalmanın tedirginliği çöküyor içime.

Evet. Bir yıl daha geçmişte açan çiçekleri koklamak; geçmişte gülen kızları sevmek; geçmişin mutluluğunu, ve acılarını yaşamak... bana özgü Tanrı vergisi bu.

Susuyor Regina. Ama bakışları hâlâ yüzümde -çilemi, endişe ve ağrılarımı oluşturan şeyleri yüzümde görüyor sanki- uzun bir süre sustuktan sonra, gözlerini yüzümden ayırmaksızın konuşuyor Regina:

"Sen geçmişini yazmıyorsun Yansılar'da. Geleceğini yazıyorsun. Bunu bilmeni isterim. Pırıl pırıl bir gelecek gülüyor Gurzuf'un ve Kızıltaş'ın soğuk külleri içinden."

Gerçeği mi söylüyor? Regine her zaman gerçeği söyler. Ama burada... emin değilim. Gene de sesiyle, ve yüzüme bakan sıcak bakışlarıyla, tedirgin ruhuma merhem sürdüğünü hissederek gibi oluyorum. Oysa geleceğini düşünmüyorum. Dünyayı ve hayatı olduğundan başka göreceğime inanmıyorum üstelik. İstemiyorum da. Devrimler değiştirir belki, ama yazar değiştiremez; ne Joyce, ne Proust, ne de Dostoyevski dünyayı ve hayatı değiştirmeyi düşünmediler dev yapıtlarında -yalnızca kendilerini aradılar, kendi yerlerini bulmaya çalıştılar hayatta. Bulanlar oldu. Bulmayanlar da oldu. Bulamayanlar yokluğa dönüştüler; bulanlarsa, bulduklarını yalnızca yürekleri içinde değil, başkalarına da gösterebilmeleri için, elleri içinde taşıdılar. Ben kendimi Gurzuf ve Kızıltaş kaynaklarında aradım, ve buldum. Hiç değilse bulduğumu sanıyorum. Ama ne zaman o kaynaklara eğilip avuçlarım içine hayat suyunu aldıysam, sular parmaklarımın arasından süzüldü, ve avuçlarım boş kaldı. Gene de kopmadım o kaynaklardan. Ve kopmayacağım. Yaşadıkça, zaman zaman gidip, hayat suyunu alacağım avuçlarımın içine o kaynaklardan.

Gezintilerimizi sürdürüyoruz. Sabah saat onda çıkıyoruz evden. Southfield istasyonu önünde sola dönerek Augustos yokuşunu çıkuk mı Wimbledon Common'un göbeği üstünde duran eski değirmenin dibindeyiz.

"Önce bizim kargalara uğrayalım; sonra değirmenin ötesindeki geniş düzlüğü geçip, Bathgate yoluyla eve inciriz", diyor Regina.

Bizim kargalar *allegoric* bir deyim değildir; bizim kargalar gerçekten *bizim* kargalar; bizi bekleyen kargalar.

Tepeyle değirmen arasındaki düzlüğün orta yerinde duran meşe ağacına yöneliyoruz.. Ağaca varmadan karşıkı ormanın ağaçları tepelerinden havalanmış kargalar meşe ağacından yana uçuyorlar; ve az sonra dört nüfuslu bir karga ailesi bekliyorimizi ağacın çevresinde. Regina, plastik torbanın içerisinde, getirdiği yemek artıklarını ağacın dibine serperken, kargalar çevremizde sekerek, başlarını bükerek, kargasal bakışlarıyla bakıyorlar bize.

Şimdi, bu satırları yazarken, Yaşar Nâbi Nayır geliyor aklıma yine: Londra'ya son ziyaretinde (1972'deydi sanırım) Fulham Rad'taki evimde kahvelerimizi yudumlama yudumlama konuşuyorduk bir akşam üstü. Üstüne konuştuğumuz konunun ne olduğunu şimdi hatırlamıyorum -söz kuşlar üstüne kayıverdi bir ara nedense. "Kargaları sevmem. En çok sevdiğim kuş güvercindir. Güzel olduğundan başka, dinimizde de yeri var güvercinin", diyordu Yaşar Nâbi. Ben ise, tam tersine, güvercinlerin tenbellikleri ve beceriksizlikleri yüzünden çeşitli sakatlıklara, hatta hastalıklara sürüklendiklerini, karganınsa temiz, çalışkan, kendine bakan ve uzun ömürlü bir kuş olduğundan bahsetmiştim."

Değerli dost! Kendi inançlarına aykırı düşünceleri de dinlerdi sabırla. Yalnızca dinlemez, düşüncelerine aykırı düşen yazılara yer verirdi dergisinde; kendi görüş ve beğenilerine aykırı düşen eserleri basardı yayınları arasında.

Değirmenin ötesine geçerek, eve koyuluyoruz.

Bathgate yoluna sapmadan önce Regina duralayıp, çevresine bakıyor. Bakışından: *Yorulдум; biraz oturalım, dediğini duyar gibi oluyorum.*

On adım kadar ötemizdeki patikanın kıyısında, arkalığına çakılı küçük levhada: *Hayattayken Wimbledon Common'u çok seven kocamın aziz ruhuna yazılı adak bir peyke var -baş işaretiyle o peykeyi gösteriyorum.*

Peykede otururken, kaçamak bakışlarla Regina'nın yüzüne bakıyorum. Bakışlarım damarlı ellerine kayıyor. Sevimli Regina! Yüzünün buruşuklarında, ellerindeki kan damarlarında be-

nim hayatım saklı. Çilem onun çilesi oldu, hüznüm onun hüznü oldu kırküç yıl. Karamsarlığımda onun yüzü güldü bana; hastalığımda onun bu elleri okşadı beni; sevgisi ve bağlılığıyla umut kaynağı oldu benim için kırküç yıl. Ve kırküç yıl güzel Kırım'ımın romanının bitmesini, güzel Kırım'ımın romanı bitince onun romanını yazacağım günü bekledim. Kırım'ın romanı bitti. Ya da bitmiş gibi. Hiç değilse benim için. Ve ihtiyarlık gelip çöktü üstüme. Bundan böyle onun romanını yazmak şöyle dursun, kendisi için güzel, tatlı, cana yakın iki sözcük yazabilecek durumda değilim. Kelimeler terk ediyorlar beni. Eski olaylar, eski maceralar -ve acılar- siliniyorlar hafızamdan. Geçmiş gibi, beni bekleyen gelecek de yitiriyor önemini. Ama onun romanı hâlâ ışıltılı. Gözlerimde değilse de gönlümde. Kırküç yıl süregelen sevgi birikimiyle doluyor içim. Öylesine mutluyum ki!.. Beraberce ömrümüzün sonsuza kadar sürüp gideceğini hissederek gibi oluyorum. Ölürsen... Garip bir sancıyla burkuluyor yüreğim. Toz gibi uçup gidiyor mutluluğum. İçim bomboş. Titriyorum. Wimbledon Common'un güzelliği siliniyor gözlerimden. Wimbledon Common da, Kırım'ım gibi, bin ışıltılı uzağımda. Kolumu tutuyor Regina. Gözleri yüzümde.

"Ne oldu? Neyin var?" diyor.

"Hiç", diyorum; "Hiçbir şeyim yok. Neden?"

Nedenini söylemesine gerek yok. Biliyor: korkuyorum. Yeni değil; kırk yıl süren, belki de elli yıl süregelen bir korku bu. Sürgünden korkuyorum. Tutsak kamplarından, hapishanelerden, çaresizlikten korkuyorum.

Gözleri yüzümde hâlâ Regina'nın; *korkma, yalnız kalmayacaksın; ölürsem benim ruhum koruyacak seni*, gibilerden bir gülümsemeyle gülüyor Regina.

Ayağa kalkıp, ağır adımlarla eve dönüyoruz.

Sulu sepken kar yağıyor bahçeme. Ama bahar çok uzakta değil. Kokusu burnumda. Bir zamanlar Kızıldaş'ta, akşam yemekleri pişirilirken, evlere yaklaşan bir lohusa gibi bahar evimizin önünden geçip gidince, annem sahana yemek kotarır,

sahanı bir beze sarar, ve, bizler sofraya oturmadan önce, yemeği lohusaya götürmemi emrederdi; ve ben, yağmur demez, kar demez, sıska bacaklarımı sürüye sürüye, lohusanın evine götürürdüm sahanı.

Evet, bu yılın baharı da uzak değil. Bahçem bekliyor, ben bekliyorum. Gelecek. Doğurgan bir ana gibi gelip bahçeme yatacak, ve, hayatı kutsayarak, bana ve bahçeme en güzel mutluluklar sunacak bahar.

Şimdilik kışın ağırlığı altındayız -sırtımızda ağır ve havasız bir gocuk gibi kış. Hele Regina!.. Benden gizlemeye çalışıyor yorgunluğunu. Başarıyor da. Ama, Augustus yokuşunu çıkarken, soluğunun kesildiğini, göğsünde darlık duyduğunu görüyorum yüzünde. Ara ara durup dinleniyoruz. Bazı günler *bizim kargalara* varmadan geri dönüyoruz.

Bir haftadır evden çıkmıyor Regina.

Dün akşam göğsünde ağrılardan şikâyet etti. Sabahleyin doktoru çağırdım-rahatsızlığı *Angina Pectoris*, diyor doktor. Bunun kendim de farkındayım. Gene de boğazımın içine bir yumru sokuldu kaldı. Ah, benim Regina'm, benim Regina'm!

Her akşam yanıbaşımda koltuğa oturuyor Regina işiyle; ve gözleri gergefte, susuyor, susuyor -gerçek yüzü gerisinde saklı başka bir yüzünü- gergeften kaldırıp yüzüme bakıyor, ve ben, derin bir yeisle, ölümü avuçlarımın içine alıp ayağa kalkıyorum, ve mermer sütunları Gurzuf güneşiyle ısıtılı, üstü beyaz güllerle döşeli ama soğuk ve gerçektışı bir yola koyuluyorum, ve avuçlarımın içinde ölüm, yürüyorum, yürüyorum; arada durulayıp gözlerimi ileride sonu görünmeyen yoldan kaldırdığım zaman, gerçeklerden büsbütün kopmadığıma emin olmak istercesine, uzanıp kolumu tutuyor Regina, ve gözlerini -bu kez her zamanki gözlerini- yüzüme dikercek, "Cengiz, sen hasta mısın?" diye soruyor.

Hasta mıyım?

Aklım Yansılar'a kapalı. Randevumuz var kardiak uzmanıyla St. George hastahanesinde bu ayın onikisinde.

Bugün The Times gazetesinin muhabiri Christopher Walker'in -Sovyet Ajansı TASS'ın verdiği malûmata dayanarak- Gromiko'nun başkanlığındaki devlet komisyonunun çalışmalarının, Kırım Tatarları'na karşı bugüne dek uygulanmış olan haksızlıkların ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacağı haberi okuyorum. Gerçek mi acaba? Bekliyorum, diyor Regina.

Ve beklemeye geçiyor günlerimiz.

II

1988 - 1989

Mart, 1988

Ayın dokuzuncu günü; çarşamba gecesi.

Evimde yalnızım. Regina hastahaneye kaldırıldı iki gün öncesi; ameliyat edilmesini bekliyor. Ameliyatı yapılmadan önce doktorlar, verdikleri ilaçlarla kalbinin ve bedeninin güçlenmesini bekliyorlar. Kaç gün bekliyecekler, bilmiyoruz. Bir hafta; on gün belki. Günü yatağının başı ucunda geçirdim. Halsizliğine rağmen, Regina umutlu; eli elimde, gülen gözleri yüzümde -gizlememe rağmen, hüznümü yüzümde görüyor ki, beni yüreklendirmeye çalışıyor.

Akşamın geç saatlerinde ayrıldım yanından.

Otobüs doluydu. Sokaklar kalabalık. Bütün kent ışıklar denizi içinde. Yalnız ben... hiçbir şey görmüyor, hiçbir şey duymuyorum -yüce bir bilinmezliğe götürüyor beni otobüs.

İstasyondan çıkmış, evime doğru giderken sokakta bir adam tuttu kolumu. Baktım; tanımadığım bir kişi. "Özür dilerim" dedi adam, "sizi her zaman eşinizle birlikte görüyordum sokakta. Bir haftadır yalnızsınız. Eşiniz iyidir umarım."

İlgisine teşekkür ettim, ve Regina'nın hastahanede bulunduğu, ve önümüzdeki hafta içinde ameliyatının yapılacağını açıkladım. Tekrar kolumu tutup sıkı adam; ve, öncesi gibi sokakta ikimizin kol-kola görünmemiz temennisiyle yanımdan ayrıldı.

Evime doğru yürüdüm.

Bir çağrım ötede evin penceresini ışıksız görünce gözlerim doldu -kırküç yıl süresince, ilk kez, benden ayrı bir yerdeydi Regina.

Masamın başındayım. Oysa yazacak durumda değilim. Biliyorum, zor bir ameliyat Regina'nın ameliyatı. İçim, kafam boş. Doğrusu Regina'yla dolu. Yalnızca onun yüzü, gözleri. Az sonra masamın üstünde duran çerçveli minyatür fotoğrafını öpüp, yatak odasına çıkacağım. Bu satırları yazarken de içimi yatıştırabileceğim kelimeler arıyorum. Bozguna uğradığım anlarda defalarca tekrarlıyorum içimden: güçlü ol, Cengiz. Regina gibi. Güçlü ol... Regina bütün ömrü boyunca, tüm güçlülere göğüs gerdi, savaştı; karşılaştığı bu duruma da boyun eğmeyecek. Sen de ağlama. Sen de metin ol.

Kalkıp, daha geçen hafta üzerine oturduğu koltuğu okşuyorum elimle; yastığını, yarıda kalmış nakışını, gergefini okşuyorum.

Ayin ondördü. Sabah saatleri.

Kahvaltıyı yaptım. Bir bardak sütlü çay, iki bisküvi. Sonra odama çeki düzen verdim. Sildim, süpürdüm. Her şey yerli yerinde. Odalar Regina'nın evde olduğu gibi. Hastahaneye gitmek için hazırlık görürken, Benim Gibi Biri çıkıp geldi postadan. Gözlerim yaşardı. Yaşlar kıvanç gözyaşları mı, hüznün gözyaşları mı, emin değilim. Kitapların birini plastik torbaya ve Regina'nın gömleği arasına koydum. Trende, sonra otobüste, açıp bakmadım kitaba -önce Regina görsün istiyorum.

Hastahanede kitabı elimden aldığı gibi göğsü üstüne bastırdı Regina. Ve bir süre orda tuttu. Bir şifaydı sanki kitap, yüzü ve gözleri tatlı bir gülümsemeye gömüldü. Akşamleyin yanından ayrılırken kitabı istedim, vermedi. "Kalsın", dedi. "Okuyacak mısın?" diye sordum alayımı. "Yok", dedi, "sadece elimin altında tutmak istiyorum."

Ayın onalısı; günlerden perşembe.

Öğle vakti. Regina'nın başı ucundayım yine. Eli elimde, gözleri yüzümden. Bakışları gecikmiş bir bahar gibi. Sedyecileri bekliyoruz. Her an gelip Regina'yı ameliyat odasına götürecekler, ve ben Regina'sız kalacağım. Kaç gün? Kaç gece? Gözleri içindeki gecikmiş baharın arkasında benim geçmişim ve geleceğim saklı. Bunu doğrular gibi, elimi tutup sıkıyor; ve aynı bakışla yüzüme bakarak:

"Cengiz, şimdi sen eve dön", diyor Regina.

Eve mi? Sensiz ev, ev değil Regina.

"Ne yapacağım evde?"

"Her akşam yaptığın şeyi yapacaksın", diyor Regina.

Ses etmiyorum.

"Bu akşam da masanın başına geçip oturacaksın... ve yazacaksın."

Yazmak... Yazmak demek, duymak demektir; duymak demek, yaşamak demektir bir bakıma. Hiç değilse benim için.

Kızılaş'ı ve Kızılaşlılar'ı yazacaksın, demesine kalmandan, sözünü kesiyorum:

"Onlar benden uzak, Regina. Yalnızca mesafeler değil; yıllar, yüzyıllar ayırıyor beni onlardan. Zaman geçtikçe unutuyorum onları. Gurzuf ve Kızılaş çiçekleri bile yapmacık geliyor bana.

Gözlerini yüzümden ayırmaksızın, ve yavaş bir sesle, "İnanmıyorum", diyor Regina. Sonra, aynı yavaş sesle, ilâve ediyor: "Sen onları unutursan, Tanrı da seni unuttur."

Neden sonra sedyeciler geliyorlar. Az önce aldığı ilâçların etkisiyle her halde, Regina uykulu; gözleri yarı yumuk; gözlerinin daralan gözkapakları arasından beni görüp görmediğinden emin değilim. Sedyeciler kaldırıp sedye arabası üzerine yatırıyorlar Regina'yı.

Uzun, ve yarı karanlık bir koridordayız -sedye arabasında Regina'yı değil, benim canımı götürüyorlar bir yerlere sedyeciler. Sola dönüyoruz. Önde sedyeciler, arkada ben, başka bir koridora giriyoruz. Sonra koridordaki kapıların biri açılıyor, ve sedyeli araba, ve arabada Regina, kapının gerisinde gözden

kayboluyorlar; bense, gözlerim yaşlı, duvar dibinde kalıyorum. Regina'dan vedalaşmaksızın ayrılacağımı, ve soğuk bir duvar dibinde kalacağımı düşünmemiştim hiç. Derken, nerden geldiklerini bilmediğim, keteden yeşil halatlı iki genç doktor gelip dikiliyorlar karşımda.

"Rahatsız olmayın", diyor biri.

Öteki kolumu tutuyor, ve gülen (gülen sanırım; ya da hüznü) gözleriyle bakıyor yüzüme.

"Kendinizi üzmeysin, rica ederim. Eşinizin ameliyatı olacak."

Ve kolumu kaldırarak bir kart sokuşturuyor avucumun içine:

"Buraya telefon edin... Saat beş sularında. Ameliyatın neticesini öğrenebilirsiniz hemşireden. Eşinizin güvenceli bir yerde bulunduğundan kuşkunuz olmasın."

Avucum içinde kart, dönerek, hastahanedен çıkıyorum.

Paltomun yakası enseme kalkık, otobüsü bekliyorum durakta. Kışın soğuğu bıçak gibi kesiyor etlerimi. Rüzgârın bir yerlerden uçurtup getirdiği bir çalı gibiyim -düşüncesiz. Benden başka kimse yok durakta. Az sonra otobüs geliyor; otobüs beni yorucu bir rüyadan uyandırmak istercesine, gürültüyle açılıyor kapısı. Sorulu bir tebessüm yayılıyor sürücünün dudaklarına:

"Mister! Binmeyeceksen söyle de yolumuza devam edelim!"

Ses etmiyor. Kapı aynı gürültüyle kapanıyor; otobüs hareket ediyor; ve ben kendimden uzak, boş, ve ıssız bir âlemde kalıyorum. Sonra dönüp, yürümeye başlıyorum. Nereye?

Morden High Street caddesi uzun; sonsuz gibi. Strindber'in Borg'u gerçekten benim gibi bir adam mıydı? Yıllar yılı düşünce düşünce beyni düşünemez bir hâle mi gelmişti? Kentin sokaklarında, ve insanlar arasında, kendisini hayata bağlayabilecek bir şey mi aramıştı? Aradığını insanlar arasında bulamayınca, kendi varlığını ormanlarda, çiçeklerde, kuşlarda, böceklerde aramaya mı başlamıştı?

Evet, ben yaşayan bir *Borg*'um.

Ama düşünebiliyorum daha.

Wimbledon yönüne koyuluyorum. Ağır ağır. İnsanlar, taşıt araçları, caddenin hayhuyu hâlâ benden kopuk; benim dışımda bir yerde. Kaç saat yürüdüm, bilmiyorum; farkında olmadan Wimbledon istasyonunu geçtim. Az uzağımdaki Elys mağazasına giresim geliyor. Niçin? Bilmiyorum niçin. Yok, biliyorum. Terlikleri eskiydi Regina'nın hastahanece -mağazaya girip bir çift terlik satın almak istiyorum. Çıkacak elbet hastahanece. Yeni terlikleriyle dolanır evde Regina...

Nedense duraksamadan geçiyorum Elys mağazası önünden. Wimbledon Village yokuşunu çıkarken çiçekçi dükkânının vitrini dibinde durarak, vitrindeki çiçeklere bakıyorum. Yüzü bal sarısı saçlarıyla çerçevesi kız geliyor aklıma. Ve beş yapma lâle. Derken, umulmadık bir şey: aynı satıcı kız beliriyor vitrindeki çiçekler arasında. Göz gözeyiz. Gülüyor kız. Tanıyor beni kız. Gözleri, yüzü, saçları... Regina'nın gibi. Regina da kırkdört yıl öncesi, Varşova'nın Belveder bahçesinde bana bakıp upkısı vitrindeki kız gibi gülmüştü.

Gülüyorum acı acı. Çiçeklerin ve gülümsemelerin günün birinde benim için yapma çiçeklere ve yapma gülümsemelere dönüşeceklerini düşünmedi mi hiç.

Kızın gülümsemesini, ve çiçekleri, vitrinde bırakarak, yokuşu çıkmaya devam ediyorum, ve az sonra Wimbledon Common'dayım.

Ağaçlar boz. Bu kış her kıştan daha bir boz -karsız geçen kışın kucagında karın hasretini çeken hastalar gibi ağaçlar. Bir çağrım ötede düzlük; düzlüğün orta yerinde meşe ağacı; ve meşe ağacının dallarına tünemiş kargalar. Onlar da suskun, ve soluk soluğa. Torbada yemek artıklarını getirmediğim için, ya da Wimbledon Common'a Regina'sız geldiğim için belki, kargasal bir şaşkınlıkla bakıyorlar bana.

Ağacın dibinden geçerken, kargalara aldırmaşıma şaşıyorum; sonra sevinir gibi oluyorum. Öyle ya, bensiz de yaşar kargalar. Ben ve Regina tuhaf insanlarız ama. Şu meşe ağacının dalındaki iki kargadan başka karga yok sanki Wimbledon Common'da! Kış kışı yemek artıklarını güldük onlara. Ye-

dirdik. Besledik. *Bizim kargalar* oldular. Kendilerini bulamadığımız günlerde ağacın dibinde bekledik uzun uzun. Bir yerlerden çıkıp bizden yana uçuşlarını görünce de sevindik, yüreklerimiz hopladı. *Kubus! Kubus!* Neredesiniz? Gelin haydi! diye seslendik coşkuyla, sevinçle, kendi yakınlarımıza seslenir gibi. Başka kargalar bize yabancıydılar sanki! Aralarında açlıktan ve soğuktan ölenler de olmuştur belki. Onları düşünmedik. Tersine, yemlenirlerken, *bizim kargaların* meşe ağacına yaklaşan yabancı kargaları kovalayışlarını eğlenceli bulduk; hoşlandık; içimiz gıcıklandı; güldük. Ben her zaman bana ait olanları görmek, yalnızca bana ait olanları sevmek istedim. Başkalarıysa... Regina gelip duruyor yine gözlerimin önüne. Yalnızca Regina. Oysa biliyorum, hastahane koğuşunda yatan başka hastaları da gördüm. Regina'dan daha bitkin, daha çaresiz. Onlar ilgilendirmediler beni. Ama Regina... Ölürsü? Dua ediyorum. Ölürsü... Ne yapacağım? Ne olacak bana? Benim ağrılarımı, aşklarımı, eksiklerimi Regina'dan başka bilen ve anlayan yok bu dünyada. Ölürsü... Herşey çökecek. Herşey sönecek. Ağaçlar yeşermeyecek, kuşlar ötmeyecek, güneş ışımayacak benim için; ev, bahçe, yeni diktığım elma ağacı, çimlikte çiğdemler, odamda masam, ve Yansılar yitirecekler anlamlarını benim için. Ben Regina'yı istiyorum. Regina'nın yanımda olmasını istiyorum. Regina'ya sevgi ve bağlılığım Regina'nın selâmeti için mi, kendi varlığım için mi? Emin değilim. Kırkbeş yıla yaklaşık bir süre içinde kendi ellerimizle ve kendi gönüllerimizle ördüğümüz bir hayaun devamı için belki. Bu hayat benzersiz bir hayat, yalnızca bana ve Regina'ya özgü bir hayat oldu. Fazlası: güçlü, bazan acımasız, dış etkenlere göğüs gererek, yarattığımız bir hayat oldu -tıpkı, bu süre içinde, bencilliğimin ve ısrarlı uğraşımın yaratmış olduğu romanlarım gibi. Başka türlü olamaz mıydı? Olurdu belki. Sözgelimi, Regina'sız geçebilirdi hayatım. Regina'sız geçen hayatım bambaşka bir şekilde girebilirdi. Romanlarımı Türkçe değil de Rusça, İngilizce yazabilirdim belki. Yalnızlıktan, ayrılıklardan, üzüntülerden başka şeyleri, belki de umut, kıvanç, ve mutlulukları yansıtabilirdim romanlarımda. Öyle ol-

madı. Neden? Bilmiyorum neden? Hiçbir zaman bilmeyeceğim. Hiçbir zaman cevaplayamayacağım bu soruyu. Ama bu soruyu her zaman sordum, ve soracağım; cevapsız kalacağını bile bile sormayı sürdüreceğim. Hayatın gizleri bu sorularda saklı belki benim için. Ama üzünüyorum kendimi bu sorularla; kınamıyorum kendimi. Hatta sorduğumdan memnunum. Sokrates miydi, üzerine soru sorulmayan, eleştirilmeyen bir hayatı yaşamaya değmez diyen?

Karanlık çöküyor Wimbledon Common'a. Yorgun bacaklarımı sürüye sürüye evime dönüyorum.

Sokak lâmbasının sarımsı ışığında bile, karanlık yutmuş gibi evi. Ben, tedirgin, anahtarı çeviriyorum kilit deliğinde. Gecenin renksiz ama kanayan bir yarası gibi açılıyor kapı. Üzerinde telefon'un durduğu kürsüye yaklaşıp, küçük abajurlu elektrik lâmbasını yakıyorum, ve titreyen parmağımla, hastahane-nede genç doktorun avucumun içine sokuşturduğu karttaki telefon numarasını çeviriyorum. Telefonda genç bir kadının sesi. Eşimin ismini söylüyorum. Regina'nın ameliyatının başarıyla geçtiğini, şu anda hastahanesinin *Intensive Care*¹ bölümünde yattığını, yarın öğle üstü kendisini görebileceğimi açıklıyor hemşire.

Hemşirenin kulağıma giren yatıştırıcı sesiyle gölgeler siliniyor gözlerimden. Bir süre telefonun başında duruyorum; sessiz ve düşünmeksizin. Sonra, akşamın huzur bozucu gölgelelerinden kurtulmanın kıvancıyla, gidip evin tüm odalarında elektrik lâmbalarını yakıyorum.

Ayın onyedisi; günlerden perşembe.

Koğuşun *Intensive Care* bölümündeyim. Odanın kapısında genç hastabakıcı karşılıyor beni; elimi tutarak, içeriye davet ediyor.

Oldukça geniş bir oda. Biribirinden uzak dört kerevet.

1 *Intensive Care* = Yoğun bakım odası.

Dört kerevetin üzerinde dört hasta yatıyor -dördünün de yüzlerinde oksijen maskeleri; göğüslerinden, omuzbaşlarından, kollarından kardiyogram makinelerine, plazma ve başka elektrik araç ve sayaçlarına bağlı kablolar, teller, plastik borular... Bir ara yanlış bir yerde olduğumu sanıyorum. Benim Regina'm nerde? Gözlerime gelen yaşları görüyor galiba ki, elimi tutuyor yine hastabakıcı, ve gülererek, odanın kuytusundaki kereveti gösteriyor baş işaretile:

"Eşiniz orda. Hiç rahatsız olmayın. Ameliyatı başarılı geçti. Ama henüz erken. İyileşecek... Üç-beş dakika yanında oturabilirsiniz."

Yanımda hastabakıcı, Regina'nın kerevetine yaklaşıyoruz.

Gözleri açık Regina'nın. Tanıyor beni. Görüyor beni. Evet, tanıyor beni. Gerçekten tanıyor mu? Kanı çekilmiş dudaklarında hafif bir kıpırtı... Konuşmak istiyor. Sesi oksijen maskesi içinde boğuluyor. Bir ara güçlkle elini kaldırıyor; elinin dört parmağını gösteriyor bana. Ne demek istediğini kestiremiyorum. Genç hastabakıcı anlatıyor: bacaklarından çıkanları dört parça damar aşılarmış kalbine. Müstesna bir insan benim Regina'm! Konuşmak istiyor yine. Hastabakıcı eğilip oksijen maskesini kaldırıyor yüzünden. Regina'nın sesi derin, boğuk, ve duyulur duyulmaz. Ama ayırdedebiliyorum ak dudakları arasından çıkan kelimeleri:

"Beni... yeni... bir... Fran-ken-ştain... yaptılar... ama... korkma... yaşaya-cağım..." diyor Regina.

Gözyaşlarını tutacak durumda değilim. Hastabakıcı beni yatırtmaya çalışıyor yine:

"Rahatsız olmayın. Durumu kötü değil..."

Mucize bir insan benim Regina'm.

Nisan, 1988

Aşk dediğin bir bahardır. Hüzünle, ıstırapla, ayrılıklarla, ve ağrılarla yoğrulu belki; ama gene de bir bahardır aşk -tıpkı şu anda Nisan güneşinin ışınlarında sevinen bahçem gibi... Çiün dibinde, bütün güzelliğiyle, çiçek açmış kamelya'nın dalında öten serçe bizi bekleyen mutluluğun ilk habercisi.

Regina evde.

Üç hafta oldu hastahaneden çıkalı. Bu sabah ilk kez bahçeye çıktı; yardımımıla kamelya ağacına dek yürüdü; çiçekleri, yeni yeni tomurcuklanmaya yüz tutmuş elma ağacının dalını ve yaprağını okşadı eliyle -bahçeyi ömründe ilk görüyor gibi; ve dönerek, evin güneşli duvarı dibine çıkardığım, koltuğa oturdu. Evet, çimen, yaprak, çiçek, güneş ışığı... herşey yeni Regina için. Yaraları taze ve sargıda daha; vücutça da zayıf. Fakat onun evde olması güç ve cesaret kaynağı benim için.

Bu noktada bulduğum cesaretle dün akşam Yansılar 2'nin Regina'nım durumuyla ilgili, Mart bölümünü gözden geçirdim. Biliyorum, ruh çöküntüsü içinde yazdım bu bölümü. Yalnızca sönüklük değil, olay ve duyguları anlatımında da, zorluk çektiğim apaçık. Yine de düzeltmeye, veya bölümü yeni baştan yazmaya, elim varmıyor bir türlü. Yaşadığım bu günler hayatımın sönük ve renksiz günleri olmuşsa, değiştirmeye gerek yok aslında. Yansılar 2'ye son vermeyi de düşünmüyör

değilim. Regina ne der acaba? Konuşmuyoruz. Ne yansılar üzerine, ne de edebiyatla ilgili başka konular üzerine. Regina'nın kendisi yeni doğmuş bir yavru gibi.

Şimdi de, güneşli duvarın dibine alı koltuklara oturmuş, bahçenin en kuytu köşesindeki sık sarmaşıklara bakıyoruz. Bu baharda iki ardıc yuva ördüler sarmaşıklar arasında. Şu anda biri yuvada; önceki, başağzını büke büke, ahşap çitin üstünde seke seke, ve arada kısık ve sinirli bir cıkçıkla öterek, etrafı kolluyor; ikide bir uçuyor; uzunca bir süre kayboluyor; sonra dönüp, gagasında getirdiği solucanı yediriyor yuvada yatan ardıça. Kuşlara bakarken, elimi tutup sıkıyor Regina.

Evet; bir yavru gibi bugünlerde Regina: yemeğini pişiriyorum, çamaşırını yıkıyorum, yatağını yapıyorum, banyoda yuyuyorum, saçlarını tarayıp örüyorum... ve bütün bunlar, çok güzel bir roman yazmak kadar, sevinç ve heyecan veriyor bana.

Roman dedim, Anneme Mektuplar geldi aklıma: geçen hafta Ötügen Yayınevi'nden aldığım haberdan Anneme Mektuplar'ın matbaaya verildiğini öğrendim. Dört yıl geçti romanı yazdı. Tam dört yıl bekledi çekmecedeki. Kişioğlunun hayatı zamanın elinde. Yorucu ve kırıcı olduğu kadar, kurtarıcı da zaman; endişeli, bunalımlı günleri sildi süpürdü birdenbire. Eserin gün ışığına çıkacağını öğrendiğim anda göğsüm kabardı sevinç duygusuyla. Regina'ya söylemedim bunu daha. Bekleyeceğim. Büyük bir sürpriz olacak. Fazlası: en güzel bir hediye olacak Regina için Anneme Mektuplar.

Dün akşam ilk kez nakışıyla oturdu koltuğa Regina. Ben Yansılar 2'yi açtım, az okudum; bazı düzeltmeler yapmayı düşündüm; canımı sıktı, ve Yansılar 2'yi bir yana itip, masamın üzerinde duran Varlık dergisinin Nisan sayısını gözden geçirmeye koyuldum. Fakat, Varlık'taki yazıları okurken de, önümüzdeki aylar içinde Ötügen Neşriyat tarafından yayınlanacak Anneme Mektuplar'ı düşünüyor, arada Yansılar 2'yi açıp, bazı

notlar çiziliyorum deftere. Bir ara Regina, gözlerini işinden kaldırıp, yüzüme baktı, ve ne yazdığımı sordu:

"Oh!", dedim. "Önemli bir şey yazmıyorum. Şunu bu-nu... dereden tepeden."

Regina tam sıhhatine, ben de tam bir ruh dinginliğine kavuşmadan önce, Yansılar 2'ye yazılan yazılar dereden tepeden olacak.

Annemi hatırlarken:

Her hatırladığımda, Anneme Mektuplar'daki gibi değil de, son olarak 1940'ın kışı Akmescit demiryolu istasyonunun platformu üstünde kaldığı gibi görüyorum annemi:

Soğuk ve karlı bir kış günüydü. Annem platform'da, beni uğurlayanlar arasında duruyordu; ben ise trenin penceresinde. Tren kalktığı anda, öne çıkarak, yürümeye başladı. Bir ara adımlarını sıklaştırdı. Kendisinden uzaklaşan trenle yarışamayacağını anlamış olacaktı ki, durdu; başını eğdi, sonra doğruldu, ve gözleri platformdan uzaklaşan trende, ak başörtüsünün ucunu gözlerine kaldırdı.

Annemi son görüşüm oldu bu. Ve o günden sonra onun yüzü, ızcı çimentoya batıp kalmış bir taban izi gibi, kaskatı kesildi kaldı hafızamda. Şimdi ne zaman hatırlasam, Anneme Mektuplar'daki gibi değil de, platformda kendisinden ayrılırken, trenin ardından bakan o hüznü yüzünü görüyorum.

Nisana veda:

Ayın son haftası. Ilık, ve şaşılacak kadar, güneşli geçiyor günler. Bugün de evin duvarı dibine çıkardığım koltuklara oturmuş, çiçekleri ve iki ardıcı seyrediyoruz. Kuş cıvıltıları geliyor kulağıma karşıkı sarmaşıklar arasından.

"Ardıç yavruları", diyor Regina.

Çimenliğin kıyısınca sıralı azaliyalar öylesine güzel ki... Düşler ülkesinde gibi. Elma ağacıyla sevindiğimin farkında Regina.

"Güzel değil mi?"

"Güzel", diyorum.

"Önümüzdeki yaz aylarında gölgesinde oturup çay içeceğiz", diyor Regina.

Regina'nın sesi, çimlikte güneş ışığı, ve yavru kuşların cıvıltıları bir araya dökülerek, göksel bir dinginlikle konuyor yüreğimin üstüne.

Değişen zaman:

Regina'nın ısrarı üzerine Chelsea - Liverpool maçına gitim dün. Büyük bir stadyum. Tribünler tıklım tıklım. Otuz bin seyirci. Otuz bin seyircinin birisi ben... Sahaya çıkacak olan futbolcuları beklerken, stadyumun kenarındaki elektrik bordada maç üzerine yanıp sönen, çeşitli enfarmasyon yazılarını okuyorum. Bir ara maçla ilgisiz ama en iri harflerle TEBRİK sözcüğü beliriyor bordada; ve hemen arkasından: Barry Smith: yarım saat önce kız arkadaşınız ikiz iki kız doğurdu: Tebrik ederiz.

Tribünde yanıbaşımdaya oturan yaşlıca kadın başını çevirip yüzüme bakıyor, sorulu bir bakışla. Gülümsüyorum, ve: "Evet", diyorum, komşu kadına; "zaman değişti."

Aynı soru:

Yansılar yazma tutkusu bende, beni yalnızca romanlarımdan tanıyan, okurlara kendimi tanıtmaya isteğinden doğdu. Şimdiye dek bunu, az da olsa, başarabildiğimi sanıyorum. Yansılar 2'yi sürdürmemeye gerek var mı?

Yılın başlarında açıklamıştım - önümüzdeki yıl uzun bir zaman dilimi benim için. Bekleyeceğim. Beklerken kendi içimi dinliyeceğim. Kimbilir, içimde taşıdığım *ben* bana bu soruyu da cevaplar belki.

Mayıs, 1988

'Hadi, kalk, gidelim', diyor içimde *ben*.

'Nereye?'

'Amma da tenbelleştin ha! Soru sorman neden? Biliyosun nereye gitmek istediğini. Ne zamandır uğramadın... Kalk! Sandığını, oltanı al; balığa gideceğiz!'

Evet, uzun süredir uğramadım. Üşengeç, biraz da isteksiz, ayağa kalkıp nehre koyuluyorum. Benimle ilgilenecek, bu deli gene balığa geldi diye beni uzaktan göz süzgecine alacak kimse yok ortalıkta. Çalılar arasına kuruluyorum, ve oltasız ipi nehre atarak, akşamın alaca karanlığında akıp giden nehirin sakın sularına baka baka, Kızılaş hatıralarına dalıyorum:

En güzel renklerle süslenirdi Kızılaş Mayıslarda. Gelin olurdu; tatlı bir rüya olurdu; ve Adalar'la Ayı Dağı hizası arasından esen akıntı, Soğuksu bağlarının yeşilini taraya taraya Kızılaş'a yükselip, uyanan doğanın gülümsemeli mutluluğunu fısıldardı, tarlalarda tütün fidelerini diken Kızılaş kadınlarının kulağına sıcak birsevda duası gibi; ve sularla coşan gök bahar yağmuruyla mükâfatlandırırdu Kızılaş'ı. Kadınlar, kuşlar, fideleler sevinirlerdi; evlerden dökülen çocuklar, başları üzerine kaldırdıkları elleriyle ışığı ve yağmuru tuta tuta, bir bereket tekerlemesiyle koşarlardı Kızılaş sokaklarında:

*Yağ yağ yağmurum!
Tekne dolu hamurum!*

Evet, öyleydi Kızılaş, ve Kızılaş insanı.

Doğa ve Kızılaş insanı bir bütündü. Uzun yıllar boyu birbirine bağlanmış, birbirine geçmiş, birbirine yuğrulmuş, biri ötekini tamamlayıp dengeli, tam, ve mükemmel bir bütünlük olmuştu. Biri ötekinden ayrılamazdı. Ayrılmasının anlamı yoktu. Ayrıldığı takdirde denge bozulacak, doğa sarsılacak, Kızılaş'ın insanıysa, hiçbir zaman bedii ve ruhî huzura kavuşamayacaktı; hatta tam bir insan da olamayacaktı.

Gözlerimi yumuyorum, ve uzun bir süre, düşlerimin kan ve barut kokan topraktan türettiği Mayıs çiçeklerini görüyorum. Ben çiçeklere bakarken içimdeki *ben*, beni nehrin kıyısında tek başıma bırakıp, bir yerlere gidiyor.

Saatler geçiyor; günler, haftalar geçiyor. Ben kıyıda, gönlümü hâlâ Kızılaş çiçekleriyle okşarken, benim *ben* elleri arasında tuttuğu ebrulu bir kadehle dönüyor kıyıya, ve kadehi bana sunarak: 'İç!', diyor, 'Kızılaş gelinlerinin gözyaşlarını unutturacak sana bu *Alembik*...'.

İçiyorum. Canım ısınıyor *Alembik*'te; gözlerime tül perdeler çekiliyor; tül perdelerin gerisinden gurbet ellerde yavru doğuran anneler, ak saçlı nineler, kalpaklı ihtiyar savaşılar gülümsüyorlar bana. İçimdeki *ben* de mutlu. Gerçekten mutlu mu içimdeki *ben*?

'Nerdeydin?' diye soruyorum.

'Kızılaş'ta', diyor içimde *ben*.

'Kızılaş'ta mı?'

'Evet.'

'Sen her zaman Kızılaş'tasın. Gece gündüz... günün her saatinde. Dünyada yapılacak başka bir iş kalmadı mı senin için?'

Susuyor içimde *ben*.

'Peki, ne var, ne yok Kızılaş'ta?'

'Hiç', diyor içimde *ben*.

'Tahtabacaklı Hasan da mı yok Kızılaş'ta?'

'O var.'

'Yüz yıl öncesi gibi, karşı mahallenin kooperatifi duvarı dibine atılı peykede mi oturuyor hâlâ?'

'Yok.'

'O da mı kayboldu?'

'Kaybolmadı, ama gelmiyor peykeye!

'Nerde şimdi?'

'Gelinkaya dibinde.'

'Gelinkaya dibinde işi ne?'

'Geline bakmakla geçiyor günleri!'

'Ec?'

'Durumu acıklı Tahtabacaklı Hasan'ın. Daha tastamam sönüp gitmediyse de Kızılaş'ın meşçeleri kadar, fırının kapısında duran fırıncı Muharrem kadar ağardı. Ufalıp toza toprağa dönüşmezse, Kızılaş gelinine baka baka kendisi de taş kesilecek günün birinde.'

'Neden Kızılaş gelini diyorsun. Gelinkaya'nın gelini Kızılaş'lı değildi ki.'

'Kızılaş'lıydı.'

'Değildi. Değirmenköy'lüydü.'

'Sevgilisi Değirmenköy'lüydü. Ama gelin Kızılaş'lıydı.'

'Dur hele, Tütüncü Bekir gibi inatçı olma. Gelinkaya'nın gelini Değirmenköy'lüydü.'

'Yok, Kızılaş'lıydı. Oğlan Değirmenköy'lü...'

'Öyle mi?'

'Öyle! Kâzım'ın oğlu Bolat, babası ölünce, değirmen işini üstlenmişti.'

'Ec? Benim hâfızam zayıf. Anlat bakayım.'

'Kızılaş'lı kız buğdayı babasıyla birlikte Değirmenköy'e götürdükleri ilk gün âşık oldu Bolat'a. Ne ki, Küçükköy'ün Hatib'ine vaad etmişti ailesi kızı. Bolat da bunun farkındaydı, ve bu yüzden kızın nazlı bakışlarına aldırılmaz olmuştu ilkin. Ama Kızılaş kızı bu! Vaad edilene değil, gönlü dileyene varacaktı elbet. Buğdayı arabaya yükleyip her hafta değirmene gider, Değirmenci Bolat'a yalvarırdı:

Aman değirmenci,

Canım değirmenci.

Elâ gözler senin olsun,

Al, çek buğdayı.

Değirmenci Bolat gizliden gizliye kızın yüzüne bakar, buğdayı çekmek ister; ister amma, Küçükköy'ün Hatib'ine nişanlı olduğunu bildiği için, yüz vermez kıza:

*Olmaz, canım, olmaz.
Oluklar dolmaz.
Nöbetçiler razı olmaz,
Al, git buğdayı.*

Hafta geçer, arabada buğday, kız yine Değirmenci Bolat'ın huzurunda:

*Aman değirmenci,
Canım değirmenci.
Al yanaklar senin olsun,
Al, çek buğdayı.*

Kızın aşkından canı yanmasına rağmen, Bolat'tan aynı red cevabı. Hafta çıkmaz, Kızılaş'lı kız yine değirmende:

*Aman değirmenci,
Canım değirmenci.
Bal dudaklar senin olsun,
Al, çek buğdayı.*

Eh, yürek bu! Buğday değil, değirmen taşı ezilir kızın aşkıyla; sevgi çiçekleri açar Bolat'ın gönlünde. Ve sonunda:

*Olur, canım, olur;
Oluklar dolar.
Nöbetçiler razı olur,
Al, gel buğdayı,*

der kıza. Ve ikisinin gönüllerinde çiçeklenen aşkın dallanıp budaklandığını gören ailesi hemen kızın nikâhını kıydırıp, Küçükköy yoluna çıkarlar düğün arabasıyla.

Ve böylece sevgilisinden olduğu gibi, Kızıltaş'ından da, görmeyesice, ayrılmak zorunda kalır Kızıltaş gelini. Ağlar, sızlar. Ama ne çare! Başkasının gönlünü yapmak için giydiği gelinliğiyle oturur arabada, sıcak gözyaşlarını cümle âleminden saklayarak. Düğün arabası Kaya dibinden geçerken, tülbentini yüzünden kaldırıp, yanbaşıda oturan babasına: 'Babacığım', der gelin; 'yazgım belli artık; Küçükköy'lü Haüb'in karısı oldum. Ama, yalvarırım sana, babacığım, şu Kaya'nın üstüne çıkıp, bir kere daha Değirmenköy'e ve Kızıltaş'a bakmaya izin ver bana.'

Babası razı olur. Gelin, gelinliğini toplayıp, bayırı turmanır, dağın yamacına yaslı kayanın üzerine çıkar, kayanın güncy betindeki uçurumu ucunda durarak, bir süre Değirmenköy'ün evlerine, Gursuf limanına, Kızıltaş'ın Aşağı ve Yukarı camilerine, Adalar'a, Ayı Dağı'na, Soğuksu bağlarına bakar; sonra gözlerinden son gözyaşlarını siler, ve kendini bırakır uçuruma. Ama yere düşmez gelin; havadayken, taş kesilip Kaya'nın güney betine saplanır kalır. Ve o günden sonra Kızıltaş'ın Kayası, Kızıltaş geliniyle birlikte, bir *Gelinkaya* olur.

Susuyor içimde *ben*. Sarmaşıklarda kuşlar da suskun. Suskunluk içime içime işliyor. İçimdeki *ben*'in Tahtabacaklı Hasan'ın öyküsünü gün günü bana tekrarlamasının sebebini bilmiyorum. Üstelik yoruyor beni içimdeki *ben* bu öykülerle. Fazlası, saçma buluyorum bu öyküleri.

'Saçma mı?' diyor içimde *ben*.

'Saçma elbet. Ve küskünüm sana. Tahtabacaklı Hasan'ın öyküsünü dinleyecek hâlim yok gayrı.'

'Peki, dinleme. *Ben* sana güzel bir şey, gönlünü sevindireci bir şey söylediğimi sandım. Ama zorla güzellik olmaz. Dinlemeye isteğin yoksa, dinleme beni.'

Gücenmiş gibi susuyor yine.

'Konuş; bilmek istiyorum: Tahtabacaklı Hasan'ın gidip Gelinkaya dibine oturmasına sebep ne?'

'SebeP, Gelinkaya'nın gelini' diyor içimdeki *ben*.

'Önceleri Gelinkaya'ya gitmezdi Tahtabacaklı Hasan.'

'Gitmezdi, çünkü gitmesine gerek yoktu.'

'Şimdi var mı?'

'Var tabii. Kimse yok Kızıltaş'ta. Kör Veli'yle Deli Hüseyin de ortalıktan kaybolunca, insan nâmına kimse kalmadı Kızıltaş'ta.'

'Ya fırıncı Muharrem?'

'O, apak, ve hâlâ suskun.'

'Ec?'

'Bir gün güçlkle Süremeciler yokuşunu çıkıp Gelinkaya dibinde durdu Tahtabacaklı Hasan, ve bakınca ne görsün? Damla damla yaşlar sızıyormuş taş gelinin gözlerinden. Yıllardır ağlamış olacaktı ki, gelinin gözyaşları oyuklar oymuş Gelinkaya'nın betinde.'

'Eskide ağlamazdı.'

'Ağlamazdı, çünkü yalnızlık duymazdı gelin. Gelinkaya'nın dibinden geçen inekleri, koyun sürülerini, çobanları, süremecileri görürdü. Üstelik Gelinkaya'nın uçurumlarındaki cüce çalıları kemiren keçiler de vardı eskide. Şimdi yok. Ne bir keçi kaldı ortalıkta, ne bir insan... Gözyaşlarını görünce acımış geline Tahtabacaklı Hasan, ve Gelinkaya dibinde kalmaya karar vermiş'

'Ya gelin? Ağlıyor mu hâlâ?'

'Yok, ağlamıyor. Ama Tahtabacaklı Hasan'ın durumu berbat. Ağardı epey. Kanı çekildi. Yüzü de tahta bacağı gibi, renksiz.'

'Ne diyor?'

'Hiç. Konuşmuyor... Kızıltaşlılar Kızıltaş'a gelecekler mi diye bir soru sordu yalnızca.'

'Sen ne dedin?'

'Yoldalar; geliyorlar dedim. Ne zaman? diye sordu tekrar. Yol uzun, Hasan abi... elli yıl, yüzyıl... belli değil. Ama sen merak etme; onlar yoldalar, mutlaka gelecekler, dedim.'

Fazla konuşmuyoruz. Ama Kızıltaş bu! Uzun zaman su-

samaz ki insan! Ben, ve benim *ben* ayağa kalkıyoruz, ve, akşamın alaca karanlığında sessizce akan nehrin sularına karışıp, Kızılaş'a gidiyoruz yine.

Kızılaş yüzyıl öncesi gibi. Ne ki, kimsesiz. Ve kimsesiz sokakları geçerek, Memişin Bayırı üstünde duruyoruz. İnsansız olmasına rağmen, Kızılaş'ın çevresinde dönüyor her şey. Güneş de Gurzuf'un üzerinde. Güneşin altın ışıkları altında Gurzuf denizinin rengini ayırd etmek zor -ağlayan gelinlerin gözyaşları renginde... Ya da pas tutmuş gümüşü nükleer artıkların kiri renginde. Ama, kirli veya temiz, bin yıllar boyunca olduğu gibi, bugün de sonsuzluğun canı ve yüreği deniz bizler için.

Düşlerim ne güzel!.. Bölünmesin istiyorum. Ben uyurken, Gelinkaya'nın gelini canlanıp kayadan iner belki; Tahtabacaklı Hasan'ın koluna girip, Soğuksu kıyısındaki Kayalığa gider belki; ve ben uyanınca, bikinili, ve Mayıs yelinde saçları dalga dalga, Yaymankaya üstünde duran Kızılaş'lı gelini görürüm belki.

Regina kolumu tutuyor usulca:

"Çay..."

Sarsıntıyla başımı kaldırıyorum Yansılar'dan.

"Uyudun mu?"

"Hayır, uyumadım."

"Uyumadınsa düş görüyordun", diyor Regina.

"Ben her zaman düş görüyorum", diyorum.

Düş görmediğimde kitap okuyorum.

Kitap, Amerika'lı feminist yazar Erica Yong'un *Serenissima'sı*. Bazan, geçmişte okuduğum bir yazarın (Yansılar'ın birinci cildinde John Updike yerine John Upton yazdığım gibi)

yanlış hatırladığım olmuştur. Şu anda kitap elimin altında - yazarın ismini kusursuz yazdığımı kaniyim.

Evet, Erica Yong; 'C'sı 'K' okunur.

Serenissima bir aşk romanı. Aşk romanı olduğundan başka, günümüzün ve onaltıncı yüzyılın Venedik'inin de öyküsü.

Jessica Pruitt isminde Holywood yıldızı film festivaline katılmak amacıyla Venedik'e gelir; kentin güzelliğinden duyduğu coşkuyla -Venedikliler'in *La Serenissima* dedikleri- kentin tarihine gömülür, Venedik getosunda bir Yahudi kadınına dönüşerek, tam o sırada İngiltere'de hüküm süren veba'dan kaçıp Venedik'e sığınan William Shakespeare ve patronu Southhampton Duke'u ile, üçlü bir aşk macerası yaşar.

Olayların zenginliği, ve şiirli diliyle Erica Yong'un *Serenissima'sı* da o devrin Venedik'i gibi, ıslı ıslı.

Ama Erica Yong bu! Kapalı kapıların gerisinde olup biteni söylemeden edemez. Hem de nasıl!.. Romanda bol bol seks: eşcinsel seks, tekeinsel seks, toplu seks... Gene de, cinsî ilişkiler arası pasajlarda, Erica Yong'un güçlü fantazi tekniği, özellikle Shakespeare ile ilgili pasajlar baş döndürücü: yıllar yılı yağın yağmurlar altında aşınmış, açık ağzı, dişsiz, taş bir kafayla bezeli kapıdan evin içersine girince, odaların birinde oğlan oynaşyla sevişen Shakespeare'i mi görecek? Amerikalı sarışın oynaşının kucagında İtalyan *Punk'u* Romeo'yu mu bulacak? Bilemez. Bildiği bir şey varsa, evin pencere çerçevesine kilitle kalmış, ve sonsuza dek, sevgilisini özleyen şairin imgesi.

Hayli uzaklaştım Yansılar'dan. Ama ne Erica Yong, ne de Shakespeare önemli denecek bir engel teşkil edemezler Yansılar yolunda. Ayın son haftası. Haziran yaklaşıyor. Haziran'larda benim Kızılaş'ımızdan daha güzel ne olur?

Dönelim kendi *Serenissima'mıza*.

Haziran, 1988

Evet; güzeldi bizim Haziran'lar. Bağların yeşiliyle, asmalarda henüz olgunlaşmaya başlayan, ve yavru memebaşlarını hatırlatan üzümlerle bezenirdi bizim Haziran'lar. Hele hele Haziran'larda deniz! Nereye uzansa, pembe eteğini öperdi deniz bizim Haziran'ların.

Denizle dostluğumu Haziran'da kurdum. Dostluğumuz, denizin derinliği kadar, derin ve içli dışlı oldu -ben, dışımı da içime gömüp, denize sundum; denizse, kendi içinde sakladığı gizleri bana adadı, ve ikimiz sonsuzlaşıp, yıllar yılı Haziran'larımızın mecnunî güzelliğini kutsadık.

Ve yıllar geçti; sonsuzluğumuz önleyemedi ayrılık çilesini. Şimdi ben uzak, uzak ve suskun, yabancı bir kıyıda oturarak, unutulmayan Haziran'larımızı hatırlıyorum: eski dost hâlâ orada. Belki bağlar da. Ve öncesi gibi yıllar yılı Haziran gelip konar bizim bağlara.

Yağmurla başladı burada Haziran.

Bugün hava açtı. Gökyüzü mavi. Göğün mavisi parçalı ama duru bulutlarla bezeli. Regina bahçede. Ben, Yansılar'a (daha doğrusu eski Haziran'lara) gömülüyüm. Yansılar'a veya unutulmayan Haziran'lara gömülüyken de, sıkı kontrolüm altında Regina. Arada başımı kaldırıp, pencereden bahçeye

bakıyor, çiçekler arasında dolanan Regina'yı izliyorum. Çimliğin kıyısında yıldız çiçekleri, küpe çiçekleri; alçak duvar üzerine dizili saksılarda petunyalar öylesine güzel ki!.. Okşayısı, öpesi geliyor insanın. Regina, az daha ileriye gide-rek, çiçeklerle konuşuyor yavaş, fısıllı bir sesle. Çiçeklere ne dediğini soruyorum. Güzelsiniz, maşallah! diyormuş. Çiçekler seni duymazlar ki, dediğimde, 'Duymazlar belki, ama çiçeklere konuşan bir insan uzun ömürlü, ve çiçekler kadar güzel olur', diyor Regina.

Gülümsüyorum. Biraz da garipsiyorum Regina'nın bu sözlerini. Ayın onbeşinde kendisini ameliyat eden doktorla randevumuz var St. George hastahanesinde -tam iki hafta kaldı randevuya. Bu iki hafta içinde çiçekler az daha olgunlaşacak, zen-ginleşecek, ve güzelleşecekler.

Umarım Regina da.

Sovyetler Birliği devlet başkanı Andrei Gromiko'nun başkanlığında kurulmuş olan komisyonun hazırladığı raporun açıklandığını öğreniyorum bugün radyo haberlerinden.

Neler deniyor raporda? En önemlisi (Kırımlılar'ın 1967 yılında rehabilite edildikleri, 1987'den başlayarak anayurtları Kırım'a girişlerinin sınırlandırılmasının hafifletildiğini hatırlat-tıktan sonra) Kırım Tatarları'nın haklarını sınırlandıran tedbirlerin ortadan kaldırıldığı, Kırım Tatarları'nın da, diğer Sovyet vatan-daşları gibi, ikâmet etme, çalışma, ve eğitim yerlerini seçmede tamamen serbest ve hak sahibi olmaları, ne ki, bazı Tatar akti-vist grupların Kırım'da özerk cumhuriyet kurma yolundaki is-teklerini eleştirerek, böyle bir cumhuriyetin Kırım'da kurul-masına izin verilmeyeceği açıklanıyor raporda.

Aynı gün İngiliz basını komisyonca hazırlanan raporu çeşitli başlıklar altında duyurdu okurlara:

The Guardian: Stalin'in Tatarlar'a borcu ödeniyor nihayet.
The Times: Moskova Tatarlar'a Kırım'a dönme izni verdi.

The Independent: Kremlin kapıyı Tatarlar'ın yüzüne kapattı.

Başlıklar gibi gazetelerin yorumları da çeşitli ve çapraşık. Kırımlılar'ın kendilerine gelince; komisyonun bir yıl süren çalışmalarından daha olumlu bir sonuç bekleyenler var mı aralarında? bilmiyorum. Varsa eğer, bundan iyisini bekleyenler hayal kırıklığına uğrayacaklar. Beklemeyenler, *eski hamam, eski tas...* ya da *tas kalaylı belki, ama hamam kesinlikle eski hamam*, diyerek Sovyetler Birliği'nin dört bir yanında yürüyüşlerini sürdüreceklerdi. Hem yalnızca Kırımlılar değil; komisyonun raporunu Gorbaçov'un *perestroyka* politikasında bir moral ve adalet ölçüsü olacağını düşünen liberal görüşlü kimseler de, Kırımlılar'ın üzüntülerinden az acı olmayan, hayal kırıklığına uğrayacaklar.

Ama, kim ne düşünürse düşünsün, Kırımlılar'ın Kırım'a bağlılıklarını, ve geleceğe inançlarını zayıflatamaz komisyonun raporu. Bugün, Sovyetler Birliği'nde tüm ulusal toplumlar (özellikle Ortodoks Ruslar) ruhî değerlerini yeniden arayıp bulmanın peşindeler. Bulabilecekler mi? Yetmiş yıl süregelen bir ruhî çöküntü ortamından sıyrılıp çıkmak kolay olmayacaktır. Hatta, şair Yevtuşenko'nun deyişiyle, Rus toplumu sadece Allah'a inancını yitirmenin tehlikesiyle değil, hiçbir şeye inanmanın tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Kırımlılar'ın durumlarında böyle bir tehlike söz konusu olamaz. Uğradıkları büyük tragediyanın yarattığı tepki gücüyle, başdöndürücü bir hızla gelişti Kırımlılar'da millî şuur son kırk yıl içinde. Zaman geçtikçe -hak, adalet, ve yurt sevgisine dayanan- bu şuur daha da genişleyecek, derinleşecek, sönmez bir ışık gibi yanacak onların gönüllerinde.

St. George hastahanesindeyiz.

Hava güneşliydi evden çıktığımızda. Ben, yazlık giysimi giydim. Regina mavi eteğini, açık mavi ceketini, ve aynı renk

Garbo'vari şapkasını taktı, ve, kolumda yıldızların en güzeli - hemşireler için Wimbledon çiçekçisinden satın aldığımız ak ve kızıl güllerle örülü bir buket, dört kutu çikolata, bir de teşekkür kartıyla kardiak koğuşuna girdik. Az sonra kendisini ameliyat eden doktor tarafından muayene edilecek Regina. Ne diyecek doktor? Biliyorum, kan tazyiki yüksek Regina'nın. Yaraları da onmadı daha. Ama doktor ne derse desin, Regina benim yanımda, benim kolumda, benim gözlerimde -gözcüsü, bakıcısı, doktoru, esirgeyicisi' ben'im Regina'nın.

İkimiz hastabakıcı kızlarla selâmlaşıyoruz. Coşkuyla. Öpüşüyoruz. Kerevetlerde yatan hastalar kendi iç dünyalarına gömülü; hayatın dışından bakar gibi bakıyorlar bize; ve bakarlarken, hangi fırınaların kendilerini gerçek dünyadan koparıp buraya attığını düşünüyorlardır belki.

Önce röntgen ve kardiogram. Sonra, röntgen ve kardiogram sonuçlarıyla, doktorun odasına davet ediyor ikimizi hemşire.

Karşıda, küçük masası gerisinde ayaküstü duruyor doktor. Cılız bir adam. Kirk, belki kırküş yaşlarında. Ve güler yüzlü. Gülen yüzü öylesine sıcak ve canlı ki... Doğduğunda hayat güneşinin süregen ve kararmaz ışığında aydınlanmış sanki.

Masası üzerinde duran dosyayı inceliyor önce; sonra röntgen ve kardiogram sonuçlarını. Ben onun ellerine bakıyorum: parmakları şaşılacak kadar ince ve nazik; bir aylık bir yavrunun parmakları gibi. O parmakların insanın göğsü içine girdiğine, o parmakların ölen bir bedene yeni bir can verdiğine inanmak zor. Ellerine bakarken Zemine Dağcı gelip duruyor gözlerimin önüne: Zemine Dağcı'nın elleri de, belki az tombul ama, şimdi küçük masası gerisinde oturan doktorun elleri kadar, ince ve nazikti.

Doktorun, Regina'ya bakan gözleri içinde hayat çiçeklerinin açuğunu görür gibi oluyorum. Ayağa kalkıyor, ve elini Regina'ya uzatarak, "Ameliyatınız başarılı geçti. İyileşme yolundasınız", diyor; sonra benim elimi sıkıyor. Eli, avucu-

mun içinde bir kuş yavrusu sanki; hafif ve ılıık. Odadan çıkarken, doktordan yana dönerek, "Yol yürümeye sakınca falan var mı?" diye soruyor Regina. "Yok", diyor doktor, "gücünüze göre, yürüyebilirsiniz. Yorulduğunuz zaman durup dinlenin. Üç ay sonra yine görmek istiyorum sizi."

Şimdi Regina'nın yüzü de güneşte açmış çiçek gibi. Kori-dorda koluna giriyor; ve bedeninin ağırlığıyla koluna asılarak, konuşuyor:

"Cengiz! Yarın yemek artıklarını götüreceğiz *bizim* kargalara!"

Yaşamak güzel. Herşey güzel! Çiçekler, çimler, ağaçlar, kargalar, doktorlar... herşey güzel hayatta!

Ayın son haftası.

Anneme Mektuplar da geldi. Önce sıcacık bir bûseyle mükâfatlandırdı beni Regina. Sonra salonun arka duvarı dibinde duran camlı dolabın rafı üzerine dizdi: Yansılar, Benim Gibi Biri, Anneme Mektuplar... Yazarken bu kitapların kölesi oldum. Şimdi kitaplar, beni dış ve yabancı dünyadan koruyan bir kalenin duvarı gibi duruyorlar arkamda.

Dün akşam kitapları evin ikinci katındaki kenar odaya çıkarıp çıkarmayacağımı sordu Regina -önceleri okunmuş veya gereksiz kitapları (benim kitaplarım da dahil) içerisine nadir girdiğimiz odada saklardık.

Hemen cevaplamadım sorusunu; cevaplandırmaya dilim, ve gönlüm, varmadı bir türlü. Dolabın önünden her geçtiğimde, rafa dizleştirilmiş kitaplarla, dolabın pencere çerçevesine çakılı Gurzuf ve Kızılaş görüntülerini görür gibi oluyorum.

Kitaplar benim sanatım.

Erica Yong'un, *Serennisima*'sında, dediği gibi, insanın hayatta genç, hatta çocuk olarak, kalmasına yardımcı mı sanat?

Kitapların, şimdilik, dolapta kalmalarını istedim Regina'dan.

Evliliğimizin kırküçüncü yıl dönümü geldi, geçti; önce hastahane doktoruyla randevu, sonra araya giren Anneme Mektuplar'ın yayını yüzünden, ne ben yıl dönümünün sözünü ettim, ne de Regina. Regina'nın suskunluğunu anlıyorum, ama benim susmaya hiç hakkım yoktu. Dün akşam bir ara başımı Yansılar'dan kaldırıp, yanbaşımda koltukta işiyle oturan Regina'ya baktım. Kırküç yıl!.. Mutlu ve üzüntülü, bütün bir hayatı taşıyan bu yılları hatırlamamak elde değil.

"Biliyor musun, geçen hafta evliliğimizin kırküçüncü yıl dönümüydü", dedim Regina'ya.

"Biliyorum", dedi Regina.

"Özür dilerim", dedim.

"Neden?" diye sordu Regina.

"Unuttum da."

"Unutmasaydın ne olacaktı yani?"

"Küçük bir hediye falan..."

"Verdin işte."

"Ne?"

Baş işaretiyle Anneme Mektuplar'ı göstererek koruştı:

"Küçük de değil... Hediyelerin en büyüğü doğrusu. Bundan daha güzel bir hediye olamaz benim için."

Sevinçliyim. Çünkü biliyorum, tavır göstereyim diye konuşmaz Regina.

Regina'nın içtenliğinden kuşkulanmadım bütün bu yıllar.

Temmuz, 1988

Ağır bir taş gibi oturdu Anneme Mektuplar yüreğimin üstüne yıllarca. Eserin yayınlanmış şekli elime geçince ruh dinginliği içinde buldum kendimi -taş âniden kaldırıldı, yara kapandı, ve üstüme hoş bir hafiflik kondu. Masamın üzerinde duran Yansılar 2'nin yarıda kalmış müsveddesi pek ilgilen-dirmiyor beni bugünlerde. Yansılar'ı sürdürüyim sürdürmeye-yim, farketmez. Bugüne değin söylemek istediğim şeyleri -beni mutlandıran, beni üzen, beni ayakta tutan, ve yaşamama yardım eden şeyleri- Anneme Mektuplar'da söyledim ve bundan böyle, bu ruh dinginliği içinde dahi, Anneme Mektuplar'daki yaratıcı gücümü, hatta içtenliğimi, yeniden bulabileceğime inanmıyorum.

Regina da benim gibi. Onun sevinci benimkinden fazla belki. Gözlerindeki gülümsemeye baktığımda, Regina'nın Safiye Akimova'nın kişiliğinde kendini bulduğunu görür gibi oluyorum. Haklı mı acaba? Haksız diyemiyorum; demeye dilim varmıyor. Anneme Mektuplar'a döktüğüm sevgi ve heyecanı annem bana yirmi yıl içinde aşıladıysa, aynı sevgi ve heyecanı nerdeyse kırkbeş yıl boyunca benden esirgemedi Regina. Sırf bu yüzden onun öğrencimen Akimova'nın kişiliğinde kendini aramasını tabii buluyorum.

Ya *Saf*, ve *Saf*'ın annesinin kişiliklerinde kimler saklı?

Edebiyat çevrelerinde çok tekrarlanan bir soru ve soruya ünlü bir cevap var: Flaubert'e, Madame Bovary kim? diye sor-

muşlar; Floubert de *Madame Bovary ben'im* diye cevaplamış soruyu. Şimdi ben kalkar da Anneme Mektuplar'ın *Saf'ı* (veya Topkayacı'sı) ben'im dersem, okur inanır mı acaba?

Korkunç Yıllar'ın ve Yurdunu Kaybeden Adam'ın Sadık Turan'ının Cengiz Dağcı'dan başka bir kimse olmadığına inan-dılar da neden Topkayacı'nın Dağcı'dan başka bir kimse olma-dığına inanmasınlar?

Oysa değilim. Ne *Saf*, ne de Sadık Turan. Ben Cengiz Dağcı'yım. *Saf*'la, Sadık Turan'larla, Selim Çilingir'lerle hiç mi ilişkim yok? Var tabii. Onları kendi ruhumda ve kendi hayatımda buldum önce. Varlıklarını kendi içimde taşıdım uzun yıllar. Sonra başkalarının tanımaları gereğini duydum ve özledim, ve onları kendi ruhum ve dimağımdan çıkarıp okura sundum. Bu kadar.

Sadık Turan'lığım 1957 yılında rahmetli Yakub Kadri Karaosmanoğlu'nun Ulus gazetesinde *Adı Bilinmeyen Bir Millet* başlığı altında Korkunç Yıllar üzerine yazdığı yazıyla başladı sanırım: Romanın kahramanına Sadık Turan ismini verdiği kişi, yazarın kendisinden başka bir kimse değildir, diyordu üstad. Gene o yıl, önce Yaşar Nâbi Nayır'a yazdığım bir mektup-la, sonra da Varlık dergisinde yer alan bir ankette, Korkunç Yıllar'da sahnelediğim esir kamplarının gerçeğe dayandığını, Yurdunu Kaybeden Adam'ınsa daha fazla *muhayyel* bir eser olduğunu, ve eserin baş kahramanı Sadık Turan'ın hayatının geniş bir alanda geçtiğini, ve benim hayatım ve kişiliğimden ayrı tutulması gerektiğini açıkladım. Aldıran olmadı. O dönemin Türk basınında, özellikle taşra dergilerinde, ben bir teğ-men, bir tankçı, bir çeteci; eserdeki Sadık Turan'ın olduğundan fazla savaşçı bir Sadık Turan olarak tasvir edildim.

Otuziki yıl gibi uzun bir zaman dilimi geçti aradan Korkunç Yıllar basılı. Bu zaman içinde çok şey değişti; okurların beğeni ve anlayışları da değişmiştir kuşkusuz. Önümüzdeki aylarda Korkunç Yıllar ve Yurdunu Kaybeden Adam yeniden basılacak Ötüken Yayınevi'nce. Bu romanların otuziki yıl önceki ilgiyi uyandırıp uyandırmayacağından emin değilim. Gene de yeni kuşak okurların kitapları birer roman olarak

okuyacaklarını, ve roman olarak, çeşitli yönleriyle değerlendireceklerini umuyorum.

Değişik havayla geçiyor Temmuz. Bazan bulutlu ve yağmurlu; başka bir anda güneşli.

Anneme Mektuplar'ın yayınından sonra ruhî bir dinginlik içinde buldum kendimi dedim az yukarda; aynı zamanda garip bir boşluk yarattı Anneme Mektuplar. Benden kopuk gibi duruyor Yansılar 2'nin müsveddesi masamın üzerinde: Ne zaman yaklaşısam Yansılar 2'nin benden uzaklaştığını, hatta yabancılaştığını duyuyor, ve dönüp bahçeme çıkıyorum. Yeniden hatıralarda yaşamayı göze alamıyorum bir türlü. Yalnızca hatıralar değil; mâzim benden uzaklaştığı gibi, gelecek de yitiriyor önemini. Oysa içimdeki boşluk yorucu, kırıcı, bir boşluk değildir. Olamaz. Her romanım yurdumun insanları ve görüntüleriyle yüklü. Yazılacaklar yazıldı; benim için yazılacak başka hiçbir şey kalmadı, diyebiliyorum kendi kendime rahat bir yürekle.

Evet, hatıralar, ve hatıralardan doğan bu romanlar, elimden tutup hayat yolunda yürümeme yardımcı oldular bana bunca yıl. Bundan sonrasını...

Umutsuzluğa kapılmama sebep yok -Regina yanıbaşım-da. Regina yanıbaşımdayken, umutsuzluğa kapıldığım anlarda, hatıralarsız da yaşayabilirim diye avutuyorum kendimi.

Yol yürüyebiliyor Regina. Bahçede dolanıyoruz. Bazan mahallî dükkânlarda alışverişimizi yapıyoruz beraberce. Dün Wimbledon Common'a yaya gitmek istedi. Razi olmadım. Hüzünlü bir bakışla baktı yüzüme -doktorun kendisine yol yürümeye izin verdiğini hatırlattı bana. Oralı olmadım- üç kilometre yol yürüyecek kadar güçlü değil daha. Otobüsle gittik.

Common'da ilk gezintimiz bu yaz. Hava kapalı olmasına rağmen, ağaçlar, çimler, eğreltiler, ve çalılar arasından fışkırıp olağanüstü boy atmış yabani çiçekler en olgun güzelliklerinde. Güzellik de ne! Doğa kadar tam ve mükemmel bir sanat olamaz yeryüzünde. Dalın yeşiline, çiçeğin rengine baktıkça, benim gibi dinî inançların uzağında duran bir insanın bile, Tanrı'nın varlığına inanarak yaşayası geliyor böylesine bir yerde.

Derken güneş çıktı. İhtiyarlık mı ne, Tanrı'ya yaklaşmanın, sevmenin, özgürleşmenin doğaya bağlı olduğunu, doğayla başlayıp ancak doğayla bütünleştiğini duyar gibi oluyorum, ve Regina'yı altından geçtiğimiz meşe ağaçlarının gölgesinde bırakarak, az uzağımdaki cüce söğütlere doğru gidiyorum. Niçin? Yaşamak için değil, ölmek için değil; güneşte ısınan bir söğüt gibi, doğaya doğanın içinden bakmak için...

"Nereye?" diye sesleniyor Regina arkamdan.

"Mantar arayacağım" diyorum.

"Temmuz'da mantar olmaz", diyor Regina.

Öyle ya, söğütler ve ayaklarımın dibinde yosun yavru yeşili daha; böğürtlenler de çiçek dökmedi henüz, ve havada uçan kırlangıç yazın ve güneşin ilk heyecanını taşıyor kanatlarında.

Regina'nın yanına dönüyorum.

Regina, geçen kış fırtınada yolun kenarına devrilmiş meşe ağacının gövdesi üstüne oturmuş, toprak yola bakıyor soluk soluğa. Yüzü tatlı bir gülümseme içinde. Regina'nın baktığı yere bakıyorum: İki karga bir şeyler gagalıyorlar yolda. Gülen gözlerini yüzüme kaldırarak konuşuyor Regina:

"Bizim kargalar!.. Tanıdılar beni... Meşe ağacının dalındaydılar, beni görür görmez yere indiler."

Sevginin, sevincin sınırı yok. Sevmek, sevinmek için kargalar da gerekli insana.

"Burada oturup dinlenelim biraz", diyor Regina.

Yanına oturuyorum.

"Peki", diyorum, "dinlenirken çayı içelim. Sen bana benim yumurtayı ver şimdi."

"Çayı içelim", diyor Regina, "ama... özür dilerim, yurmurtaları kargalar yediler."

Gülüyorum. Bir ara Yaşar Nâbi geliyor aklıma. Karga bu! Bu kadar sevgiye lâyık mı gerçekten?

"Biliyor musun, herkes senin sevdiğin kadar sevmez kargayı."

"İnanıyorum", diyor Regina. "Sevmek veya sevmemek özel beğeniye bağlı. Kimin, neyi, niçin, ve ne kadar sevdiğini kestirmek zor. Picasso'nun resimlerine yüzbinlerce para harcayanlar var. Ben sevmem, ve para harcayıp Picasso'nun resimlerini evime almam. Ama sen..."

Susarak gözlerini yüzüme kaldırıyor tekrar:

"Kargalara bak hele!.. Güzel değil mi?"

Regina'nın bu kesin açıklamasından sonra üzerine, özellikle beğeniler üzerine, konuşulacak çok bir şey kalmıyor. Ama ben mutluyum. Regina'nın dudakları arasından dökülmüş kelimeler, ağdalı ve az anlamdışı olmasına rağmen, yaşama sevgisi ve hayat tatlılığıyla yüklü. Az uzağımızda benim yurmurtayı yemlenen iki karga bile güzel gözlerimde.

Eve dönerken, Anneme Mektuplar'dan söz açıyor genç Regina:

"Bütün bir ay geçti roman basılabalı; Türkiye'den bir haber gelmedi."

"Haber mi bekledin?"

"Hayır. Sanat dergilerinde eser üzerine birşeylerin yazılacağını umdum."

"İlerde yazılır belki."

"Beğenilecek mi acaba?"

"Beğenenler de olur, beğenmeyenler de."

İki karga hâlâ yolda. Gülümseyen, daha fazla alayımı bir bakışla süzüyor beni Regina. Sonra başını çevirip kargalardan yana bakıyor:

"Biliyor musun, kargalar ömür boyu evlilik bağıyla bağlanırlar birbirlerine."

"Biliyorum", diyorum.

"Yoldaki şu iki karga ikimizi bir çift karga sandılar belki."

"Belki," diyorum.

Ve kargaları kendi mistik ve gizemli dünyaları içinde bırakıp, bir an önce evime ve kendi elimle döşediğim bahçeme dönüşüm geliyor.

Ağustos, 1988

Susuyor içimde *ben*. Aylarca sustu. Aylarca bekledim. Hatta ne zamandır ölü olduğunu sandım. Değilmiş meğer. Dün akşam, gene öyle uyuşuk ve amaçsız, masamın başında otururken, usulca böğrümce dürtüştürerek konuşuverdi: 'Uyumal!'

Önce şaşım. Sonra -beni anlayan, beni seven, çilesini ve sevincini benimle paylaşan- eski bir dostu yeniden buluvermişim gibi, sevindim.

Yağmur yağıyordu bahçeme.

'Uyumayayım da ne yapayım?' dedim.

Ses cümedî içimde *ben*. Uzunca bir süre dinledim. Çıt çıkmadı. Düş görüyordum galiba. Ölüydü içimde *ben*. Çoktan ölmüştü de haberim olmanıştı.

Ama.

Gerçekten ölü mü içimde *ben*?

Derken bu kez böğrümü değil, yüreğimi sıkı; ve ben, gene şaşkın, yüreğimde oluşan ağrının dinmesini beklerken, yavaş, ama öncesinden çok daha keskin bir sesle konuştu içimde *ben*:

'Aptal mısın?'

Güldüm.

"Şaşma. Hayatın sonunda ölüm var. *Senin* ölü olduğunu düşünmemde kusur yok ya."

'Hadi ordan!.. Sen ölmeden önce ölmeyeceğimi pekalâ biliyorsun.'

'Ölmeden önce ölenler de var bu dünyada.'

'Nasıl?'

'Gözlerde ışık söner, yüreklerde umut; akılları korku çeler; düşleri karabasan...'

'Korkma, sen muafsin bu gibi tragediyalardan. Hem *ben* ölümsüzüm, unutma. Biz, yani sen ve *ben*, Kızıltaş'lıyız. Kızıltaş'a nafîle yere' gidip geldiğimi mi sandın? Tahtabacaklı Hasan hâlâ orda. Gelinkaya'nın gelini de. Bilmezlikten gelme, onlar da ölümsüz. Sen hayata gözlerini yumduğun gün gider, onların ruhlarında bir yer bulurum kendime... Hadi, kalk, gidelim!'

'Nereye? Kızıltaş'a mı?'

'Önce balığa.'

'Yağmur yağıyor dışarda.'

'Ağustos yağmuru. Bakarsın az sonra hava açar, güneş çıkar... Kalk! Oltanı, sandığını, şemsiyeni al... Nehirde sular ılık. Yaz yağmurunda daha kolay tutulur balık.'

Öyle ya, Kızıltaş'a da yağardı yağmur Ağustos'da. Ama uzun sürmezdi. Bulutlar bölünürdü, ve bulutlar arasından sızan gümüşsü sicimlerle Pillibaşı'nın asmalarını göğün mavisine bir an bağlayıp, hemen kesilirdi yağmur.

'Balığa mı dedin?'

'Evet, balığa.'

'Bir şey tutacağımızı umuyorsun herhalde!'

'Balığa giden her zaman umutlu olur. Dur, dinle... Yağmur dinmiş gibi.'

Bunca zaman içimde susan *ben*'i hayal kırıklığına uğratamazdım bu akşam. Kalktım. Balık çubuğumu aldım, sandığımı yükledim, ve nehre doğru yola koyuldum.

Yağmur dinmişti. Akşam güneşinin ışınlarıyla sevişiyordu sular nehre ulaştığımda. Hemen çalılar arasına kuruldum, oltasız ipi nehre attım -uzaktan bakıp, bu deli gene balığa geldi diye sırtıtaacak hiç kimse yoktu görünürde; akşamın geç saatlerine dek, hatta sabah saatlerine dek oturabilirdim kıyıda.

Ve oturdum. Saatler geçti, sessiz sakin akıp giden nehrin suları gibi. İçimde *ben* de susuyordu. Onun suskunluğu da barış ve saygı dolu bir suskunluktu. Yoksa... Rahatsız etmeyeyim diye, bana hiçbir şey demeden, sulara karışıp güneşin doğacağı yere mi gitmişti gene? Gitmişse... Dönecek miydi? Dönecekti elbet. Niçin dönmesindi? Önceleri de giderdi. Ama her zaman dönerdi bana benim *ben*. Bu sefer de dönecekti. Ya dönmezse?

Hoş, dönmesindi.

Onsuz daha bir rahatım bir bakıma. Yüreğim hafif. Gönüm tok. Uyku tutuyor gözlerimi. Hafif bir yürek ve tok bir gönülle uyuyabileceğimi hissediyorum, ve, gözlerimi yumarak, uykusuz gecelerimi uğurluyorum:

Hey benim uykusuz geçen gecelerim!.. Benim güne güneşe gebe gecelerim!.. Ben, benim uykusuz gecelerimde, ömrümün en mutlu günlerini yaşadım. Çiçeklerin en âlâsı açtı gözlerimde; kadınların en güzeli güldü bana benim uykusuz gecelerimde. Bundan böyle...

'Değişmiş hiçbir şey yok. Onlar hâlâ seninle' diyor içimde *ben*. Gözlerimi açmaksızın soruyorum:

'Döndün ha!'

'Döndüm, tabii', diyor içimde *ben*.

'Nerdeydin?'

'Kızılaş'ta!'

'Haa!.. Gene Kızılaş! Tahtabacaklı Hasan'ın sözünü etme bana n'olursun!'

'Tahtabacaklı Hasan'ın sözünü eden kim?'

'Kızılaş'taydım dedin.'

'Evet.'

'Tahtabacaklı Hasan'dan başka biri mi var Kızılaş'ta?'

'Şaşacaksın.'

'Hay haaay! Kırk yıldır sözünü ede ede yorganıma astar yapın Kızılaş'ı. Şaşırtamazsın beni.'

'Öyle mi?'

'Öyle.'

'Ama dinlemek istiyorsun, değil mi?'

'Dedim ya, konu Tahtabacaklı Hasan'sa, dinlemek istemiyorum.'

'Değil.'

'Başka kim?'

'Sevgil.'

Aniden şimşek çaktı sanki bulutsuz gökyüzünde. Nehirde sular bulandı, kaynaşıp köpürdü; kıyıdaki çalılar sallanıp huşirdadılar, ve kulaklarımın içine garip bir uğultu doldu. Ama uzun sürmedi bu. Ben, ve ortalık, yatışınca, içimdeki *ben*'in beni yeniden terklemeyeceğini umarak:

'Konuş, rica ederim', dedim.

Ve konuştu içimde *ben*.

Bu kez sağduyu dışında ve muğlak kelimelerle değil, açık seçik, ve inandırıcı bir sesle:

'Bu kez de bizim Kızılaşa uğradım önce. Yeni birşey yok orda. Ama, fırının kapısında duran Muharrem'in ve meşe ağacının kıpırtısız ve apak olmalarına rağmen, Ağustos güneşinin sıcak dudaklarında nazlı bir gelin gibiydi Kızılaş. Adalar ve Soğuksu kıyıları da ıslı ıslıldı. Senin böylesine bir günde bizim denizin hasretini çektiğini düşündüm, ve, fırının kapısında duran Muharrem'i uzaktan ve sadece bir el selâmlayla selâmlayıp, Soğuksu kıyısındaki Kayalığa koyuldum... Dinliyor musun?'

'Devam et, rica ederim. Dinliyorum.'

'Biliyorsun, bugünlerde beni tanıyan hiç kimse yok Gurzuf'ta -hem yolu kısaltırım, hem de yabancıyı olduğum bir yeri kenara bırakırım diye, kıyıya Tübya'dan inmeye karar verdim. Bayırdaki Gurzuf'un eski mezarlığına ulaştığım zaman...'

Garip bir titreme geçti içimden gene.

'Dur, hele! Gurzuf mezarlığı mı dedin?'

'Evet.'

'Mezarlık mı var bayırda?'

'Yok. Mezarlık yok. Mezarlar kazılıp yerle bir edildi çoktan. Ama bayır yerli yerinde, ve bir zamanlar kurşuna dizilmiş Gurzuf'lular'ın cesedlerini hatırlatan birkaç kalıb mezartaşları yatıyor bayırda rasgele.'

'Devam et, rica ederim. Sevgil dedin demin.'

'Evet, Sevgil.'

'Nice...'

'Havada, suda, rüzgârda değil; Soğuksu kıyısının çakılları üstüne oturmuş, bacakları öne uzalı, arkada iki eli üzerine dayalı gövdesi ve başı az arkaya sarkık, karşıki Adalar'a bakıyordu Sevgil, ve tıpkı senin gibi, yıllar yılı hasretini çektiği denizin yeli okşuyordu ak saçlarını, ve yüzü Ağustos güneşinin aydınlığında mendillere işlenmiş en enfes bir çiçek gibiydi Sevgil'in; öyle ki, kıyıya inesim, yüzündeki o çiçeği koparıp sana getiresim geldi; ve indim, usulca yaklaşıp yanına oturdum, elimi yüzüne uzattım, o ise, bakışları hâlâ Adalar'a takılı, yavaş, duyulur duyulmaz bir sesle, Ah Cengiz! Ah Cengiz! dedi; şaşım senin adını duyunca, Cengiz değilim, Cengiz'in ruhuyum, dedim; o ise, biliyorum, *onun* ruhusun, ve ruhların en güzelisin, dedi; *seninle* yıllar yılı gözlerimde bizim bağlar yeşerdi, dedi; gözyaşlarımda güller açtı, saksâğanlar yıllar yılı güzel yazları muştuladılar, dedi; hem yalnızca benim değil, tüm analarımızın yüreklerinde umûtlar çiçeklendi, yavrularımız hayatı kutsadılar, ihtiyarlarımız *mutlu* ölümlerle öldüler, dedi; sonra beni bağrına basırdı, başımı okşadı, gözlerimi öptü; sonra da yukarda, Artık yönünden kornasını çala çala gelip bir arabaya durdu yolda, ve Gurzuf'un beş bin kilometre uzağında doğup büyümiş Gurzuf gençleri döküldüler arabadan, ve gençler gürültü koparıp Kayalığa inerlerken de bağrında sımsıkı tuttu beni Sevgil, ve gençler... ama ne gençler!.. ama nasıl gençler!.. yanık tenleri Adalar'ın graniti, saçları güneşte kurumuş Tübya yosunu, gözleri Gurzuf denizinin mavisi -denize atlayıp, Yamanakaya'ya dek yüzdüler; sonra geri dönüp bayırı tırmandılar, ve, yolda arabaya doluşurlarken, aralarından biri, Sevgil teyze! biz Gurzuf'a gidiyoruz! diye bağırdı, öteki, Sen de bizimle gel, ya da *Yalı*'ya git, Yalı'da bizden olan kimseler var! diye seslendi, Sevgil'se, Siz gidiniz! ben *yalnız* değilim burada! dedi, ve, gözleri içinde hâlâ o sıcak Ağustos ısıtıları, yüzümü, gözlerimi, alnımı, saçlarımı öptü, ve *ben* onun öpüşleri altında erirken, üzerime eğilip, *Sen* git artık, bu akşam da Cengiz'i

hayaller bahçesine götür, ninniler söyle, badem ağacının gölgesinde uyuklat onu, biz burada acı-tatlı *gerçeklerimizi* devşirirken, minnet duaları okuyacağız Cengiz'e diye fısıldadı kulağıma, ve ben Sevgil'in sevgisi ve en güzel düşlerle döndüm sana.'

Akşamın karanlığında kapanan bir lâle gibi susuyor içimde *ben*. Konuşsun, Şevgil üzcrine birşeyler daha söylesin istiyorum; beni al, Sevgil'in olduğu yere götür, Sevgil'in saçlarını okşayan denizin yeli benim de saçlarımı okşasın diyesim geliyor. Oysa yorgunum, gözlerimi açacak durumda değilim; Kızıllaş'ın kansız kanayan sessizliği çöküyor üstüme; Gurzufun mezarsız mezarlığındaki gelincikler siliniyorlar gözlerimden rüzgârda sönen kandil ışıkları gibi...

"Cengiz!"

"Evet."

"Uyuyor musun?"

"Hayır... Şey... Evet... Düş görüyordum."

"Geceyarısı. Çalışacak mısın daha?"

"Çalışmıyorum."

"İyi. Düşlerini toplayıp yatak odasına götür. Burada göreceğin yere yatağın içinde görürsün düşlerini. Orda daha bir rahatsın."

Yatak odasına çıkıyoruz.

Zaman geçtikçe iyileşiyor, güçleniyor Regina. Gene de -son beş ay içinde edindiğim alışkanlık belki; ya da korku-yavaş yavaş merdiveni çıkarken, düşmesin diye, koluna giriyorum.

Eylül, 1988

Eylül sonu.

Ama gün, geçip giden yazın doğurup, arkada bıraktığı bir yaz günü. Ayaklarımın dibinde çiğli çimler, çevremde yaprakları yer yer varaklı gibi yaşlı meşeler, ve otlar arasında geceleyin yağın yağmurun oluşturduğu küçük gölcükler... içleri mücevher dolu taslar gibi ısıt ısıt güneşte.

Erken çıktım evden. Boynuma bir torba asılı. Torbanın içerisinde Regina'nın haşladığı iki yumurta; termosta iki bardak sütlü çay; bir parça peynir; ve başımda ketenden siperli şapka - ısırap ve zorbanın üstesinden gelmiş İsrail yolcusu ihtiyar bir Yahudi gibi yürüyorum Common'da. Benimle ilgilenecek, kimsin? nerelisin? diye sorular soracak kimse yok ortalıkta. Yalnızlık da *şiiir* gibi. Mutluyum. Hem biri karşıma çıkar da Sen kimsin? Nerelisin? diye sorular sorarsa bile, gerçeği söylemeğe, yurdundan kovulmuş bir adamım demeye yükümlü değilim. Boş ver, derim. Israr ederse, bas git, derim. Ama soruyu soran hoş, cana yakın bir insansa, ayaklarımın dibindeki toprağa bakarak, Toprak benim anam; yeşil meşeler amcalarım, söğütler dayılarım; otlar ve tüm çiçekler bana akraba, derim.

Gülüyorum. Yurdumin uzağında beni yadırgayanlardan, hatta bana düşmanca bakacak olanlardan fazla dost ve yakına sahip olmanın sevinci uyanıyor içimde.

Derken üstünde yürüdüğüm dar toprak yolun hemen kıyısında kızıl bir mantar ilişiyor gözüme. Heyecanla gidip

mantarın üzerine eğiliyorum. Az önceki mutlu-hüzünlü duygularım dağılıyor içimde. Güzün ilk mantarı! Kalın gövdeli. İri başlı. Kızıl mı kızıl.

Mantarı okşuyorum. 'Gel' diyorum, 'Gel... alacağım seni.' Mantarı kaldırıp hafif bir öpücükle öpüyorum. 'Ana mantara benziyorsun... yavruların yok mu senin?' İki adım uzağında iki... üç... mantar daha -günlerce beni beklemiş, günlerce beni özlemiş gibi duruyorlar otların arasında. Bir bir kaldırıp, onları da torbada, öteki mantarın yanına yerleştiriyorum. Mantar uryakileri bilirler: burada çıkmışlarsa, başka yerlerde de çıkmışlardır. Hele meşe ağaçlarının diplerinde mantarların en güzeli! Mantarların şahı, sultanı!

Düzlüğü geçerek, karşıki meşe ağaçlarına yöneliyorum. Bir kuş gibi halifim. Regina da sevinecek mantarları görünce.

Meşeye az kala başka üç mantar görüyorum ağacın gövdesi dibinde. Koşarak dizlerimin üstüne çöküyorum. Bir ara mantarları yerden almaya elim varmıyor bir türlü. Ama alacağımı. Mantarlar da *Al! Al!* dercesine bakıyorlar bana. Cebimden çıkardığım çakıyla dipten kesip torbama dolduruyorum mantarları.

Meşe ağacının dibinde başka mantar ararken, küçük bir köpek çıkıyor sol taraftaki çalılar arasından. Başımı kaldırıyorum: kısa boylu, mini etekli, beyaz çizmeli, bluzunun kabarık kolları fırfırlı genç bir kadın, dar toprak yolda dummuş, kıpırtısız ama ilgiyle bakıyor bana. Ayağı dibinde duran köpek de, boynunda pırlantalı taşlarla kakmalı, kolası, manikürlü tırnakları ve usuca kırılmış gövde ve kuyruk tüyleriyle, kadın kadar şık ve göz alıcı.

Kadının bakışları hâlâ bana yönelik. Benim bilmediğim bir şey mi görüyor bende? İki adım kadından yana atıyorum. Göz gözeyiz. Hayır, sandığım kadar genç değil kadın -mini eteği, ve sarı saçlarında yeşil kordelasıyla, yitirdiği ilk baharının hasretini çekercesine duruyor karşımda. Kadına bakarken gülümsüyorum nedense.

"Günaydın", diyor kadın.

"Günaydın", diyorum.

"Bir şey mi arıyorsunuz?"

"Şey... Evet. Mantar arıyorum."

"Buldunuz mu?"

"Buldum."

Yaklaşarak boynuma asılı torbanın içerisindeki mantarları gösteriyorum kadına.

"Bunlar kızıl... Bu beyazlar çok güzel..."

"Ne yapacaksınız?"

"Yiyeceğim."

"Yenir mi?"

"Tabii."

"Nasıl?"

"Kızartılır. Turşusu yapılır... ya da kurutulur."

Burnunu ve dudaklarını buruşturup kıvrarak, "Hımm", diyor kadın. Sonra soru soruyor:

"Zehirlisi yok mu?"

"Var", diyorum: "zehirlisi de var. Siz zehirlisini iyisinden ayırtedemiyorsanız, aramayın daha iyi."

Kadının, kalemle çizilmiş gibi kızıla çalan incecik kaşları iki santim altına fırlıyor, ve şaşkın, biraz da üstün bir sesle:

"Ben nı?", diyor. "Ben mantarı *Fortnum ve Mason*'da satın alıyorum."

Yine gülesim geliyor. Zor tutuyorum kendimi.

"Ne mutlu size. *Fortnum ve Mason*'da satın alacak kadar varlıklı bir kişi değilim ben; bu yüzden de Tanrı'nın *süpermarketi*'nde arıyorum mantarı."

Zamanımızda ve bizim toplumumuz gibi zengin bir toplum içinde, böylesine fakir bir insan olur mu? dercesine bakıyor şimdi kadın yüzüme; köpekse, kısa kuyruğunu sallaya sallaya az uzağıımızdaki toprak yolda birşeyler gagalayan iki kargaya. Sonra havlayarak kargalardan yana koşuyor köpek. Kadın köpeğin koştuğu yere gidiyor. Hayli uzaklaşınca duraksayıp başını benden yana çeviriyor. Dönüp elime elli *Pence* tutuşturarak, 'Buyur, işte sana mantar parası!.. *Fortnum ve Mason*'da değilse de, *Sainsbury* süpermarketinde satın alabilirsin mantarı', diye düşünüyordur belki.

Bir saat sonra evimdeyim. Bir bir ve usulünce torbadan çıkarıp mutfak masasına yaydığım bezin üzerine diziştiriyorum mantarları. Mantarlar güzel. Ve Regina... Mantar değil de, tuğla ve camla çevrili ölümlü eve ölümsüz doğayı, ölümsüz doğada bulduğum cennet *taamını* getirdim sanki!.. Gözleri ışıltılı Regina'nın.

Geçiyor günler.

Pencere dibinde durmuş, bahçeme bakıyorum camdan: Her yer kuru. Her yer renksiz. Her şey ölü. Kenarları buz kesmiş havuzun yüzünde sadece birkaç boz yaprak... Ben de üşüyorum odamda.

Yukardaki cümleler hayalî. Eylül'de ayaz basmaz buralara. Havuz falan da yok bahçemde. Ama ben gerçeğim, ve, yanıp kül olmuş mihrabın önünde duran boynu bükük bir rahib gibi, oturuyorum masamın başında. Ne yazacağım? Nasıl yazacağım? Başka yazarlar -hele romanlarını daktiloda yazan yazarlar- nasıl yazıyorlar? Daktiloya bir tabaka kâğıt geçirip tıkır tıkır, hırıl hırıl roman yazmak şöyle dursun, kısa bir paragrafı, bazan bir cümleyi beş kez, on kez silip yazdığım, ya da hiç yazmadığım günler, haftalar oluyor.

Yazamadığım zamanlarda başka yazarların eserlerini açıp bakasım geliyor. Hangi yazarların? Kitaplığım yok. Eskiden vardı. Şimdi yok. Yıllar öncesi kitapların hepsini toplayıp hayırsever derneği tarafından işletilen *Oxfam* dükkânlarına götürdüm. Hoş, hepsini götürmedim; evin ikinci katındaki kenar odada ortaboy dolabı dolduracak kadar sevdiğim yazarların (bunlar arasında Joyce'un, Hardy'nin, Reymont'un, Proust'un) kitapları kaldı. Şimdi ayağa kalkar da Joyce'u veya Dostoyevski'yi odama indirip, eserlerinden Yansılar 2'ye uzun pasajlar aktarsam, onların eserlerindeki sönmez ruhî değerleri kendi ruhu- ma aşılayamaz mıyım?

Gülüyorum acı acı. Aynı zamanda içimdeki *ben*'in de güldüğünü ve alayımı biraz da kırılgan bir sesle: 'Ne oluyor

sana? Bilmezlikten gelme, Yansılar'ın yansıısı *ben'im* aslında; *benimle* Kızıltaş'ın aşınmış çeşme taşlarında üşüyen Kızıltaş analarının ruhlarını yansıtamazsan, Joyce'lerle yansıtamazsın. Onlar senin ruhunu gümüşten kafeslerle, kromdan kuşlarla, bakırdan yapraklarla donatırlar belki; ama gerçek çiçekleri hiçbir zaman açmaz senin ruhunda onlarla' dediğini duyar gibi oluyorum. Sonra sessizlik çöküyor içime. Sessizlik uzun; uzun ve durgun, kenarları buz kesmiş havuz gibi. İçimde *ben* tekrar konuşur diye bekliyorum. Konuşmuyor. Ne zamana dek bekleyeceğim? Bilmiyorum. Ama bekleyeceğim. Ummadığım bir anda, 'Hadi kalk, oltanı al, balığa gideceğiz' der belki içimde *ben*. Ve ben, geçmiş Eylül akşamlarında olduğu gibi, nehrin kıyısına giderim; oltasız ipi nehre atar, ve akşamın alaca karanlığında akıp giden sulara bakarak, Kızıltaş'ımızı hurlarım.

Kızıltaş.

Gölgelerin gölgesindeyim bu akşam da. Düşlerimin direği yükseliyor yine gözlerimde; ve ben, umut ve özlencilerimi bu direğe asabilmenin mutluluğuyla yumuyorum gözlerimi.

Ekim, 1988

XXIV'üncü Seoul olimpiyatının kapanış törenini seyre diyorum televizyonda. Koca stadyum. Dünyanın dörtbir yanından bir araya dökülmüş genç kızlar, delikanlılar... Işıklar, bayraklar... renk ve heyecan denizi. Ömrümün kaçınca olimpiyatı bu? İhtiyarlık mı ne, son zamanların milyarlar harcanan olimpiyatları sarmıyor beni. Rekorların *doping* yardımıyla kırılması bir yana, aşırı milliyetçiliği, şövenizmi, hatta ırkçı duyguları körükleyen bir kaynak durumuna geldi bu olimpiyatlar. Gene de bir yerde spor dendi mi onalusında bir delikanlı gibi hoplaya zıplaya koşarım. Her spor ilgilendirmez beni. Özellikle su sporu; at, bisiklet, tüfek, kürək, motor yarışmalarına aldırım. Ama boks, güreşi, halteri, futbolu kaçırım.

Bugün sabahın beşinde kalktım yataktan, televizyonu açtım.

Televizyonda boks finali. İlk karşılaşma Bulgaristan'lı Ivan Hristov'la Kore'li bokşu arasında. Bulgaristan'lı çekiyor dikkatimi: ince yüzlü, iri gözlü, kemer kaşlı, esmer bir delikanlı. Birinci devreyi kolayca kazanıyor. İkinci devrede döğüş kızıştıkça kızışıyor. B.B.C.'nin tanınmış spor muhabiri Harry Carpenter de heyecanlı: "Aman!" diyor, Harry Carpenter, "Bulgaristan'lı Hristov'un sol kolu şahane bir yumruğa sahip. İyi hatırlıyorum, Bulgar Hristov Moskova olimpiyatında tunç

madalya kazanmıştı... Son dört yıl içinde fevkalâde bir ilerleme görünüyor boksçu'nun tekniğinde... Hem yalnızca boks tekniği değil, ismi de değişmiş Bulgaristanlı'nın... Değişmiş veya değiştirilmiş... İsmi İsmail Mustafa'ydı Moskova Olimpiyatı'nda. Şimdi İvan Hristov!

Üçüncü devre. Bulgaristan'lı İvan Hristov / İsmail Mustafa üstün tekniğiyle sürdürüyor döğüşü, ve devrenin sonunda, beş kişinin oluşturduğu panelin oy birliğiyle altın madalyasını kazanıyor. Bulgar antrenörleri mutlu -İvan Hristov / İsmail Mustafa'yı kucaklayıp bağırklarına bastırıyorlar; alnını, gözlerini öpüyorlar. Mutlu olmazlar mı, Bulgar bayrağı yükseliyor holde, Bulgar milli marşı çalıyor. Yükselen Bulgar bayrağına bakarken, Naim Süleymanoğlu gelip duruyor gözlerimin önüne. Süleymanoğlu ve Hristov... Hayır, kıyas yerinde değil. İvan Hristov / İsmail Mustafa'nın başarısını küçümsemiyorum. Hiç kimse küçümseyemez. Türklüğünü reddetmelerine, Türk ismini değiştirmelerine rağmen, Bulgar antrenörleri tarafından gösterilen heyecan bana da bulaşıyor.

Naim Süleymanoğlu'na gelince, iş değişiyor..

Onun başarısı sıradan bir başarı sayılmaz. Kazandığı madalya altından, som altından çok daha değerli bir şeydir, ve XXIV'üncü Seoul olimpiyatında kazanılan madalyalarla kıyaslanamaz. Rekor üstüne rekor kırarken sadece halteri değil; bir sosyalist devlet tarafından en kaba tedbirlerle Türk oldukları unutturulmaya ve Bulgarlaştırılmaya çalışılan Bulgaristan Türkleri'nin yüzünü, çilesini, özlemlerini ve umutlarını kaldırıyordu Naim Süleymanoğlu.

Son rekoru kırınca Naim Süleymanoğlu'nun yüzünde beliren anlamı kaç kişi gördü, bilmiyorum. Yumruklar sallamadı havaya. Takla atmadı. Kafası üstüne dikilmedi. Elleri üstünde yürümedi. Sadece elini kaldırıp seyircileri selâmladı, ve, *ben bunu kendi insanları için yapmak istedim ve yaptım*, dercesine yüzünü tatlı ve tok bir tebessüm kapladı.

İlerde bu satırları okuyacak olan bazı kimselerin, Dağcı milliyetçi bir yazar diye mırıldanacaklarını şimdiden duyar gibi

oluyorum. Her mırıltıya kulak vermez yazar. Yazar bildiğini yazar, gördüklerini, duyduklarını yazar. Yansılar'ı yazarken ilerde kimin ne düşüneceğini düşünmüyorum. Anneme Mektuplar'ı yazdığım yıllarda da düşünmedim. Şimdiye değin Anneme Mektuplar'ın sözünü eden olmadı ama, biri çıkar da, 'Hadi oradan, Cengiz Dağcı dinsiz bir yazar işte!' derse bile şaşmam ve üzülmem -hesap benimle Tanrı arasında.·

Milliyetçiliğime gelince... Marksist soyundan olumcu-toplumcu-ilerici eleştirmenler ne derseler desinler, benim milliyetçiliğim Bulgar milliyetçiliği yanında cılız, boynu bükük ve hiçbir kimseye zararı dokunmayan bir milliyetçiliktir.

Kasım, 1988

*Baykuşa ekmekçinin kızıydı diyenler var. Tanrım!
Biz ne olduğumuzu biliyoruz da ne olacağımızı
kimsemiz bilmiyor.*

Hamlet

Uzun bir süre içimdeki *ben*'den ses soluk çıkmayınca bu akşam da ben *ben*'siz gideyim dedim Kızıлтаş'a.

Balıkçı perdesi gerisinde gizlenmeme gerek yoktu bu kez, oltasız, sandıksız çıkum evden. Nehre ulaşığında ışıklarını toplayıp ufkun gerisine batmıştı güneş; sular kararmıştı; kuşlar susmuşlardı; kıyıda, ayın gümüşüne bürülü, çalılar uyuyorlardı. Uzak mıydı Kızıлтаş, yakın mıydı, bilmiyordum, ama nehrin kıyısınca dar bir yol uzuyordu, ve yolun -ister dar, ister geniş olsun- başka bütün yollar gibi, Kızıлтаş'a gittiğinden kuşkulanmıyordum.

Gecelerim gün oldu, günlerim gece; ne nehirler sınırladı beni, ne denizler -yürüdüm, yürüdüm, yürüdüm, ve yürürken,

zamansız zaman içinde örüp gönlüme dokuduğum özlem ve umutlarla, günün (belki de gecenin) birinde Kızılaşa'ıma ulaştım. Aslı Kızılaşa yoktu görünürde ama ulaştığım yerin Kızılaşa olduğundan kuşkulandırmıyordum, çünkü karşıda Ayı Dağı duruyordu eski Kasım'lardan kalma sisler içinde, arkada ise kararan göğün altında Yayla, ve Yayla'ya eski Kasım'lardaki gibi, kar yağıyordu. Bir zamanlar süremecilerin Kızılaşa'ya süreme indirdikleri yolun ucunda durarak, bir kere daha Ayı Dağı'na baktım. 'Hey Ayı Dağı!' dedim içinden, 'ne kadar da büyüsun! Nasıl taşıyabildim seni bunca yıl içinde?'

Çevremde görebildiğim her şey ve her yer gibi Ayı Dağı da suskundu.

Yürümeye başladım. Yolun kıyısında yer yer muşmula ağaçları ilişıyordu gözüme, ama muşmula falan yoktu dallarda; yalnız Topkaya dibinde, gecelerin sonsuz aklığında sabrı tükenip yapraklarını dökmüş bir tek kızılık ağacı duruyordu, ve ağacın dalında üç kızılık.

Heyecanla kızılıkları koparıp cebime attım. Bir ara Tahtabacaklı Hasan geldi aklıma, ve yoldan çıkıp Gelinkaya'ya doğru yürümeyi düşündüm, ama yürümedim; Gelinkaya dibinde Tahtabacaklı Hasan'a raslarsam bile, ne diyecektim ona? Hele, 'Cengiz, ben kırk yıldır özlemle Kızılaşlılar'ı bekliyorum burada; ne zaman dönecekler Kızılaşa'ya?' diye bir soru sorsa, 'Bekle, Hasan abi, yoldalar... günün birinde mutlaka gelecekler' diye aynı cevabı tekrarlayamazdım yıl yılı; gerek de yoktu, çünkü herkesçe malûmdu Kızılaşlılar'ın durumları.

Kurşunların öldüremediği Kızılaşlılar'ın hayalcileriyle dolu geceyi ürkütmeksizin süremeciler yolunu inerek, eskide Osman Dağı'nın hanı, kolhoz dönemindeyse posta ve telgraf binası, ve binaya bitişik, Muharrem'in fırınına doğru yürümeye karar verdim.

Taşları toprağa batık Kızılaşa sokaklarını geçtim; meyve ve hasret bahçeleri, susamış dereleri geçtim; köprü üstünde durduğum zaman, karşıda ihtiyar meşenin mecnunî hüznüyle burkuldu yürüğüm. Kaç yıl geçmişti yaprak döküp yeniden yap-

raklanalı? Unutmuştu meşe ağacı. Unutmuştu güneşi; unutmuştu kuşu; unutmuştu rüzgârı, karı, yağmuru; bir zamanlar dalına asılı Aslanbek Aka'nın cansız gözleri gibiydi ihtiyar meşenin yaprakları. Başımı ellerimin arasına alıp kaçasım geldi. Ama nereye? Ömrümün dörtte üçünü böylesine ıssız, boz, ve donuk bir dünyada yaşamadım mı? Üstelik -gerçek veya hayalî- benim insanlarımin dünyasıydı burası.

Köprüyü geçtim.

Üstü yabanıl otlarla örtülü eski otoyolun kıyısındaki Posta ve Telgraf binası yerli yerindeydi. Fırıncı Muharrem duruyordu fırının kapısında, apak. Onun duyarsız aklığını önceden bildiğimden ötürü, duraksamadan geçtim fırının önünden. Ama, az uzağımdaki çeşme taşına oturmuş, eskideki gibi, denize bakan, (kimbilir, belki de eskideki gibi hâlâ denizle konuşan) Deli Hüseyin gözüme ilişince olduğum yerde donakaldım.

Şaşkınlığım uzun sürmedi. Az daha çeşmeye yaklaştım. Gerçekten Deli Hüseyin mi o adam? Boyu ince ve uzundu. Ne ki, fırıncı Muharrem kadar, ağarmış değildi. Arada başını çevirip durduğum yere bakıyordu. Yıllara rağmen, diri gibiydi.

Yavaş yavaş yürüyerek tam karşısına dikildim. Daha bir belirgindi şimdi adam: Tepesi daz kafasını, şakakları ve kulakları üzerine dökülen, düz ve kır saçları çevreliyordu. Yüzü, az önce sandığım kadar, canlı değildi. Ama ölü de sayılmazdı. Yüzünün aklığında iki kara deliği hatırlatan, kaşsız ve kirpiksiz iki kara göz; ve iki kara gözün çevresinde kızıl iki halka vardı. Dudakları da kıızıldı; vişne kıızıldı. Benimle ilgisizdi. Öyle ki, adamın Deli Hüseyin olduğundan kuşkulananmaya başlamışım. Gene de sessizce geçip gidemezdim.

'Hüseyin abi', dedim yavaşça.

Ses çıkmadı adamdan.

'Hüseyin abi... Ben Cengiz'im. Kızılaşlı Cengiz... Unutmadın, değil mi? Sen ve ben... sen ve ben bizim denizin ham-silerini yedik bir zamanlar.'

Başını kaldırdı. Uzunca bir süre yüzüme baktı. Ve güldü. Evet, güldü. Konuşacağını sandım. Konuşmadı. Yalnız elini

kaldırdı, ve eliyle, kendisinin yanında yer gösterdi bana. Geçip çeşme taşına oturdum. Yüzü gülüyordu hâlâ.

'Gülünç bir şey mi söyledim, Hüseyin abi?'

Gülümsemesi silindi yüzünden. Az düşündü. Sonra çok yavaş bir sesle:

'Evet', dedi.

'Ne gibi?'

'Hüseyin abi dedin de.'

'Hüseyin abi değil misin?'

'Hüseyin'im. Hani eskiden, süremeci Aslanbek Aka'dan başka kimsenin ilgilenmediği Deli Hüseyin'im. Bana Hüseyin abi dedin de... *Abiliğim* gülünç geldi.'

Şimdi ben susuyordum. Uzun uzun sustum. Neden sonra: 'Özür dilerim', dedim.

'Dileme', dedi Hüseyin.

Ve kolumu tuttu, kaşsız kirpiksiz gözlerini yüzüme kaldırdı. Yüzü ve bakışı Kızıлтаş gibiydi: kanamayan bir yara, dedim içimden. İçimden geçeni Hüseyin duymuştu ki:

'Ne?' diye sordu.

'Kızıлтаş', dedim.

'Ben Kızıлтаşlı değilim gayrı' dedi.

Şaşım.

'Kızıлтаşlı değilsin de neresisin?'

'Denizli', dedi Hüseyin.

'Denizli nerde?'

Başını denizden yana attı:

'Orda.'

Hüseyin'in canlı/cansız yüzüne bakarken nasıl bir tavır takınmam gerektiğini bilmiyordum. Konuşmasını sürdürdü:

'Süremeci Aslanbek Aka'yı meşe ağacının dalına astıkları gün terkettim Kızıлтаş'ı.'

'Ama şu anda Kızıлтаş'tasın.'

Ses etmedi.

'Burası Kızıлтаş değil mi?'

'Evet, burası Kızıлтаş. Zaman zaman Tütüncü Bekir'in, Enver'in, Çilingir'in, Seydali'lerin ve oğullarının hayaletleri

ziyaret ediyorlar Kızıltaş'ı; eskiden Aşağı mezarlığın olduğu yerde bağdaş kurup oturuyorlar sessizce. Ben de Kızıltaş'a çıkıp onları seyrediyorum buradan. Sonra kıyıya dönüyorum.'

'Kıyıda hayat mı var?'

'Benim için yok. Ama..'

'Ama?'

Hüseyin cevaplandırmadı sorumu. Düşüncelere dalmıştı. Uzun uzun sustu. Neden sonra beklenmedik bir şey oldu: Hüseyin iki elini kaldırdığı gibi önünde dikili dizlerine vurdu, ayağa fırladı ve 'Gel', dedi.

Kalktım.

O önde ben arkada, yürümeye başladık. Nereye gittiğimizi bilmiyordum. Ama Hüseyin biliyordu: göğsü öne çıkık, başı dik, çalınla, askerî adımlarla yürüyordu Hüseyin.

Kızıltaş'ın mezarsız mezarlığını geçip, Pilibaşı bağına girdik.

Pilibaşı bağına bağ denmezdi doğrusu -kütükler kuruyup boz olmuştu, toprak kuruyup toz olmuştu, ve, zamanın kimbilir hangi bir baharında, tomurcakanıp hemen kuru çekirdeklere dönüşmüş salkımlar kusmuk ekşiliğiyle kalmışlardı asmalarda.

Yürürken başını çevirip hiç bakmadı bana Hüseyin. Ben, ara sıra duraksayıp üstünde yürüdüğümüz yolun kıyısınca uzayan taşları kurumuş yosunla kaplı duvara, duvar dibinde yatan kuru yılanlara, taşlar üstünde yatan kuru kertenkelelere, kurumuş çiçekler üstünde kalakalmış kelebeklere, çalılar dibine düşüp kurumuş serçelere bakıyor ve, yıllar öncesi kuruyup körelmiş olmasına rağmen, Kızıltaş'ın bugüne değin benim gözlerimi bir türlü kurutup köreltemediğine şaşıyordum.

Başımı kaldırdım. Karşıda, benden hayli uzaklaşmış Hüseyin'i görünce şaşkınlığıma yeni bir şaşkınlık katıldı. Hem de nasıl!.. Bir zamanlar Kızıltaşlı ailelerin konuklandıkları Yalı'ya inen patikanın ucunda duruyordu Hüseyin. Ve Hüseyin tepeden tırnağa ıslıl ıslıldı. Başımı kaldırıp göğe baktım: gökyüzü renksizdi. Çevreme göz gezdirdim: üstünde durduğum yol, duvar taşları, çalılar, ve arkada Pilibaşı bağı renksizdi;

Yayla ve Ayı Dağı da renksiz sislere bürünmüştü. Yalnız yolun ucunda duran bizim Deli Hüseyin, yerin dibinden fışkıran görkemli ışıklar içindeydi.

Düş mü görüyordum? Gördüklerim gerçekten düş müydü? Düşse eğer, bugüne değin, gördüğüm düşlerin en muammalıydı; en muammalı olduğu kadar da, en gerçekiydi. Israrla gözlerimden silip atmaya çalışmama rağmen, Hüseyin silinmiyordu gözlerimden.

Yavaş yavaş Hüseyin'e doğru yürümeye başladım. Hüseyin'e yaklaştıkça -Hüseyin'den mi, başka bir yerden mi, bilmediğim- hoş bir sıcaklık vuruyordu yüzüme, ve, Kızıltaş ve yöresi hâlâ karanlık gizlerin hükmünde olmasına rağmen, bir meşale gibi yanıyordu Hüseyin. Derken gürültü, ve gürültüye karışan insan sesleri geldi kulağıma. Soğuksu kıyılarında insan!.. Kaabil mi? Canlı kimselerle karşılaşmanın imkânını, yanımda Deli Hüseyin'den başka birini bulacağımı düşünmüyor, arada duralayıp, içini dinliyordum. Ama... Ben yok'um, ben bir yokluk'um gibi, içimdeki *ben* de susuyordu inatla. Yalnız Deli Hüseyin... herkesçe unutulmuş ama hiçsizliğe gitmeyi bilmeyen ölü zamanın canlı bir işareti gibi duruyordu karşımda.

Ölü veya diri, benim karanlığımda biricik umut ışığıydı o.

Kendisine üç adım kala Hüseyin başını çevirip, ateş saçan gözleriyle bakıyor bana. Sonra dönüp kolumu tutuyor, ve yoldan çıkıp, beni boz bir kayanın dibine götürüyor.

Kayanın dibine oturuyoruz.

'Şimdi bak', diyor Hüseyin; 'Yalı'ya bak... Soğuksu kıyılarına bak. Çocukluğunda denizle dostluk bağları kurduğun Kayalığa bak... Ve hiçbir zaman, ama hiçbir zaman, umutsuzluğa kapılma. Tıpkı benim gibi... Benim çeşme taşına oturup, boyuna denize konuştuğum yıllarda umutsuzluğa kapılmadığım gibi, sen de umutsuzluğa kapılma. Bizi bu denizin kıyılarından ayıracak hiçbir güç yoktur dünyada. Unutma... biz, ölümlü tehlükelerle yüz yüze geldiğimiz anlarda, yerlere düştüğümüz anlarda, aşağılandığımız anlarda asıl biz oluyoruz. Yalı'ya bak! Ka-

yalığa bak!.. Onlar ölümün doğurduğu, ölümün doğurup ölüm-süzlüğe adadığı insanlar... Görüyor musun? Onlar...'

Görüyordum:

Yalı, ve Soğuksu kıyısında iyot kokulu Kayalık, güneş ışınları içindeydi. Çok insan vardı *Yalı*'da. Kıyı yolunda Çayka, Toyota, Ford arabaları; Togliatti kamyonelleri; otayolun kenarında park etmiş 500 cc-Volga, 500 cc-Suzuki, 500 cc-Fergana motosikletleri; motosikletleri yanında meşin ceketli, meşin pantolonlu delikanlılar; *Yalı*'da hoplayıp koşuşan çocuklar, billûr sulara yüzen kızlar ve genç anneler...

Hafifçe böğürümü dürterek:

'Kayalığa bak!' diyor Hüseyin.

Karşiki Adalar'ın tüm ısıtılarını kendisi üzerine toplamış, omuzbaşlarından göğüslerine dökülü altın sarısı saçlarıyla Ingres'lerin, Maüsse'lerin, Cezanne'lerin ancak rüyalarında gördükleri, benimse ömür boyu ruhumda ve dimağımda taşıdığım Ayvasılı Emine Teyze'nin Saniye'si duruyordu Yaymankaya üstünde çırılçıplak.

Yüreğim çarpıyordu. Heyecandan bayılacak gibi oluyordum.

Ayağa kalkıyordum ki, omuzumu tuttu Hüseyin.

'Nereye?'

'*Yalı*'ya... Onların yanına gideceğim', dedim.

Eli hâlâ omuzumda:

'Güme!', dedi Hüseyin.

'Neden?' diye sordum.

'Bizim için yer yok orda.'

Aynı soruyu tekrarladım.

'Neden?'

'Ben ölüyüm. Sense ölümü bekliyorsun. Ölümü bekleyen biri dinç, genç, güzel, buram buram hayat kokan insanlara katılmaz. Çıktığın yere geri dön. Ara sıra buraya gel, bu kayanın dibine oturup onlara bak, onları seyret, istiyorsan; ama onlara karışma.'

Haklı mıydı Hüseyin?

Başım göğsüme düşük, Hüseyin'in dedikleri üzerine düşü-

nüyordum. Ve öyle düşüncelere dalmış, ne zamana dek oturdum, bilmiyorum; başımı kaldırdığım zaman Hüseyin yoktu görünürde. Hüseyin'le güneş ışınları içinde yıkanan *Yalı* ve Kayalık da silinip gümüştü gözlerimden...

'Sen' diyor içimdeki *ben*, *Kuşkucu Tomas* kadar kuşkucu bir adamsın. *Yalı*'da bizim gençleri gördüm dedim, inanmadın; Kızıltaş'a çıkan henüz kimse yok ama *Yalı*'ya gelenler oluyor, diye tekrarladım kaç kez, inanmadın. Mutlaka kendin gidip, kendi gözlerinle görmek istedin. Gittin, gördün; gördüklerinin gerçek olduğundan emin değilsin gene. *Kuşkucu Tomas*'sın sen.'

'Kuşkucu Tomas kim?'

'Eski bir hikâye.'

'Anlat, rica ederim.'

'İsa peygamberin ashabından ama çarmıha gerili İsa'nın yaralarına inanmayan bir Tomas vardı. Yaralardan sızan kanları gördüğü halde, yaraların gerçek yara olduğuna inanabilmesi için, mutlaka gidip parmağını İsa peygamberin yaraları içine barmak isterdi. Sen de öylesin işte.

Gülüyorum.

Regina çay getiriyor masama. Bir süre ayaküstü duruyor yanımda. Regina'nın yanında olmak ne güzel!

Yanımda Regina olmasaydı şimdi ben kimin yanında olurum acaba? Hiç kimsenin. Ne paylaşılacak ev, ne paylaşılacak ekmek, ne de paylaşılacak düşler.

Geçip koltuğa oturuyor Regina.

Yağmur yağıyor dışarda. Konuşmuyoruz. Bakışlarım Regina'nın üzerine kaydığı anlarda yeni düşler kuruyor düşlerim: Deniz... Güneşli kumsal... Kumsalda ben, ve Regina.

"Cengiz!"

"Evet. Ne var?"

"Farkında mısın, sen kendi kendine konuşuyordun demincek."

"Kim? Ben mi?"

"Senden başka bir *ben* mi var bu evde?"

Ne demeliyim?

"Yok", diyorum, benden başka bir *ben* yok. Yalnız ben var'ım; bir de sen varsın."

Beraberce gülüyoruz.

Aralık, 1988

Gökyüzü gri. Evler, bahçeler gri. İnsanların yüzlerinden de silinip gitmiş çoktan yazın sıca-cık rengi. Gene de, yaklaşan Noel'le hususî bir canlılık kazanıyor Aralık ayı. Sokaklar daha bir kalabalık bu yıl. Vitrinler daha bir görkemli. Noel yaklaşıyor diye benim için coşmaya sebep yok ya, (Lehçe'de) *insan kimin arabasına binerse onun türküsünü söyler* deyimi misali, ben de sevinecek, sevindirecek bir şey bekliyorum Noel'den. Ayıbı yok, zaman zaman çocuklaşmayan kaç ihtiyar var dünyada -dün, Wimbledon sokaklarında dolanırken, bisikletlere bindi düşlerim; ısıtılı Porçe'leri sürdü, kalcelerin ağlarına topu çaldı düşlerim...

Geçmiş zamanın geçmek bilmeyen gölgesinde düşler ısındırır belki insanı, ama gerçekler daha bir güzel -çiçekçiden bir demet krizantem satın aldım Regina için. Evime dönerken Wimbledon istasyonuna bitişik W. H. Smith'e girip, raftaki dergiler arasında Pravda'yı aradım.

İngilizce *Pravda*, sürdürüyor yayınını, çok şükür. Sürdürmez mi, *Perestroyka* dönemindeyiz -kırk yıldan ziyade süregelen soğuk savaşlardan sonra capcanlı, taptaze yosmalar gibi kültür ve sanat eylemleri fışkırıyor eriyen karlar, sökülen buzlar altından: bale, opera, Moskova sirk'i, Kızılordu dans grupları, jimnastik gösterileri... *Pravda* da sürdürecektir elbet yayınını.

Ağustos sayısının sayfalarını çeviriyorum. Dördüncü say-

fada renkli bir resim; ve resmin altında kısacık bir açıklama yazısı: *Kırım vadilerinde bu yıl da en zengin güzellikleriyle açtılar güller.*

Dalmış, resme bakarken, kendimin ufak, ama çok ufak, ufacık bir insana dönüştüğümü, hatta olduğum yerde ufalıp tozlaşmışımı, biri üzerime eğilip üfürse, havada ve soluklarda kaybolup gideceğimi hisseder gibi oluyorum. Kimim ben? Ve nerdeyim ben? Noel ve görkemli virinler yitiriyorlar önemlerini.

Ama.

Durup dururken yitip gidemem ben. Ben her zaman öyleyim: Hiçsizliğimde varlığım, küçüklüğümde büyüklüğüm, güçsüzlüğümde gücüm barınır içimde. Şimdi de *Pravda*'yı suçlayıcı parmağımı kaldırıyorum: vadilerimizden koparılp götürülen benim insanlarım vadilerimize geri döndürülene dek bu parmak...

"Özür dilerim", diyor biri yanıbaşımda, omuzumu tutarak.

Başımı çevirip adama bakıyorum. Çiçek demetini uzatıyor bana.

"Çiçeklerinizi düşürdünüz."

Teşekkür ediyorum.

Adam elini kaldırıp sol yandaki döşeme tahtalarından dört basamak yüksek dükkânın ikinci kesimini gösteriyor:

"Postkart, kitap, ve kaset bölümü orda."

Genç adamın işaret ettiği yere gidiyorum. Arkamdan gelecek koluma giriyor, ve merdiveni çıkmama yardım ediyor, ve eli hâlâ kolumda, "Sizin için başka bir yardımda bulunabilir miyim?" diye soruyor. "Hayır", diyorum; "hayır, teşekkür ederim. Başka bir işim yok burada. Sadece kart alacağım."

Genç adam bir el selâmı ile ayrılıyor yanımdan.

Evet, kart alacağım. Kimin için? Aniden beni seven, bana yakın, mutluluklarımı ve üzüntülerimi kendileriyle paylaştığım kimseler geliyor aklıma: Yansılar'ın yayınından hemen sonra tebrik mektupları gelmişti birkaç okurdan. Regina'nın hastalığı yüzünden sıkıntı içindeydim tam o sırada. Mektuplar cevapsız

kaldılar. Şimdi onları düşünüyorum. Onlara birer kart göndersem... Öyle ya, bir taşla iki kuş vurmuş olurum. Hem yaklaşan yılbaşı bayramlarını kutlarım, hem de okurlarıma kendilerini unutmadığımı duyurmanın sevincini duyururum.

Ne âlâ!

Regina'ya çiçek, okurlar için de bir deste poskartla dönüyorsunuz eve.

Sürüp gidiyor kış.

Karın yağmasını bekliyorum. Ayın sonlarına doğru bazan yağar kar Londra'ya. Ama az. Öyle seyrek sepelek. Son on yıl içinde kar'ın lapa lapa yağdığı kışlar ikiyi, üçü geçmez. Bayılırım havayı dolduran kar lapalarına. Bahçeme çıkarım. Gecenin ayazında burula burula donup birer puro biçimine girmiş *rodedendron*'un yapraklarına düşen kar lapalarına bakarak, Kızıltaş kokulu akşamlara dalarım. Hele Ramazan'ın rasladığı kış akşamları! Minarelerde okunan ezanın hayata hayat soluğu katan akşamlar; katlama, çiğbörek, kurabiye kokulu akşamlar!..

Evde annemden başka oruç tutan olmazdı. Gene de iftar sofrasını özlemle beklerdim her akşam. Ve her akşam sofrada, "Anne, ben de oruç tutacağım bu Ramazan", derdim. Buğusu üstünde yemeği önüme sürerek, "Tut, oğlum, tut! Baban boy-nuzlarından tutar, sen de kuyruğundan tut", derdi annem; ve ikisi katıla katıla gülerlerdi.

Çok yıllar önceydi bu.

Sonra yasaklar geldi: oruç tutma yasağı; ezan okuma yasağı; namaz kılma yasağı; mevlüt duaları okuma, derviza, sünnet olma... ve daha nice nice yasaklar. Ama yasakların en acısı (belki de en haşını) insanın gönlü dilediğince gülme ve konuşma yasağı oldu.

Yalnızca bu yılın yazı değil, her zaman açtı güller bizim vadilerimizde. Yıl yılı açan güllerimizin yanısıra annelerimizin yüzlerinde sönüp kül olmuş gülümsemeleri de hiçbir zaman unutmayacağız biz.

Yılda bir -özellikle Aralık ayı içinde- tiyatroya gideriz. Hoş giderdik. Dün, emekliler için ucuza bilet satan Richmond tiyatrosuna uğrayıp, tiyatro'nun aylık repertuarını gözden geçirdik. Bizim beğenimize uygun bir şey yok -bir müzikal, bir pandomim, düşük bir seks komedisi.

Richmond sokakları kalabalıktı; dükkânlar da, içersine girilemeyecek kadar, doluydu. Aslında dükkânlara girmeyi düşünmemiştik evden çıktığımızda. Bir gazete alıp Wes-End tiyatrolarına baktık: giriş fiyatları haftalık gelirimizin üstünde. Yapabileceğimiz başka ne? Regina'nın koluna girip Thames'in kıyısında biraz gezineyim dedim, kıyıya inen dar sokaktan çıkınca, suları kabarık nehrin yüzünden cscn rüzgâr bıçak gibi kesti ellerimizi.

"Eve dönelim", dedi Regina.

Aktarmayla yarım saat süren tren yolculuğumuzda saç sakalına karışık bir delikanlı gitar çaldı bize vagonda; karşı sırada oturan şık giysili bir adam *Executive* çantasından çıkardığı kablosuz telefonla konuştu; genç bir ana, *Cawboy* giysisi dolar banknotlarıyla bezeli çocuğunun muz-tabancasıyla yolcuları nişana alışına güldü; ve geçtiğimiz istasyonların duvar afişlerindeki allı morlu ışıklar içinden trenin pencerelerine bakan Liza Minelli'nin *para! para! para!* diye avaz avaz haykırdığını duyar gibi oldum.

Gerçekten de zamanımızda hayat dediğin elli yıl öncesi Kırmılı şairin mısralarında gibi:

Bu dünyada herşey para:

Yatsan para, kalksan para;

Doğsan para, ölsen para...

Paranın yarattığı başdöndürücü bolluk ve gürültü içinden sağ-salim çıkıp eve döndük. Regina çay demledi. Oturduk çay içtik, bisküvi yedik. Sonra akşam oldu. Işıkları yaktık. Dış dünya dışarda ve karanlıkta kaldı. Regina geçip gergefiyle kol-

tuğa oturdu; bense, Yansılar'ın yansısı içimde ne zamandır sönmüş olmasına rağmen, geçip masamın başına oturdum.

Önümüzdeki pazar yılbaşı. Bir yılı daha yaşamış olacağız. Geçen her yılla çevremiz az daha daralıyor; dünyamız az daha küçülüyor.

"Üzülme", diyor Regina, "evliliğimizin kırkdördüncü yıl dönümünde gideriz tiyatroya. Opera'ya da gideriz istersen. Benim hediyem."

Başımı çevirip pencereden dışardaki karanlığın içine bakıyorum. Ve teselli ediyorum kendimi: bütün bu yıllar karanlıkta geçmedi ki. Araya giren zamanı Regina'yla birlikte yaşamak -seyredilmiş, ve ilerde seyredeceğimiz- sahne oyunlarından çok daha güzel.

Gülüyorum, ve uzanarak Regina'nın elini tutuyorum.

... Yıldönümünü beklemeye gerek kalmadı -daha o gün iki tiyatro biletini getirdi Arzu eve. Hafta sonu Çehov'un *Vanya Amca*'sını seyredeceğiz sahnede. *Vanya Amca*'yı üçüncü seyredişim. Ama olsun. Her aktör kendine göre bir *Vanya Amca* yaratır sahnede. Kıvançlıyız.

İyi ki sanat sönmeyi daha dünyamızda -sanatsız, hayatın kaba gerçekleriyle yaşamak, çok zor olurdu herhalde insanoğlu için.

Ocak, 1989

Yansılar 2'nin sonuna yaklaşmış bulunuyorum. Aslında bitmiş gibi. Uzatmaya gerek görmüyorum. Duymuyorum da. Bundan sonrası zorlamayla olacak, yazarsam. Daha önce yazılmışlar zorlamayla olmadı mı? İki gündür okuyorum Yansılar 2'yi. Beklenmedik anlarda, ve sık sık, kendimi Kızılaş'ta buluvermeme şaşıyorum. Oysa şaşılacak bir şey yok -benim ruhî durumumda durmadan Kızılaş'a dönüşüm, ve geçmişte yaşayışım, doğal. Doğal olan zorlamayla yazılmaz diyorum kendi kendime. Sadece bir avuntu belki bu. Avuntuy-sa, benim duygu, düşünce, ve hayat anlayışımı yansıtan bir avuntudur.

Şubat, 1989

Kış akşamı.

Oysa bahçenin kışa benzer bir yeri yok. Karsız geçiyor kış. Kardelenler fışkırmış topraktan çalılar dibinde. Çimlikte çiğdemler; açu açacak nergisler. Ve çitin dibindeki kamelyanın dalında matu, pencerede ben. Matunun bahçede neler gördüğünü bilmiyorum, ama ben gelip geçmiş kış akşamlarını hatırlıyorum yine. Yok yok, yalnızca bizim bağlara yağan kar'ı hatırlamakla geçmedi yıllar -kendi yurdunda doğup büyümenin mutluluğunu yaşadım; savaşırlara tanık oldum; yabancı ortamlarda sıkıntılara ve baskılara katlandım; çalıştım, güvenli bir gelecek kurdum kendime... ve romanlarımı yazdım. Elbetteki çektiğim çile ve uğraşların başında romanlarım geldi. Yaşayarak yazdım: ekmeğimi yerken; gurbet yollarında aç ve sefil taban tıperken, başarılı günlerimde sevinirken, umutsuzluğa kapıldığım günlerde ağlarken... Yazmadığım günüm-gecem olmadı; ve niçin yaşadığımı sormadığım gibi, niçin yazdığımı da hiçbir zaman sormadım kendime. Zamanın gerçeklerinden de kaçmadım hiç. Gerçek hayatla bağlantımı koparmaksızın, yaşamak, yazmak oldu benim için.

Ve geçti yıllar. Geçip giden yıllarla koca bir ömür tükendi tüketiyor. Şimdi düşünüyorum: benim ömrüm annemin beni doğurduğu günden değil de 1939'un kışı Edebiyat Mecmuası'nda *Söyleyin Duvarlar* şiirim yayınlandığı günden başladı gibi geliyor bana.

Ne kıvançlı bir gündü o gün! Işıklar yanmıştı âniden karanlıkta. Bir pencere açılmıştı dünyaya. Pencere dibinden geçen kadınlar ve çocuklar gülüyorlardı bana; saç sakalı ak ihtiyarlar ve nineler el ediyorlardı bana. Ben gerçek bir insan olmuşum âniden. Pahası biçilmez bir insan olmuşum. Bir hârikaydım. Ölü ruhları canlandıracakım. Sönük gözlere görme, donuk yüzlere gülme yeteneğini getirecektim. İhanetsiz ve acısız, hapisçesiz ve polissiz bir dünya kuracaktım. Şiirle onacaku yollarımız. Hiç kimse ağlamayacaktı. Üzümler çiçek, incirler tütün yan yana yetişecekleri bizim bağlarımızda ve tarlalarımızda. Ve doğanlarımız mutlu doğumlarla doğacaklardı, ölenlerimiz mutlu ölümlerle öleceklerdi benim dünyamda.

Hep öyle düşündüm. Hep öyle yazdım. Öyle olacağından kuşkulandım. Sonunda durup arkama baktım, ve arkamda elli yılın bıraktığı, yüce bir boşluk gördüm.

Beni çökertip, gücümü-kuvvetimi emip gitti yıllar. Bitkiyim gayrı. Güçlülükle sesleniyorum beni çeviren soğuk duvarlara. Ama sesleniyorum hâlâ; ve, elli yıl öncesi gibi, bugün de bir ses, bir yankı çıkmıyor duvarlardan. Üzüntülü değilim gene de. Sürdüreceğim seslenmeyi. Duvarlarla sınırlı kalmayacak benim sesim. Son soluğuma dek, ölene dek sesleneceğim. Ölünce mezarımdan sesleneceğim. Beni çeviren duvarları aşacak sesim. Sesimin taşıdığı ince ve *nostaljik* ruhumla en güzel çiçekler açacak benim boşluğumda.

Yansılar 2'ye başlarken, en büyük sakıncamın kendimi tekrarlama sakıncası olduğunu vurgulamıştım. Bitirirken Anneme Mektuplar'daki *Saf*'ın dizeleriyle kapatmak istiyorum sayfayı.

*Hiç kimse ağlamasın ardımdan,
Güzel kadınlar acımasınlar bana.
Yalnızlığında ben ne aç, ne sefil,
Bozkırda gelincik, sazlıkta karanfil,
Güller çöl ortasında duacı bana.*

EK:
Öy kü

EN SONUNDA BİZİM İHTİYAR SAVAŞÇI DA
ALLAH'IN RAHMETİNE KAVUŞTU

1

Aylar sonrası beklenen gün gelip çatı işte.

Gün sona ermişti. Karşiki sıra dağların dorukları alımsı bir aydınlık içindeydi daha, ama *Sürgünyeri*'ne akşamın esmeri çöküp yerleşmişti çoktan, meydan boşalmıştı, ve göğün koyu mavisinde ışıldayan yıldızlara eş olmak istercesine, evlerde ve sokaklarda elektrik lâmbaları yanıyordu.

Bir zamanlar meydanın orta yerinde bulunan ihtiyar akasya ağacını hatırlayan çok kimse kalmamıştı *Sürgünyeri*'nde: çocuklar büyüyüp terketmişlerdi kasabayı -kimi teknik okullara, kimi, havası-suyu *Sürgünyeri*'nden daha güzel olan başka bölgelere, kimileri de evlenip büyük kentlere taşınmışlardı. Görkemli kentler kabarıp büyürken, *Sürgünyeri* daralıp küçülüyordu gitgide.

Melek Hanım'ın ailesinde de durum müstesna sayılmazdı. Kendi çocuklarından kimsecik kalmamıştı baba evinde. Dört Alimler'den ikisi Taşkent üniversitesinde görevliydi -Alimcan fizik kürsüsü profesörü, Alim, üniversitenin Kırım-Tatar Dili ve Edebiyatı bölümünde doçent; Alimgir ağır endüstri mühendisi; Alimseyit'se Samarkand yakınlarında tekstil fabrikasının müdürü.

Atık ve Numüne de, yedi yıl öncesi devletin izniyle, Kırım'a taşınıp Akmesic'e yerleşince ev ıssız bir adada

kalmıştı âdeta. Melek Hanım'ın başı dertteydi. Çocuklarını özlüyordu -kalabalık akşam sofrasını, yan odada uyuyan çocuklarının rahat soluyuşlarını, Numüne'nin söylediği türkülerini, küçük Alimler'in kavgalarını, ağlayışlarını, ders çabışmalarını; öperken onların yanaklarından kendisinin dudaklarına sızan tatlı sıcaklığı. Ama... Zamanın önüne geçilmezdi ki. Çocuklar büyüdüler. Sonra evlendiler. Ve zaman yeni mutluluklar getirdi Melek Hanım'a: küçük torunlarını kucağında taşımanın tadını tattı; onların başlarını göğsüne bastırırken, ömrünün en mutlu günlerini yaşadı.

Bizim Savaşçı da hayatından memnundu ilkin. Torunlarıyla iftihar ediyordu. Gurzuf'un denizini, Soğuksu kıyılarını, Adalar'ı ve (artık hayalileşmiş de olsa) savaş maceralarını anlatıyordu onlara.

Ama öte yandan bildiğini yapıyordu gene zaman. Geçen her yılla ihtiyarlık gösteriyordu kendisini. İyice yıpranmıştı Savaşçının yüzü. Avurları çökmüş, saçları ağarıp dökülmüş, yüzünün buşuruklarında uzun yılların yorgunluğunu taşıyordu. Kopuyordu yavaş yavaş gerçek hayattan. Sonunda torunları da ilgilendirmez olmuştu onu. Yılın başlarında doğumunun yetmiş yedinci yıl dönümünü kutlamak amacıyla Alim'i ve Alimseyit'i çocuklarıyla birlikte, *Sürgünyeri*'ne dâvet etmeyi önerdi Melek Hanım; oralı olmadı Savaşçı. "Boş ver!.. Ensesinde iki balta taşıyan bir adamın doğum günü kutlanılmaz", dedi.

Bir yığın çocuğun zırlı ve kavgalarına katlanmayı göze alamıyordu Savaşçı. Alim'in ve Alimseyit'in ortaokul yaşlarındaki oğullarının davranışlarında da iç açıcı, sevindirici bir şey yoktu aslında. Kendisini ziyarete değil, hafta sonu protesto gösterilerine kaulmak için geliyorlardı *Sürgünyeri*'ne. Yürüyüş, yürüyüş, yürüyüş! Sokaklara dökülüp gün boyu yüremeyle milletin meselelerini halledeceklerdi sanki! Koridor, mutfak, hatta yatak odaları bayraklarla, pankartlarla, üzerlerine *Kırım, Kırimlılar için!.. Savaşımızı sürdüreceğiz!.. Dâvamız haklı dâvâ!.. Kırimlılar'a da insan hakları!.. Kırım Özerk Cumhuriye-*

ti kurulana dek protesto kesilmeyecek!.. sloganları yazılı levhalarla doluydu. Hem yalnızca kendi evinde değil; her evde, her ailede durum aynıydı. Gençlerin bu hareketlerine doğru dürüst bir anlam veremiyordu Savaşçı. Kırkbeş yıl gibi uzun bir zaman dilimi geçmişti Kırım'dan sürüleli. Doğruydu, kök salamamışlardı *Sürgünyeri*'nde; ne *Sürgünyeri*'nde, ne de başka bir yerde. Kök salamazlardı da. Bin yıllık bir meşe ağacı bittiği topraktan çıkarılıp başka bir toprağa dikilir miydi? Dikilemezdi tabii. Dikilirse bile kök salamazdı yeni yerinde.

Evet, Kırım gene Kırım'dı; gene anavatandı onlar için; ama ata mirası topraklarına yüzbinlerce yabancıнын yerleştiği vatan yalnızca sloganlarda ve pankartlara yazılı bir vatan olarak kalmayacak mıydı? Vatani bir millete vatan kılan zaman değil miydi aslında? *Dönceğiz Kırım'a! Dönceğiz! Dönceğiz! Dönceğiz!* diye haykırıyorlardı, büyük kentlerin meydanlarında düzenlenen mitinglerde. Peki, önceceklerdi. Ama neye? Kime? Toprakları ellerinden alınmış vatanın nesine önceceklerdi? Kerç'in petrol kuyularına mı? Çelik ve demir ocaklarına mı? Ayakkabı fabrikalarına mı? Oradaki fabrikaların tozu-dumanı buradaki fabrikaların tozu-dumanından farklı değil ki!

İşte, o akşam da, eskide akasya ağacının olduğu yere atılı peykeye oturmuş, karşığı sıra dağların güttide kararan doruklarına bakarak, bunları düşünüyordu bizim ihtiyar Savaşçı.

2

Erken uyandı Melek Hanım o gün.

Önce çay demledi. Savaşçı'nın çayını yatağına götürdü. Günün işleri, ve yola hazırlıkları, üzerine söz açtı. Ama Savaşçı o sabah -özellikle o sabah- konuşmak niyetinde değildi.

Yanlarına ne alacaklarını sordu Melek Hanım. Bu kez de ses soluk çıkmadı Savaşçı'dan. Yalnız, 'Ne mi alacağız?' diye düşündü. Melek Hanım aynı soruyu tekrarlayınca:

"Kendi insanlarından yoksun yurda giden bir adam ne alır yanına?" dedi.

Melek Hanım homurtulu bir sesle karşıladı Savaşçı'nın sorusunu:

"Atık orda... Numüne ve çocukları da orda."

Melek Hanım'ın homurtulu cevabını duydu veya duymadı, duyduysa da istifini bozmadı Savaşçı. Neden sonra kalktı, giyindi; yatak odasından çıkıyordu ki:

"Ec?" dedi Melek Hanım.

"Ec'si ne?" dedi Savaşçı.

"Ne alacağız yanımıza?"

Savaşçı kapıda duraksayıp, başını Melek Hanım'dan yana çevirdi:

"Benim kalpağımı al. O eski kalpağı... Unutma, madalyalarımı da al", dedi.

Savaşçı odadan çıkınca, yatağını yaptı Melek Hanım, odaya çekti düzen verdi. Sonra mutfakı temizledi; üstünü başını değiştirdi, ve saçlarını özenle tarayıp, meydana yana bakan pencerenin dibine atılı koltuğa oturarak, Savaşçı'yı seyre daldı.

'Allah'ım!.. Kaç hafta, kaç ay, kaç yıl daha o peykeye oturmak nasibolacak ona?' diye düşündü.

Yalnızca ihtiyarlık değii, ilerlemiş yaşı üzerine bir de, son iki yıldır, damar ve yürek hastalığı yüklenmişti üstelik. Nadir uzaklaşıyordu evden. Çok çok bayırdaki mezarlığa kadar. Bayırı tırmanırken başlıyordu rahatsızlığı: soluk darlığı, göğsünde baskı, omuzbaşlarında ağrılar... Bazan geceleyin iki büklüm olup inliyordu yatağı içinde. Geçen yılın baharı Alimcan Taşkent doktorlarına muayene ettirdi Savaşçı'yı. Yürek arterlerinde tıkanıklık var dediler doktorlar; haplar verdiler, ve soğuk havada evden çıkmamasını, yağlı yemeklerden kaçınmasını, ve, ağrıları tuttuğu anlarda hap kullanmasını önerdiler.

Ama haptan ve yağsız yemekten fazla bir şeylere ihtiyacı vardı Savaşçı'nın. Bunun farkındaydı Melek Hanım; iliklerinde hissediyordu; ve iki hafta öncesi, gene öyle, meydanın orta yerine atılı peykeye oturmuş, karşiki sıra dağların doruklarına bakan kocasını seyrederken, karar verdi. Yalnız hangi oğluna

konusacağını bilmiyordu. Düşündü, düşündü. Sonunda Alimcan'a telefonu açtı.

Telefondan çıkan sesin annesinin sesi olduğunu anlar anlamaz telâşla konuştu Alimcan:

"Anne!.. Ne oldu?.. Babam nice?"

"Hiç", dedi Melek Hanım. "Hiçbir şey olmadı daha. Ama... Buraya bak, Alimcan..."

"Konuş, anneciğim. Ne istiyorsun?"

"Babanı bu yaz Kırım'a götürmeni istiyorum."

"Anneciğim, izinsiz Kırım'a gidip yerleşmenin kolay olmadığını biliyorsun."

"Evet, biliyorum. Burada söz konusu Kırım'a yerleşmek değildir. Alim'le konuştum; Alimgir'le, Alimseyit'le konuştum... Türlü tavırlar takınıyorsunuz. Baştan savma cevaplar veriyorsunuz bana. Siz nasıl bir evlâtsınız? Kesin bir karara varmanızı istiyorum. Sen... Alim, Alimgir, Alimseyit... Hanginiz olursa olsun, karar verin. Eriyor babanız, eriyor. Bu yaz son. Bu yaz da kendisini Kırım'a götürmeseniz, Kırım'ı görmeden ölecek. Anlıyor musun, Alimcan?.. Senin baban Kırım'ı görmeden göçecek!.. İşte o zaman benim bütün hafakanımı, bütün ilençlerimi başınıza toplamış olacaksınız!.. Cevap istiyorum.

"Peki, anneciğim. Alimseyit'le konuşayım..."

"Konuşmanı değil, kesin cevap istiyorum!"

"Yarın... Herşeyden önce üniversite yönetimine başvurmam gerekecek. Okul yılının sona ermesine bir ay var daha. Bekle... Yarın telefon ederim."

"İyi. Unutma! Sizler için bilmiyorum, ama baban için hayatın anlamı Kırım oldu bütün ömrü boyunca. Kırım'ı görmeden ölürse, günahı sizin başınıza."

"İyi... tamam... Anladım. Bekle, anneciğim. Yarın... Belki bu akşam."

Fazla üstelenmedi Melek Hanım.

"Bekleyeceğim", dedi; ve Alimcan'ın yüreği içinde baba sevgisi ve merhamet duyguları uyandırdığından emin olmanın rahatlığıyla, geçip koltuğa oturdu.

Umduğundan çok daha çabuk geldi haber.

Ortalık karanlıklaşıırken çaldı telefonun zili: tam üç hafta sonra üçünün yola çıkacaklarını, Atik'in ve Numüne'yi uyar-mak amacıyla, daha bu akşam Beşterek'e bir de mektup yaza-cağını açıkladı Alimcan.

3

Hayırlı haber yıldırım hızıyla yayıldı etrafa. Ertesi gün, sabahıtan akşam saatlerine dek, *Sürgünyeri*'nin kadınlarıyla dol-du taşı Savaşçı'nın evi. Melek Hanım'a yakın komşulardan yaşı ilerlemiş Rebiya Hanım'ın, Safiye Şerife'nin, Gülnara Hanım'ın, ve geçen yılın başlarında elli yıllık kocacığını top-rağa vermiş Gülsüm Hanım'ın yaşlı gözleri ıslı ıslıldı kıvanç-tan:

"Aman Allah'ım! Kırım'ı göreceksiniz", diyorlardı. "Kırım'ın dağlarını, bağlarını göreceksiniz... Bizim denizin kıyılarında yürümenin efkârını duyacaksınız... Ne mutlu siz-lere! Darısı bizim başımıza!" diyorlardı, ve kimi Melek Hanım'ın koluna sarılıyor, kimiler de Melek Hanım'ın belini dolayıp kır saçlarını, heyecandan kızarmış yanaklarını öpüyorlardı. Neden sonra akşam oldu. Kadınlar evlerine dağıldılar. Bizim ihtiyar Savaşçı meydandaydı daha. Ortaliğe akşamın karanlığı iyice çöküp yerleşmeden önce onun peykeden kalkıp eve girmeyeceğini bilen Rebiya hanımla Gülnara hanım, ağırılanmalarının az daha uzatılmasını özlüyorlardı ki, Melek Hanım'ın kendilerine birer çay daha önerisini reddetmediler.

Kırım yolculuğuyla ilgili konuşma uzadıkça uzadı.

Gurzuf doğumlu olan Gülnara Hanım Haziran ayının *Has-talar* bağlarında asmaların iyice olgunlaştığı bir ay olduğunu, Haziran'da Kırım'a gidenlerin bol bol sarmalık yaprakla geri döndüklerini anlatıyor, ve, ara ara, *kızım sana söylüyorum, ge-linim sen anla* gibilerden kaçamak bir bakışla Rebiya Hanım'ın yüzüne bakıp gülümsüyordu. "Bilmem valla", diyordu Melek Hanım, "kolhoz bağlarına girmeye izin verirler mi dersin?"

"Amaaan", diyordu Gülnara Hanım, "Gorbaçov'un Urusya'sında yaşıyoruz... Bağlardan bir demet asma yaprağı kopardı diye hapishanelere atmazlar insanı bugünlerde. Hem bağlara girmeye gerek de yok. Eski Akmescit-Yalta otoyolu üzerindeki bağların asmaları duvarlardan yola sarkar. Her giden ille bir şey getirir: Gurzuf kıyısından çakıлтаşı, Topkaya bayırlarından muşmula fidesi, Aypetri dağlarından çam fıındığı... Sen de asma yaprağı getir işte."

O âna dek ikisini sabırla dinleyen Rebiya Hanım lâfa karıştı:

"Hacıbekir'in torunları on şişe dolusu su getirmişler geçen yaz."

Gülnara Hanım göğüs geçirdi:

"Ah, ah... Gelinkaya'nın yukarlarındaki pınar sularına doyum olmaz."

"Öyle", dedi Melek Hanım. Gülnara Hanım'ın sözünü doğruladı.

"Yok", dedi Rebiya Hanım, "pınar suyu değil, çocuklar deniz suyu getirmişler."

"Sarmalık asma yaprağını anladım", dedi Melek Hanım, "ama deniz suyundan kime ne?"

Rebiya Hanım yavaş, fısıltılı bir sesle konuştu:

"Gizli bir dernek kurmuşlar çocuklar."

"Ne derneği?"

Aynı fısıltılı sesle sürdürdü konuşmasını Rebiya Hanım:

"Mutfakta soyunup bir leğenin içersine doluşmuşlar; ve şişelerden birbirlerinin çıplak vücutlarına deniz suyunu dökerек, ömür boyu Kırım dâvâsına sadık kalmaya and içmişler."

Melek ve Gülnara hanımlar gençlerin yeni bir çılgınlığa başladıklarını düşünmüş olacaktı ki, dikkatle, biraz da tedirgin bir tavırla dinliyorlardı Rebiya Hanım'ı.

"Ee?" dedi Gülnara Hanım.

Rebiya Hanım omuz silkti:

"Ee'si bu kadar."

"Hacıbekir'in Gülistan'daki torunları mı?" diye sordu Melek Hanım.

"Yok, onlar değil", dedi Rebiya Hanım; "onların oğulları. Yani Hacıbekir'in Çırçık'taki torunlarının torunları... Şu üç-dört yaşında olanlar."

Melek Hanım'la Gülnara Hanım'ın yüzündeki tedirgin çizgiler âniden silindi, yüzleri tatlı bir gülümsemeyle aydınlandı, ve ellerini ağızlarına kaldırarak, kıs kıs güldüler.

İkisi evden çıkınca akşam sofrasını kurdu Melek Hanım.

Eşikte durduğu zaman meydan iyice karanlıklaşmıştı. Peykeye gidip kocasının yanına oturdu bir süre. Sonra kol-kola, eve döndüler.

İkisi sessizlik içinde yediler yemeklerini. Yemekten sonra televizyonun karşısına geçip oturdu Savaşçı. Son haberler okunuyordu televizyonda. Ama aklı başka bir yerdeydi Savaşçı'nın. Nerde mi? Kırım'da belki. Belki değil, kesinlikle Kırım'daydı. Adalar'a, Ayı Dağı'na, Haziran güneşinin ışınlarıyla bezeli bağlara bakıyordu aklının gözüyle Savaşçı. Melek Hanım'sa yola çıkacakları günü ipe çekiyordu. Hayırlı haberin etrafa yayıldığı o ilk günden sonra, ihtiyar Savaşçı'yı rahatsız etmiyelim diye, komşu kadınlar da uğramaz olmuşlardı Melek Hanım'ın evine.

4

Yola çıkacakları güne bir hafta kala Melek Hanım Savaşçı'nın gömleklerini ütöledi, ayakkabılarını parlattı, eski kalpağını kılı kılına temizledi, madalyalarını yeni ceketinin göğüs yakasına taktı, ve Alim'e telefon ederek, hafta sonunda arabasıyla Sürgünyeri'ne gelip kendisini Taşkent'e götürmesini istedi.

Taşkent'te Numüne'ye bir Özbek şalı, Numüne'nin küçük torunlarına birer Kırım takyesi, Atik'in eşine işlemeli ipek

bluz, kızlarına bilezik, torunlarına ak benekli kızıl şort, mayolar saun aldı. Hummalı bu hazırlıktan sonra ev derin bir sessizliğe gömüldü. Ama sessizlik uzun sürmedi. Hemen ertesi günün sabahı Alimcan uğradı eve, uçak biletleriyle.

İkisi mutfaktaydı. Melek Hanım taze patates ayıklıyordu öğle yemeğine; Savaşçı, mutfak masası gerisindeki sandalyeye oturmuş, burnunun ucuna inik gözlükleri üzerinden *Lenin Bayrağı*'nı okuyordu. Mutfığa girer girmez üç bileti cüzdanından çıkardığı gibi masaya attı Alimcan.

Uçak biletleriyle Savaşçı'yı sevindireceğini sanmışsa, yanılmıştı Alimcan.

"Biletleri de aldık, babacığım" dedi.

Savaşçı başını kaldırmadı gazeteden. Alimcan sorulu bakışlarını annesinin yüzüne yöneltti. Yüreği içinde taşıdığı hem sevgi, hem de gizli sabrından kopan bir gülümseme takıldı Melek Hanım'ın dudaklarına. Alimcan da güldü, ve, yakından görsün diye, masaya eğilerek, üç bileti babasının önüne sürdü.

"Üç gün sonra Taşkent hava limanından havalanacağız; altı saat sonra da Akmescit'e konacağız", dedi Alimcan, hâlâ gülümseyerek.

Bizim ihtiyar Savaşçı'dan ses çıkmadı. Yüzünün ifadesi de bozulmadı hiç. Neden sonra, başını okuduğu gazeteden kaldırmaksızın, masa üzerindeki üç bilete baktı. Uzun uzun baktı. Bakukça gözleri buğulandı. Gözleri sulanmaya başlamıştı ki, oğlu görmesin diye başını çevirdi, pencereden meydanın orta yerine atılı peykeye baktı. Sonra gazeteyi katlayıp masanın üzerine bıraktı, ayağa kalktı, gidip pencere dibinde durdu. Sessizlik çöktü mutfığa. Gergin bir sessizlik. Öyle bir sessizlik ki... evde âniden bir tehlike baş gösterecekti sanki.

Alimcan iki adım babasından yana atı, durdu, başını çevirip, gene sorulu bakışlarla, Melek Hanım'ın yüzünü aradı - kime konuşacağını, kime ne diyeceğini bilmiyordu Alimcan. Melek Hanım'ın yüzündeki gülümseme de muammalı bir anlama bürünmüştü.

Mutfakta hüküm süren sessizliğe Savaşçı'nın kendisi son verdi:

"Ben uçak'la gitmeyeceğim", dedi.

"Babacığım, biletlere aldık", dedi Alimcan.

"Aldın, görüyorum. Aldığın yere geri götür", dedi Savaşçı.

"Ama olur mu, babacığım?.."

"Aması yok. Ben trenle gitmek istiyorum. Ya trenle giderim, Kırım'a, ya da hiç gitmem."

Gene sessizlik kuşattı mutfak. Ama bu sefer sessizlik az önceki sessizliğe benzemiyordu. Melek Hanım'ın yüzündeki gülümseme bile yitirmişti önceki gılgılığını.

Yardım dileyici bir bakışla baktı Alimcan annesine. *Me-sele ikinizin arasında; ben karışmam* gibilerden bir anlam okunuyordu şimdi Melek Hanım'ın yüzünde. Az daha babasına yaklaştı Alimcan:

"Babacığım, tren yolculuğu kaç gün sürecek farkında mısın? Uçak'la gidersek beş-altı saat sonra ordayız. Kolayı varken, neden?.."

Sırtı oğluna dönük, kımıldamaksızın durdu Savaşçı olduğu yerde.

"Zamanımızda herkes uçakla gider..."

Bir ara susup tekrar annesine baktı, güldü, ve bakışlarını babasına yönelterek, sürdürdü konuşmasını Alimcan:

"Uçakla gidersek, Tanrı'ya yakın bir yerden görmüş oluruz Kırım'ı."

Savaşçı'dan bu kez de ses soluk çıkmadı. Alimcan, "Sen Tanrı'ya..." diye yeniden söze başlamıştı ki, Savaşçı döndü, oğluna bakmamaksızın yürüdü, mutfaktan çıkmadan önce, başını Alimcan'dan yana çevirdi:

"İşin içine Tanrı'yı sokma. Sen, Tanrı'nın nerde ve kime yakın olduğunu nerden bilen? Bizleri buraya nasıl getirdiklerini de bilmiyorsundur."

"Biliyorum, babacığım. Herkes bilir. Kundaktaki yavrular bile biliyorlar. Trenlerle getirdiler", dedi Alimcan.

"Evet, trenlerle getirdiler. Şimdi de trenle gitmek istiyorum Kırım'a. Ya trenle giderim, ya da hiç gitmem."

Savaşçı'nın dudakları arasından dökülmüş son kelimelerden sonra uçak yolculuğu üzerine konuşulacak hiçbir şey kalmadı. Bunu Alimcan anlamıştı. Uzunca bir süre Melek Hanım Alimcan'a, Alimcan annesine baktı. Ve öyle birbirlerine bakarlarken, Alimcan'ın gözleri gülüverdi.

Gözleri içindeki gülümseme aldığı kararın işaretiydi.

"Peki, anneciğim", dedi; "ben gidip biletleri değiştireyim. Üç gün sonra trenle çıkarız yola."

Ve üç bileti masadan kaldırarak, mutfaktan çıktı.

Alimcan çıkınca, yüreği içinden taştan coşku ve sevincini geri, yüreği içine itmek istercesine, alt dudağını ısırıp Melek Hanım; sonra gözlerini yumdu; daha sonra da güldü, ve çok yavaş bir sesle: "Allah'ım, çok şükür sana", dedi.

5

Acayip bir akşamdı o son günün akşamı.

Sürgünyeri'nin sokaklarında elektrik lâmbalarının yanmasına ve gökyüzünün koyu mavisinde yıldızların ışıldamasına rağmen -Batı'da sonsuz ve sönmez bir aydınlık bırakıp batmıştı sanki güneş- karşığı sıra dağların doruklarındaki aydınlık gerçekten de sönmek bilmiyordu bir türlü. Dağların dorukları aydınlık içindeyken, peykeden kalkıp eve girmeye sebep yoktu Savaşçı için -akşam yemeğini erken yemişlerdi, evde Melek Hanım Kırım yolculuğuyla ilgili işlerle meşguldü, üstelik Melek Hanım'ın kendisi de Savaşçı'nın bir zamana kadar eve girmemesini yeğliyordu galiba ki, meydan karanlıklaşıpken, Savaşçı'nın eski ceketini getirdi peykeye, Alimseyit'in küçük oğlu Bora'nın geçen ay evde unuttuğu, Sovyet futbol ligi şampiyonu *Dinamo Kiev*'in renginde topuzlu yün fesini Savaşçı'nın başına geçirdi, kendisinin yün şalını Savaşçı'nın omuzlarına attı, yanlarını sıkıştırdı, "Otur, hava güzel bu akşam", dedi, ve dönerek eve girdi.

Farkındaydı Savaşçı; yarın Kırım yolculuğu başlayacaktı. Trenle. Uzun bir yolculuk. İki gün sürecek olan bir yolculuk... Ama yolu düşünmüyordu. İster iki gün, ister iki ay sürsündü, umurunda değildi. Kırkbeş yıl süren bir ayrılıktan sonra düşler ve umutlar pörsüyüp sönmüştü, ve şimdi, kırkbeş yılın kesip kas-kau dondurduğu hatıraları üstüne otururken, ne düşüneceğini, hatta Kırım'a nasıl bir amaçla gideceğini bilmiyordu. Biraz da korkuyordu.

Tuhafı bu ama gerçektir -kendisinin biraz da suçlu bir adam olduğunu, Kırım'a Kırım'ı görmek için değil de suskunlukla, uyuşuklukla, korku ve pısrıklıkla geçmiş olan kırkbeş yılın hesabını vermek için yarın yola çıkacağını, Kırım'a ayağı bastığı anda Kırım'ın taşı toprağı, *bizleri terkettiniz; niçin? Niçin?* diye kendisine durmadan sorular soracaklarını hissediyordu. *Özür dilerim, bizleri yaşatmadılar bu topraklar üstünde*, diyemezdi; çünkü yüreğinin en derin bir yerinde suçun yalnızca kendilerini asıp kesenlerde, çoluk çocuklarıyla katar vagonlarına doldurup uzak ve yabancı ellere sürenlerde olmadığını, kendilerinin de, bir millet olarak, durmadan değişen hayata ayak uyduramadıklarının, uzun yıllar sürregelen zorluklar karşısında sorumluluk duygularının yavaş yavaş söndüğünün ve direnme güçlerini yitirdiklerinin pekâlâ farkındaydı Savaşçı.

Bunları düşünürken, yıllarca altında ezildiği sorumluluk duygusu yüreği içinden yükselip bütün benliğini sarıyordu; acı bir yumru gibi boğazı içinde düğümleniyordu; ve yaşlı gözleriyle karşıkı sıra dağların doruklarına bakarak: "Allah'ım, niçin?" diyordu; "Niçin? Niçin? Niçin?" diyordu. Oysa biliyordu Savaşçı -zaman değişmişti; onun hayatını sona yaklaştıran bu günler, gençliğinde yaşadığı günlerle kıyaslanamazdı. Ama gerçekten değişmiş miydi zaman?

Herşey söyleniyordu. Herkes, herşeyi söylemeğe hak sahibiydi, ve söylüyorlardı da: Stalin katliamlarını; *Gulag* kamplarını; haksız suçlanmaları; sönmüş ocakları... Kırım'a gidip yerleşenler de oluyordu. Ama değişmiş hiçbir şey yoktu. *Sürgünleri* gene *Sürgünleri*ydi; Kırım'da (ve burada), resmi büroları bezeyen Brejnev'in resimleri duvarlardan indirilip, yer-

lerine Gorbaçov'un resimleri asılmış olmasına rağmen, masaların gerisinde oturan parti bürokratları Brejnev'in, hatta Stalin'in parti bürokratlarıydı. Ve hem burada hem de Kırım'da Gorbaçov'un değil de onların, o taş yürekli küçük parti bürokratlarının sözleri geçerliydi.

Gene de düşünce ve duygularını zaman ve ortama ayarlayarak, bilinçaltında biriken kara bulutları dağıtmaya, kırkbeş yıl gibi uzun bir ayrılıktan sonra yeniden yurdunun topraklarına kavuşmanın heyecanını uyandırmaya çalıştı yüreği içinde.

"Yarın", dedi; "yarın... Yıllar yılı hasretini çektiğim yurdun toprağı bekleyecek beni bu uzun yolun sonunda" dedi, ve ayağa kalktı, yaşına göre güçlü adımlarla yürüyerek, evine girdi.

Melek Hanım yol hazırlıklarını tamamlamış, mutfakta çay demlemiş, Savaşçı'yı bekliyordu. Çaydan sonra oturma odasına geçip sedire oturdular. Konuşmadılar. İkisi de düşlerinin yaylasındaydılar. Düşlerinin yaylasında dolanırlarken konuşmalarına gerek yoktu da.

6

Ömrünün en mutlu... hoş, en mutlu değilse de, en önemli ânını yaşıyordu Melek Hanım.

Saçakta cıvıldaşan serçelerle birlikte uyandı. Yataktan kalktuğunda tan yeri ağarmak üzereydi. Önce saçlarını yaptı, yanaklarına hafiften ruj sürdü, gül resimli basma eteğini ve yeşil bonesini taktı, iki valizi çekip koridora çıkardı; Savaşçı çay içerken, koridorun kapısını ardına kadar açtı, valizin üstüne oturdu, ve, Gülnara Hanım'a vermek için, çantasından çıkardığı evin anahtarını parmakları arasında evirip çevirerek kadınların meydanında belirmelerini bekledi. Az sonra Savaşçı da koridordaydı ve, Melek Hanım gibi o da tedirgin, sık sık köstekli saatine bakıyordu.

Alim'in *Çayka*'sı evin önünde park ettiği zaman güneş *Sürgüneri*'nin evleri gerisinden çıkıp gökyüzüne yükselmişti. Meydanın kenarında bir grup kadın duruyordu. Arabadan önce Alimcan, onun ardından Alim, ve Alimcan'ın eşi Esmâ indiler. Alim eşikte duran annesini öptü; sonra koridordaki iki valizi arabaya taşıdı; Alimcan'sa, gönül rahatlığıyla babasının koluna girerek, yerden dört basamak yüksek merdiveni inmesine yardım etti.

Meydanın ucundaki kadınlar yavaş yavaş arabanın çevresine birikmeye başladılar. Arabaya doğru giderken, Melek Hanım'ın gözleri kadınlardaydı. Kadınlar arasında Gülnara Hanım'ı gördüğü anda gurur ışıkları parladı gözlerinde.

Bir elinde bir demet kırmızı gül, öbür elinde kesme camdan küçük bir vazı tutuyordu Gülnara Hanım. Çiçekleri Melek Hanım'a uzatarak:

"Bunları al, Kırım'a götür", dedi uzaktan.

Melek Hanım Gülnara Hanım'ın yanaklarını öptü, inceler gibi baktı güllere:

"Yazın ilk gülleri... Kırım'a değil, Taşkent gar'ına varmadan solacak bunlar."

"Solmazlar, goncadalar daha. Bu sabah kestim", dedi Gülnara Hanım, ve gülleri öbür elinde tuttuğu küçük vazoya koydu.

"Vazoyu da ne yapacağım?" diye sordu Melek Hanım, az şaşkın.

"Soğuk su var vazoda. Yolculuk çok uzun sürerse suyu değiştir trende. Tren Orkapı'dan¹ geçince gülleri pencereden Kırım toprağına atıver. Benden selâm Kırım'a."

İkisinin de gözleri sulandı; ikisinin de gözleri güldü; birbirlerine sarılıp öpüştiler. Sonra Melek Hanım evin anahtarını Gülnara Hanım'a emanet etti, ve dönerek arabaya girdi.

Çok geçmeden araba kalktı. Kadınlar arabanın arka penceresinden kendilerine bakan Melek Hanım'a (belki de Kırım'a) el ettiler.

1 Orkapı = Perekop boğazı.

Araba karşiki evlerin gerisinde gözden kaybolunca meydanı biraz sinsi, biraz da canlı gibi -garip bir sessizlik kuşatı, ve, kadınlar meydanı terkedince, etrafa yayılarak, *Sürgünyeri*'nin tüm evlerini kendi sessizliği içine gömdü sessizlik.

Sürgünyeri gelip geçmiş kırkbeş yılın *Sürgünyeri*'ydi hâlâ.

7

Okul yılının sona ermesine iki hafta vardı daha; bu yüzdendi ki, kendilerinden başka Kırım'a giden kimse yoktu Taşken demir yolu istasyonunda. Alim ve Alimcan ortaklaşa eşyaları taşıdılar; Melek Hanım'ın kolunda gelini Esmâ, tren bindiler.

Kompartımanda genç bir Rus, bir de Özbek kızı oturuyorlardı. Genç adam *Ogonök* dergisini okuyordu; Özbek kızıysa, göğüsleri üzerine sarkık iki örgüdeki kara saçlarını iki eliyle kavramış, kompartımanın penceresinden dışarıya, daha doğrusu, istasyonun duvarına çakılı levhadaki parti sloganlarına, bakıyordu boş bir bakışla. Melek Hanım'la Savaşçı sıraya yerleşirlerken (ihtiyar kimselerle aynı kompartımanda geçecek olan yolculuğun boşuna harcanmış bir zaman olacağını düşünmüşlerdi galiba ki) önce genç adam, onun ardından Özbek kızı kompartımandan çıktılar. Alimcan'ın dudaklarına cılız ama değişik anlamlı bir tebessüm takıldı; Melek Hanım'ın yüzüye bozuldu. Karabasan çökmüştü sanki Melek Hanım'ın yüzüne. "İkibuçuk serçe kadar bir milletiz... gene de her yerde kalabalık yaratıyoruz", dedi kısık dudakları arasından. Alimcan, apansızın tehlikeyle yüzyüze gelmiş bir yaratığı yatıştırmak istercesine, annesinin sırunı sıvazladı.

Melek Hanım çabucak yatıştı; hatta kompartımanda kendilerinden başka kimselerin bulunmadığından memnundu - oğulları eşyaları raf sepetlerine yerleştirirlerken, bir battaniye serdi sıraya, Gülnara hanımın güllerini kompartımanın pencere

yanındaki küçük masası üzerine koydu, ve geçip Savaşçı'nın yanına oturdu. Gözleri gülüyordu Melek Hanım'ın.

"Haydi", dedi Alimcan eşine bakarak, "siz bizi bize bırakın artık."

"Trenin kalkmasına onbeş dakika var" dedi Alim saatine bakarak, ve, dilinin altında, yalnızca Alimcan'ın işitmesini yeğlediği birkaç kelime saklıyordu ki, kaş ve göz işaretiyle kompartımanın kapısını gösterdi.

İkisi koridora çıktılar. Alim sordu:

"Yataklı bilet alamaz mıydın?"

"Babamız razı olmadı. Kırım'a varana kadar ne yatacağım, ne de gözlerimi yumacağım dedi."

"Peki, sizi kim karşılayacak Akmesçit'te?"

"Atik."

"Haber verdin mi?"

"Dün kendisine bir telegram çekerek, Zaparojye'de aktarma yapılacağını ve Şimferopol'un enformasyon bürosunda trenin ne zaman Akmesçit'e ulaşacağını sorup öğrenmesini istedim."

"İyi", dedi Alim, ve hemen sordu:

"Kırım'da kaç hafta kalmak niyetindesiniz?"

"Bir hafta. Belki iki. Babamızın sağlık durumuna... biraz da onun huyuna bağlı. Kendisini Gurzufa götürmeden önce geri dönmeyeceğiz herhalde."

"Şimferopol hastahanesinde Doktor Rıza Balaban var. Lise arkadaşım. İyi bir dost... Babamızı muayene etsin. Benim adımdan bahset... Üniversitede ders yılı sona eriyor hafta sonu. Babamızın sağlık durumu müsaitse eğer, işi aceleye getirme. Numüne ve Atik de ziyaretinizin uzunca sürmesini dileycekler."

"Evet", dedi Alimcan. "İki hafta diyelim. Belki üç."

"Ağustos'a kadar kalamaz mısın?"

"Niçin Ağustos?"

"İlk Derviza şenliği düzenleniyor bu yıl Kırım'da. Sanatçıların da katılacakları binlerce Kırım'lı bekleniyor Beş-

terek'te. Çocuklara söz verdim; biz de Ağustos'un ilk haftasında çıkacağız yola."

Alimcan ses etmedi. Düşüncelere dalmıştı. Neden sonra:
"Esmâ'ya danışmadan iki ay kalamam Kırım'da" dedi.

Alim de düşünceliydi. Başını salladı:

"Evet, anlıyorum. İki ay uzun bir zaman."

"... Ama babamız Ağustos'a kadar Atık'in yanında kalmak isterse, onun isteğine karşı çıkamam. Ben sana telefon ederim Kırım'dan."

Kompartımana girdiler.

Derken platformdan yol şefinin düdüğü ve kapatılan vagon kapılarının gürültüsü duyuldu. Melek Hanım için, yalnızca tren değil, bütün bir dünya kalkacaktı sanki her an yerinden; iki eliyle sımsıkı tutuyordu Savaşçı'nın kolunu; Savaşçı'ya sessiz, kafası az yukarıya dikili, kırkbeş yıl önce görüp unuttuğu bir görüntüyü yeniden görüyor gibi, alabildiğine açık ve kıpırtısız gözleriyle kompartımanın penceresine bakıyordu.

Alim ve Esmâ son kez vedalaşıp kompartımandan çıktılar, ve tren, madenî bir gıcırtyla hareket etti.

Savaşçı'nın bakışları kompartımanın penceresine takılıydı hâlâ, ve, kırkbeş yıl öncesi kendilerini *Sürgüneyi'*ne götürecek olan katar trenin kalktığı ânı düşünüyordu. Bir an her yer ve her şey karardı onun gözlerinde -bu trenin kalkış ânıyla o trenin kalkış ânı arasındaki zaman dilimi yoktu.

"Allah'ım, yalnızca Kırım'ı değil, zamanı da aldılar bizden" dedi içinden, ve gözlerini yumdu. Ama farkındaydı: hâfızasına çöreklenmiş yatan donuk yıllardan sonra yeni bir yolculuk başlamıştı Savaşçı için. Bu kez *Sürgüneyi'*ne değil; Kırım'a da değil; hiçsizliğe, belki de mutluluğun ve mutsuzluğun bilinmediği zamansız bir dünyaya götürüyordu onu tren.

8

Ama zamansız dünyada değildi henüz tren; yolun kilometrelerini tekerleklerine sara sara ilerlerken, hattın her iki yanındaki banliyo istasyonları, bayırlara yaslı köy evleri, telgraf direkleri, ekin tarlaları, gerçek dünyada kalmak istercesine meyus bir süratla kaçıp uzaklaşıyorlardı trenden. Savaşçı öylesine dalmıştı ki... Madenî gürültüsünü dinlediği trenin tekerleklerinden yükselen eski hüznün en güzel senfonisi sarıyordu benliğini: güzel düşlerin yorgunluğuyla gözlerini hayata yuman nineleri görüyordu; rahat uykuların tadını tatmadan ölen yavruları görüyordu; Hıdrellez'lerde saçlarına çiçekler takmanın özlemiyle ölen genç kızları görüyordu; ayrılık şarkılarının unutulmaz mısraları tekrarlanıyordu kulaklarında:

*Hani benim yıkandığım dereler?
Hani benim tırmandığım tepeler?..
İnle kaval, kalbim gibi inle dur,
İnle kaval, derilerimi sen sustur.*

Saatler geçti. Karanlığa gömüldü dış dünya. Melek Hanım'ın başı Savaşçı'nın omuzuna yaslı, uyuyordu. Alimcan da köşede uyuyup kalmıştı. Yalnız Savaşçı'nın gözleri açıktı, ve, kompartımanda ışıklar yanmasına rağmen, eski vagonların karanlığındaki ölüleri görüyordu hâlâ. Allah'ım! Ne çok ölü vardı o vagonlarda!.. Binlerce... Onbinlerce! Cansız gözleri güne güneşe açık, cansız ağızları ekmeğe suya açık... Hangisinin gözlerini kapatacağını, hangisinin çenesine mendil bağlayacağını, hangisini vagonun duvarı dibine çekip yuratacağını bilmiyordu bizim Savaşçı.

9

Tan yeri ağarırken uyandı Melek Hanım. Savaşçı'nın öyle kıpırtısız ve alabildiğine açık gözleriyle kompartımanın pence-

resine baktığını gördüğü anda içinde cız etti bir şey. Elini kaldırıp Savaşçı'nın çenesi üzerinden geçirdi, saçlarını okşadı şefkatle. Savaşçı'dan ses çıkmayınca eteğinin kocaman cebinde taşıdığı ilâçlara el attı. Ancak o zaman Savaşçı başını çevirdi, Melek Hanım'ın yüzüne baktı, ve, "İstemiyorum, bir şeyim yok", dedi.

Alimcan da uyanmıştı. Açık bir ovadan geçiyordu tren. Bir ara yeşil tepeler belirdi uzaklarda. Tepelerin gerisinden göğe çıkan güneşin gözkamaştırıcı ışınlarıyla doldu vagon.

Alimcan kompartımandan çıktı. Oğlu dışardayken sepeti açtı Melek Hanım. Peynirli ve domatesli üç sandviç yaptı. Termostan çay doldurdu plastik bardaklara. Sonra Savaşçı'nın dizleri üzerine kareli bir bez attı. Beş dakika sonra Alimcan kompartımandaydı. Üçü çaylarını içerken: "Yolun yarısından fazlasını geçtik; tren, aynı hızla yol alırsa, yarın öğleüstü Akmes-cit'teyiz" dedi Alimcan.

Melek Hanım trende değil de sevinçten havada uçuyordu sanki. Işıltılı gözleriyle oğlunun yüzüne bakarak sordu:

"Ya Beşterek'e ne zaman varacağız?"

Alimcan güldü.

"Anneciğim, Beşterek'in nerde olduğunu bilmiyor musun?"

"Nerden bileyim?" dedi Melek Hanım, "Ben Kızıltaş'lıyım."

"Akmes-cit'in yirmi kilometre kadar uzağında. Taksiye bindiğimiz andan az sonra Beşterek'teyiz. Sen merak etme, Atık karşılayacak bizi istasyonda."

İkisi konuşurken, Savaşçı tekrar kompartımanın penceresine, daha doğrusu, pencerenin gerisindeki görüntülere daldı. Gözden kaybolan tepelerin yerini uçsuz bucaksız ekin tarlaları aldılar. Tarlalarda ekinler olağanüstü boy atmışlardı, ve, daha Haziranın ilk haftası olmasına rağmen, başaklar yer yer sararmaya yüz tutmuşlardı. Sonra tarlaların yerini sıra dağlar, sıra dağların yerini yamaçlar ve yamaçlarda güneşle boy ölçüşen yüksek çamlar, kaybolan çamların yerini yine ucu bucağı görünmeyen step aldı.

'Allah'ım, dünya ne kadar büyük' dedi Savaşçı içinden; ve büyük dünya içinde kendi yerini düşünmeye başlamıştı ki, her yer ve her şey kararverdi yine gözlerinde. Ama bu kez çabucak hâkim oldu kendine Savaşçı. Hatta yumruklarını sıktı, gözlerini yumdu, ve 'Yok!' dedi içinden; 'ben burada ölemem; ben burada ölmeyeceğim' dedi, ve gözlerini açtı.

Ağaçları seyrecek bir ormandan geçiyordu şimdi tren. Hatın kenarında sıralı bodur çalılar gözüne ilişince, ayağa kalkarak, madalyalı ceketini ve eski kalpağını istedi Melek Hanım'dan.

"Şimdi mi?" diye sordu Melek Hanım.

"Şimdi", dedi Savaşçı.

Alimcan da şaşkın:

"Baba, Kırım daha uzakta", dedi.

Ama Savaşçı kararlıydı.

"Şimdi", dedi; "şimdi ver ceketimi bana."

Son zamanlarda, ve durup dururken, Savaşçı'nın tuhaf, hatta emir kabilinden isteklerine alıştı Melek Hanım - valizden, yakasına madalyalar takılı ceketini ve kalpağını çıkardı. Alimcan'ın yardımıyla önce ceketini giydi Savaşçı, eski kalpağını kendi eliyle geçirdi başına, ve, kompartımanın pencere camında kendi yansısına bakar gibi, uzunca bir süre pence-rede durdu.

Bodur söğütler ve çalılar arasından geçiyordu hâlâ tren.

Derken, beklenmedik bir şey oldu kompartımanda: Savaşçı sıraya çıktı, ve... elini başının üzerine kaldırmasıyla trenin alarm kolunu tutup çekmesi bir oldu. Vagonun tekerleklerinden kıvılcımlı vahşî bir gıcırta koptu; vagonlar tokuşup kakışarak sarsıldılar; küçük masa üzerinde duran vazo devrildi, içersinde su ve güller dörtbir yana saçıldı, ve tren, yaralı bir ejderha gibi soluyarak durdu.

Kompartımana derin, ölümsü bir sessizlik çöktü bir an. Faltaşı gibi açılı gözleriyle Savaşçı'ya bakan Alimcan'a, baba ne oldu demeye vakit kalmadan, masanın üzerinde kalmış üç gülü eline aldığı gibi, kompartımandan çıktı Savaşçı.

Vagonun tüm kapıları ardına kadar açıktı. Koridora fırlamış yolcular arasından geçti Savaşçı. Yatılı kompartımanların yolcuları da iç çamaşırlarıyla yere atlamış, şaşkın ve sorulu bakışlarla birbirlerine bakıyorlardı. Hattın kenarında yüksek rütbeli ve şık üniformalı iki subay duruyordu. Lokomotifin yanından elini kolunu sallaya sallaya koşan makinistin sesi geldi Savaşçı'nın kulağına:

"Kim durdurdu treni?.. Kim çekti alarm sinyalinin kolunu?.. Kim?.. Kim?.."

Bütün gözler Savaşçı'ya yöneliydi. Ama Savaşçı'nın gözleri içindeki bakışları sağlıklı, biraz da hırçın olmasına rağmen, makinisti, hatta, şimdi vagonun kapısında duran Melek Hanım'ı ve Alimcan'ı görmüyor gibi, bodur çalılara doğru gidiyordu. Arkadan gelen makinist Savaşçı'nın yakasına uzanmıştı ki, subaylardan biri öne çıkarak, makinistin kolunu tuttu:

"Dur!.. Boş ver!.. Dokunma ihtiyara!"

Makinist iki adım gerisin geri çekildi:

"Bu adam kim?"

Subaya yönelik soruyu vagonun basamağında duran başka bir adam yanıtladı:

"Kırım Tatarı!"

Elini hınçla kendi kalçasına vurdu makinist, yere tükürdü, basamakta duran adamdan yana dönerek, boğulurcasına konuştu:

"Kırım Tatarı ha!.. Bunlar!.. Bunların delisi bile... Yazık!.. Stalin bunların kökünü kurutmadan öldü!.."

Tehlikede olmadıklarını anlamış yolcular gülümseyerek bakıyorlardı şimdi trenden uzaklaşan Savaşçı'ya. Biri:

"Amca!.. Çalılar arasına gitmeye gerek yok, vagonlarda tuvalet var!" diye bağırды.

Öteki:

"Karışma!.. Adam ne bilsin! Köyünde tuvalet mi var sandın?" dedi.

Basamakların üstünde duran yolcular gülüşerek vagonlara girdiler.

Az sonra Savaşçı çalılar arasındaydı. Başı göğsüne düşük, uzunca bir süre kımıldanmaksızın durdu. Sonra eğilerek, üç gülü çalılarının dibine bıraktı, dizleri üstüne çöktü, eliyle Haziran yeşili otları okşadı. Otları okşarken fısıltılı bir sesle:

"Sizler bu milletin yaşaması için öldünüz... unutulmayacaksınız", dedi, ve doğrularak, başı hâlâ göğsüne düşük, ağır adımlarla vagona doğru yürüdü.

Vagonun kapısında Melek Hanım bekliyordu Savaşçı'yı.

10

Saatler geçti. Hiç biri konuşmadı. Hâtıralar silinmişti hâfızalarından. Özlemler sönmüştü yüreklerinde. Savaşçı kalpağını başından çıkarıp sıraya koymuştu, ve iki eli karnı üstünde keneli, kompartımanın penceresine bakıyordu; ama bu kez ne bir şey görüyordu pencerede, ne de pencerenin gerisindeki görüntülerle ilgileniyordu. Alimcan, ipnotize edilmişçesine, Savaşçı'nın başı üzerinden bir noktaya bakıyordu. Melek Hanım'ınsa düşlerinin bahçesi sislere bürünmüştü -ne bir çiçek, ne bir dal, ne de bir asma yaprağı... Silinip gitmişti herşey gözlerinden. Gene de yalnız gözleriyle vuruyordu açığa iç dünyasını. Bir an çenesi titredi Melek Hanım'ın, gözlerini yumdu. Uzunca bir süre öyle yumulu kaldı gözleri. Sonra açıldı, açılınca da gözleri gerisinde birikmiş gözyaşları kirpikleri arasından kurtulup çenesine süzüldü.

Annesinin üzüntülü yüzünü görmüştü ki, kompartımanda ilk konuşan Alimcan oldu:

"Ayıp, baba! Bu kadar insanın karşısında utandırдың bizi. Rezil ettin bizi el âleme. Vallahi ayıp..." dedi.

Ama Melek Hanım'dan destek beklediye yanılmıştı Alimcan. Melek Hanım'ın tavrı değişti birdenbire. Başını kaldırdı, alabildiğine açık ve ateşli gözlerini Alimcan'ın yüzüne dikti -bir tek kıpırtı yoktu Melek Hanım'ın yüzünde, ve gözleriyle yalnızca Alimcan'a değil, ikisi arasına çökmüş sisleri dağıtmak, karanlıkları delmek istercesine bakıyordu.

Bakışlarını Alimcan'ın yüzünden ayırmaksızın, ve sert bir sesle:

"Biz mi utanalım?" dedi.

Üzüntü uçup gitmişti yüzünden; üzüntünün yerini karaba-san almıştı âdeta:

"Biz mi utanalım", dedi tekrar. Ve Alimcan'dan ses soluk çıkmayınca aynı öfkeli sesle sürdürdü konuşmasını: "Onlar, bizi haksız yere suçlayanlar... dedelerimizin nasırlı elleriyle dikilmiş bağ ve bahçelerimizi elimizden alanlar, babalarımızın alın teriyle kurulmuş evlerimizde oturanlar, bizleri çoluk çocuğumuzla yurdumuzdan sürenler utansınlar!.. Sen bunu bilmiyor musun? Bunu bilmiyorsan senin profesörlüğün de, doktorluğun da on para etmez! Onlar utansınlar!.. Özur dile babandan! Kalk, özür dile!"

"Özur dilerim", dedi Alimcan.

Ama Melek Hanım'ın öfkesi dağılmış değildi.

"Bunu senin ağzından duymak çok acı!.. Özur dile!"

Alimcan sessizce ayağa kalktı, gidip Savaşçı'nın elini öptü.

Tedirgin hava çok uzun sürdü kompartımanda. Ancak akşama yakın bir zamanda Melek Hanım başını kaldırdı, Alimcan'ın yüzüne, *Taşıdığımız yükler ağır ya, gene yaşıyoruz işte; buna şükretmeliyiz* gibilerden bir bakışla baktı. Alimcan bunu çabucak anlamıştı; sıradan kalkıp masayı sildi, tuvaletten taze su getirdi, yerlere dökülü gülleri toplayıp vazoya koydu, ve vazodaki Gülnara Hanım'ın gülleriyle, kompartımanın önceki donuk sessizliği nehirlerin sessizce akıp giden duygusal sessizliğiyle yer değişti.

Değişiklik Melek Hanım'ın önce Savaşçı'nın madalyalı ceketini sırtından çıkarıp askıya asması, sonra da, Alimcan'a büfeden çay getirmesini emretmesiyle duyumsattı kendini. Konuşmadılar ama, tren yol aldıkça, baba-ana-oğul birbirlerine her zamankinden daha yakın olduklarını hissediyorlardı.

Geccleyn Savaşçı'nın ağırları tuttu yine. Önce gizlemeye çalıştı Savaşçı. Başaramadı. Omuzbaşlarını kısıtı, iki elini göğsü üstüne bastırdı, ve, ağzı, karaya atılmış bir balığın ağzı gibi, açılıp kapandı.

Hapların etkisiyle bu kez de ağırlarının çabucak dinmesine, hatta kayda değer olmamasına rağmen, Savaşçı'nın açık ağzı bir ısırgan otu gibi daldı Melek Hanım'ın yüreğine. Sırada yatan Savaşçı'nın başını okşarken: "Burada değil... N'olursun, Allah'ım, burada değil" diyordu içinden.

11

Daha o gece aktarma yapıldı Zaparojye'de. İstasyon oldukça kalabalıktı. Ukrayna'nın Kırım'a yakın bölgelerinde ikâmet eden Kırımlılar da eksik değildi yolcular arasında. Uzun yolculuk iyice hırpalamıştı bizim ihtiyar Savaşçı'yı; çok yorgundu; bir platformdan ikinci platforma geçerlerken, iki kere tuttu ağzı; iki kere ilâç kullandı; her on adımda bir omuzunu duvara dayayıp dinlendi, vagona girer girmez sıraya oturdu, ve sırtını ve başını sıranın arkılığına yasladığı gibi uykuya daldı.

Bu kez yalnız değillerdi kompartımanda; kendilerinden başka, birer kız çocuklu, iki Rus ailesi daha vardı. Genç kadınlar Melek Hanım'a karşı nezaketli davranıyor, Savaşçı'yı rahatsız etmiyelim diye fısıltılı seslerle konuşuyorlardı kendi aralarında; kızcıklar da -gecenin hayli ilerlemiş saati olmasına rağmen- sırtlarındaki pembe renkli kırma entarileri ve mavi kurdeleli sarı saçlarıyla güler yüzlü melekler gibi bakıyorlardı uyuyan Savaşçı'ya.

Melk Hanım da yorgundu. Baş kocasının omuzuna yaslı oturdu bir süre. Alimcan koridordaydı. Raylardan çıkan monoton gürültüyle uyku sardı Melek Hanım'ın gözlerini.

Saatler geçti. Alimcan Melek Hanım'ın yanına döndüğü zaman kompartımanın penceresi gerisinde karanlıktan sıyrılıp

çıkmiş bozkırın deve kamburlarını andıran tepeleri, tepeler di-
binde bodur çallılar görünüyordu.

Alimcan annesinin kulağına eğilerek, fısıltılı bir sesle konuştu:

"Kırım'dayız, anne."

Ses çıkmadı Melek Hanım'dan. Gözleri pencerenin geri-
sindeki görüntülere takılıydı. Ama görmüyordu görüntüleri.
Hâlâ uykuda gibiydi. Düş görüyordu belki de. Öyle dalmış,
bozkıra bakarken, âniden ağlamak isteğı baskın geldi içinde.
Ama ağlamak için gözyaşı lâzımdı; Melek Hanım'insa bir tek
damla gözyaşı yoktu gözlerinin gerisinde; yalnız az önce Alim-
can'ın dudakları arasından çıkmış kelimeyi tekrarladı içinden:
Kırım'dayız... Ve uzun bir süre baki bozkıra. Sonra gözlerini
Alimcan'ın yüzüne kaldırdı, ve, kırkbeş yıl öncesi elinden
alınmış, ama kırkbeş yıl içinde tanıyamayacağı kadar değışmiş
çocuğunu gören bir ana tavrıyla:

"Bu topraklar gerçekten Kırım toprakları mı?" dedi.

Alimcan sessizce başını salladı; Melek Hanım'sa, elini
kaldırdı, ve; nerden gelip gözlerinin köşelerine takıldığını bil-
mediğı iki damla gözyaşını sildi elinin tersiyle.

12

Tren Simferopol istasyonunda durduğı zaman güneş
gökyüzündeydi. Hava sıcaktı. Çadırdağı yanındaki göğü beze-
yen pamuk beyazı ve hareketsiz parça bulutlar, güneş gökyü-
züne yükseldikçe sıcaklığının daha da artacağını belirliyorlardı.

Trenden inmiş, platformda duran Melek Hanım'la Savaşçı
yabancı bir yerdeydiler sanki. Hele Melek Hanım! Yanını
yöresini kuşatan çelik ve beton binalara bakukça gerçekten ya-
abancı bir kente geldiğini, yüreğı içinde biraz da dünyanın uzak
bir ucunda bıraktıkları *Sürgünyeri'*ne özlem uyandığını hissedec
gibi oluyordu.

Ama Melek Hanım'ın bu hâli uzun sürmedi; eşyalarıyla
istasyonun çıkış yerinde durmuşlardı ki, taş basamaklar üstünde

kendilerini bekleyen Atik'le Numüne kollarını açarak, Melek Hanım'a koştular.

Sarmaş dolaş, birbirlerinin gözlerini öpüyor, gözlerinden dökülen yaşlarla birlikte ayrılık, kıvanç, özlem duyguları taşıyordu yürekleri içinden. Az arkada duran Atik'in torunları da büyülenmiş gibi bakıyorlardı Savaşçı'ya. Hele Numüne! O denli heyecanlanmıştı ki... Gördükleri düş müydü, gerçek miydi, farkında değildi; iki eliyle doladığı annesini ve Savaşçı'yı kendi içine sığdırmak istercesine basıyordu göğsüne.

Sonra yatışılar, ve Atik'in kiraladığı iki taksiye doluşup Beşterek'e koyuldular.

Kentin kalabalık caddelerinden geçtiler. Melek Hanım Kırım'a geldiklerinden hâlâ emin değilmiş gibi bakıyordu taksinin penceresinden kaldırımlardaki insanlara; Melek Hanım'ın elini sımsıkı tutan Numüne'ysc... âşık olduğu delikanlıyla evlenmesine izin vermişti sanki annesi -kıvancı kabardıkça kabarıyordu içinde. Oysa Numüne'nin kendisi genç değildi. Yaşı altmışa yaklaşmıştı. Önce, çocukken, Kırım'da geçirdiği iki açlık, sonra sürgünlüğün yarattığı akıldışı koşullar altında gençliğini yaşamak; daha sonra da evlenip doğurduğu üç çocuğu yetiştirmek, ve bütün bunların üstünde kırkbeş yıl boyunca arkada bıraktığı yurdunun hasretini ve acısını çekmek... İyice çökertmişti yıllar Numüne'yi. Gene de bu günleri yaşadığından memnundu. Atik'in de ailesiyle birlikte Beşterek'te oturması güç veriyordu Numüne'ye.

13

Yarım saat sonra Beşterek'teydiler.

Beşterek başkaydı. Kentin gürültüsü ve hayhuyundan kurulmuş Melek Hanım kendilerinin Kırım'a geldiklerini ancak taksi Beşterek'e girince anlamıştı.

Geniş yolun her iki yanında sıralı tek katlı ve bahçeli evler onun bildiği, tanıdığı, ve gönlüne yakın evlerdi. Bahçelerde elma ağaçları; kaysı, erik, badem ağaçları bütün güzellikleriyle

yapraklanıp olgunlaşmışlardı. Köyün evlerini ikiye bölen geniş yolda, kendi dilinde konuşan çocuklar koşuşup oynuyor, bir yerlerden seyyar satıcının sesi geliyordu kulağına.

Derken taksi yavaşladı. Atik başını sürücüden yana uzattı, "Burada", dedi, ve gülen gözlerini Melek Hanım'ın yüzüne yönelterek: "Geldik, anne; burası bizim ev" diye ekledi.

Taksiden indiler.

Evin bahçe kapısı üzerindeki iki çubuğa gerili kızıl beze beyaz harflerle, *Hos geldiniz Kırım'a* kelimeleri yazılıydı. Kapıda uzun boylu, sağlam yapılı, sarı saçları omuzları üzerine dökülü, ve kulağı küpeli, genç bir adam duruyordu. Küçük bahçe kapısından evin eşiğine dek uzayan dar yolda da, ellerinde çiçeklerle konukları bekleyenler vardı.

Melek Hanım kapıda duran delikanlıya dalmıştı büyük bir şaşkınlıkla. Alimcan için de böylesine anlı-sanlı *hoşgeldiniz* büyük bir sürprizdi. Atik'e yaklaşıp sordu Alimcan:

"O adam kim?"

"O sarışın mı?"

"Evet."

Atik güldü:

"Bizim torun Çora!"

Melek Hanım da işte o anda tanıdı küçük Çora'yı. Evet, küçük, ince, cılız bir çocuktü *Sürgünyeri*'nde. Saçları bembeyaz doğmuştu. *Sürgünyeri*'nin kadınları 'Üzülmeyin, saçlarının rengi değişir' demişlerdi ama, Atik'in ailesi çocuğun saçları sarı kalacağından kuşkulamıyorlardı ki, adını Çora koydular. Öyle zayıf, çekingen, ve beyaz saçlı büyüdü Çora. Sonraları çocuğun içinde gizli yatan bir güzellik yavaş yavaş kabarıp yüzüne, gözlerine, gitgide beyazlığını yitiren saçlarına döküldü. Genç de *Sürgünyeri*'ndeki o Çora'yla bu Çora arasında şaşılacak bir değişiklik çarpıyordu göze. Alimcan da, annesi gibi, yedi yıl içinde Çora'nın yüzünde yer alan değişikliği düşünürken, Çora, kapı üzerinde gerili beze yazılı kelimeleri kendi ağzından tekrarladı:

"Hoş geldiniz Kırım'a!"

Sonra gidip Melek Hanım'ın ve Savaşçı'nın ellerini öptü, ve, ikisinin koluna girerek, eve doğru yürüdüler.

Herkes; Atik'in eşi, büyük çocukları, torunları; Numüne'nin kocası ve çocukları kıvançlıydı. Ne ki, iki gün iki gece sürmüş olan yolculuktan sonra Melek Hanım'ın, özellikle Savaşçı'nın, yorgunluklarını yüzlerinde görüyorlardı, ve, heyecanlarını saygıdeğer bir suskunlukla örtüyor, tatlı gülümsemelerle yetiniyorlardı yalnızca.

Oturma odasında hafif bir çay ve bisküvi; kısa bir sohbet; sonra Melek Hanım özür diledi -önce kocasının üstünü başını yuvdu, çamaşırlarını değiştirdi; Atik'in eşi ve Nümunc'yle birlikte Savaşçı'yı yatak odasına götürüp yatırdılar, ve üçü mutfağa kapanıp uzun uzun *Sürgünyeri*'nin hâaturlarını dile getirdiler.

Ötekiler çoktan dağılmışlardı. Oturma odasında Atik, Alimcan, ve Atik'in Simferopol Pedagoji Enstitüsünün Tarih Fakültesinde öğrenimini yapan torunu Çora kalmışlardı. Çora'nın gerçekten de *Sürgünyeri*'nde doğup büyümüş Çora olduğuna Alimcan inanamıyordu bir türlü. Boy bos çam yarmasıydı. Ak pak dişleriyle güldüğünde bütün bir hayat gülüyordu Çora'nın yüzünde.

Bir ara ayağa kalktı Alimcan, gidip Çora'nın kulağına takılı gümüş küpeyi inceledi. Kırım Hanlığının simgesi (—) biçimindeydi küpe. Alimcan güldü:

"Enstitü'de arkadaşların merak etmiyorlar mı?" diye sordu.

"Ediyorlar", dedi Çora.

"Ne diyorsun?"

Çora omuz silkti:

"Çok ısrar edene Büyük Petro'nun iç bacağında dövme diyorum."

Gülünçlüğünden fazla düşündürücü, en azından zamanın ve yurttaki siyasal iklimin değiştiğini gösteren bir cevaptı Çora'nın cevabı.

"Neyse..." dedi Alimcan, "o *hoşgeldiniz Kırım'a* için teşekkür ederim."

Atik söze karıştı:

"Yalnız sizler için değil o levha. Gençler şimdiden *Derviza* hazırlıklarına başladılar. Krasnodar, Nikolayev, Taşkent bölgelerinden binlerce Kırmılı bekleniyor Ağustos'ta. Simferopol'den Beşterek'e kadar yolun kenarına çekilecek olan o *Hoşgeldiniz Kırım'a* levhalarıyla karşılanacak konuklar... Öyle mi Çora?"

"Tamam!" dedi Çora, "ve de güreş yarışmaları düzenlenecek; şiirler okunacak, türküler söylenecek!" diye ekledi, ve, gelecekte olacağı büyük amcasının gözlerinde ve gönlünde şimdiden kurgulamak istiyordu ki, ayağa kalku, pencere dibinde duvara yaslı kocaman gitarı aldı, sandalyeyi odanın orta yerine çekti, ve, üstüne oturarak, gitar çalıp şarkı söyledi Çora:

*Tabiatın kanunudur,
Yeşilsiz olmaz orman.
Bilemez sevinç nedir
Yurdunda yaşamayan bir insan.*

*Gelin haydi, gelin haydi,
Bir ağızdan bağırayık!
Bitsin artık, bitsin artık
Uzun süren bu ayrılık!*

*Ne kalemiz var, ne topumuz;
Ne bombamız, ne tankımız.
Yenilmek nedir bilmiyoruz,
Yurt sevgisidir silahımız.*

*Gelin haydi, gelin haydi,
Bir ağızdan bağırayık!
Bitsin artık, bitsin artık,
Uzun süren bu ayrılık!*

Akşamı oldu. Melek Hanım usulca yatak odasına sızıp Savaşçı'yı yokladı. Savaşçı uyuyordu hâlâ. İkindiye dek dedesini ve büyük amcasını eğlendiren Çora da evlerine gidince, oturma odasında Atık'le Alimcan kendi kendilerine kalmışlardı.

Atık alımışındaydı; ve, Numüne gibi, onun da başını çok uzun, çok kırıık, ve çok çileli yıllar sarıp sarmalamıştı - saçları en azından Savaşçı'nın saçları kadar ağarmıştı Atık'in. Ama, gene upkı Numüne gibi, yazgısından memnundu.

Yedi yıl öncesi yerleşti Akmesic'e. Yaşamak zor oldu ilkin; özellikle Stalin'in zehirli propaganda mirasını soğuk yüreklerinde ve dillerinde taşıyan ve Kırımlılar'a hâlâ düşman gözüyle bakanlar arasında. Ama Beşterek'in Kırım asıllı nüfusu çoğaldıkça, maddî durumu değilse, de manevî durumu değişmeye başladı Atık'in. Öteki Kırımlılar gibi, kırkbeş yıl öncesi Tatarlar'dan boşalulmuş, ve kırkbeş yıl süresince Rus ve Ukraynalı ailelerin oturdukları evi satın aldı kırk yıl birikürdiği parayla. Ruslar ve Ukraynalılar (devletten satış izni sağlayınca) isteyerek satıyorlardı bu evleri, çünkü -kendi yurtlarına dönme özlümelerini gerçekleştirmelerinden başka- yüksek, çoğu hallerde, değerinden yüksek bir kazanç getiriyordu bu evler onlara.

Öteki Kırımlılar gibi Atık de gecesini gündüzüne katıp çalıştı. Beşterek büyüdü, genişledi. Yeni bir hayat, onlara özgü bir hayat örölüyordu *Atıklar'in* elleri altında; ve üç yıl öncesi Beşterek köy Sovyet'i sekreterliğine seçildi Atık.

Evet, hayatından memnundu. Hatta, Kırımlı aktivistlerin *Kırım'a toplu dönüş* ve *Kırım Özerk Cumhuriyeti'ni yeniden kurma* idcilleri yakın bir gelecekte gerçekleşmeyecekse bile, önümüzdeki yirmi-yirmibeş yıl içinde Kırımlılar'ın Kırım'daki sayılarının büyük bir artış göstereceğinden kuşkulınmıyordu Atık.

Alimcan sordu:

"Şimdiki sayınız ne kadar?"

"Resmî istatistiğe bakılırsa yirmiiki bin. Biz otuzbinin üstünde olduğunu tahmin ediyoruz. Başlıca üç merkezdeyiz: Beşterek, Canköy, ve Karasupazarı. Bu üç merkezin dışında kalanlara yaşamak zor. Bizleri burada hoşgörenler de var, hoşgörmeyenler de. Ama zaman geçtikçe durum değişecek."

Sustu Atik. Az düşündü. Sonra: "Değişeceğini umuyorum" dedi, ayağa kalktı, gidip pencere dibinde durdu.

Odaya sessizlik çöktü. Alimcan sordu:

"Peki, bizim sonumuz... hepimizin sonu ne olacak Atik abi?"

Yüceliğine ve önemine rağmen, Alimcan'ın dudakları arasından bir çırpıda çıkmış soru, karanlığın içine sıkılmış bir kurşun gibi geldi Atik'e; başı göğsüne düşük, odanın duvarı dibinde duran Çora'nın gitarına bakıyordu sessizce. Neden sonra gidip Alimcan'ın koltuğu gerisinde durdu, ve iki elini kaldırıp, bir sevgiliymişçesine, Alimcan'ın omuzbaşları üstüne koydu.

"Son elli yıl hayatta kalmanın mücadelesini verdik; önümüzdeki elli yıl -Kırım'ı hiçbir dakika akıldan çıkarmamak şartıyla- toparlanma ve çoğalma olacak. Bundan daha sonrası Çora'ya ve Çora'dan sonra gelecek olan kuşaklara bağlı. Bugünün gençleri..."

Cümleyi tamamlamadan odayı geçti, dolabın çekmece gözünden büyükçe bir tabak kâğıt çıkardı, Alimcan'ın yanına döndü. Renkli bir posterdi.

Posteri Alimcan'ın dizleri üzerine yerleştirerek:

"...Bugünün gençleri bunun farkındalar" dedi Atik.

Posteri incelerken, yüzünün düşünceli çizgilerini bozmayan, hatta pek belli olmayan, hafif bir gülümseme takıldı Alimcan'ın dudakları ucuna: Pembe bir meme, memeye uzanan boncuk gözlü bir yavrunun tombul elcikleri yansıyordu posterde.

Uzunca bir süre inceledi posterini Alimcan. Neden sonra gözlerini Atik'in yüzüne kaldırdı, ve:

"Çora mı çizdi?" diye sordu.

"Hayır, Çora'nın sınıf arkadaşı", dedi Atik.

Poster'in, az önce konuştukları konuyla ilgili olduğunu

ve, kendisi için konu üzerine söylenecek çok bir şey kalmadığını anlamıştı ki, susuyordu Alimcan.

"Milletçe geçirmiş olduğumuz tragediyanın başlıca sebebi burada yatıyor işte", dedi Atik. Ve devam etti: "Sayımız savaş öncesi Kırım'da üçyüz bin değil de, söz gelimi, iki milyon olmuş olsaydı, Stalin'in gözü dönmüş mavi gözlü *maloyets*'leri bile, yapıları yapamazlardı bize. Kendi tarihinden ders almayan bir millet..."

"Çoğalmanın yarattığı problemler de var", dedi Alimcan, Atik'in sözünü keserek.

Atik başını salladı.

"Var tabii. Bugünlerde sayımız ne kadar?"

"Alimcan omuz silkti:

"Kesinlikle kimse bilmiyor. Yarım milyondan fazla... Bir milyona yaklaşık diyorlar."

"Peki, bir milyon diyelim. Nüfusumuzu iki milyona yükseltmeyle ne Çinliler'in karşılaştıkları problemlerle karşılaşır, ne de *Büyük ve Bölünmez Rusya*'nın huzurunu bozmuş oluruz."

Kırımlılar'ın bugünkü durumları, ve karşılaştıkları sorunları üzerine konuşma gece yarılarına dek uzamıştı; Alimcan özür diledi, ve yuvunup yatak odasına girdi. İkisi arasında geçmiş konuşma kurcalıyordu hâlâ yüreğini. Bir ara gidip pencere dibinde durdu.

Ay ışığı vardı. Beşterek'in damları ve bahçeleri gümüşsü bir renge girmişlerdi. Beşterek'in evlerine bakarken, *Sürgünyeri*'ni düşünüyordu Alimcan. Yalnızca *Sürgünyeri*'ni değil; Çırçık'ı, Gülüstan'ı, Taşkent'i, Semerkand'ı, Fergana'yı, Krasnodar'ı, Taman'ı, Aşhabad'ı, Alma-Ata'yı, Karaganda'yı, Bekâbad'ı, Melitopol'ü, Nikolayev'i...

Bir an kendisinin büyük dünya içinde küçük, çok küçük ve çaresiz bir yaratık olduğunu hissetti Alimcan.

Haklı değil miydi Atik?

15

Kahvaltılarını yapıyorlardı, Çora, kurdelelere *Musa Mamut'un aziz ruhuna* yazılı, iki çelenkle eve girdiğinde.

Musa Mamut'un mezarını ziyaret edeceklerini önceden biliyordu Melek Hanım; ne ki, vakit henüz ayarlanmış değildi, bu yüzden de Çora'nın getirdiği çelenkler yeni ve hoş bir sürpriz oldu Melek Hanım için.

Kahvaltudan hemen sonra Beşterek mezarlığına koyuldular.

Savaşçı'nın kolunda Atik, Melek Hanım'ın kolunda Atik'in eşi ve Numüne, ve az önde çelenkleri taşıyan Çora, ağır adımlarla ilerliyorlardı mezarlık yolunda. Savaşçı -düşte olmadığını kendisine hatırlatsınlar diye belki- arada bir başını kaldırarak, fiskelerle evlerin önündeki küçük bostanlarını ve küçük çiçek bahçelerini sulayan kadınlara bakıyordu.

Mezarlığa ulaştıkları zaman güneş gökyüzündeydi, ve, mezarlığın kayısında iyice dallanıp budaklanmış söğütler, gölgeleriyle mezarlığın sessizliğini korur gibi, dolamışlardı mezarları.

Musa Mamut'un¹ mezarına az kala Çora durdu, dönerek, iki küçük çelenği Savaşçı'ya ve Melek Hanım'a teslim etti. İki si düşte gibi yürüdüler. Savaşçı arada bir duralayıp gözlerini gökyüzüne kaldırıyor, sonra gözlerini yere indirip, uzun uzun ayakları dibindeki mezarlık toprağına bakıyordu. Kırkbeş yıl sonra özlemleri mi gerçekleşmişti, yoksa hâlâ düşler dünyasında mıydı, bilmiyordu Savaşçı; Melek Hanım'sa, görme ve düşünme gücünün sınırlarını ucuna kadar genişleterek, kırkbeş yıl gibi uzun bir zaman dilimini beyninin dar hücrelerine sığdırmaya çalışıyor, aynı zamanda, küçük çelenği göğsü üstüne

1 Musa Mamut - Parti ve devlet organlarının Kırım'da oturmalarına izin vermemesi üzerine kendini yakarak intihar eden bir Kırımlı.

basturarak, 'Neydik biz? Ne oldu bize?' diye tekrarlıyordu içinden.

Küçük, sade bir mezardı Musa Mamut'un mezarı. Baştaşına sadece adı ve soyadı yazılıydı. Mezarının küçüklüğü hayranlık uyandırıcıydı. Bu kadar küçük bir insan kendi ateşiyle bütün Kırım'ı, bütün Sovyetler Birliği'ni, hatta bütün bir dünyayı nasıl aydınlatabilirdi?

Savaşçı çelengi mezarın başı ucuna yerleştirdi; Melek Hanım dizleri üstüne çöktü, çelengi usulca mezarın üstüne yatırdı, ve eliyle mezar toprağını okşayarak, fısıltılı bir sesle: "Rahatsız olma... Sen, sana intihar etti diyenlere inanma. Senin ruhun rahat bu dünyada. Sen inihâr etmedin; sen bizim donuk ruhumuzu, soğuk yüreklerimizi ısıdırmak için sönmez bir ateş yakıp gittin. Rahat uyu Musa'cığım", dedi, ve elinin tersiyle gözlerinde birikmiş yaşları sildi, sonra da mezarı çevreleyen taşlar arasından fıskırmış bir tutam yabancı ot yoldu, eliyle bir kere daha Musa Mamut'un mezarını okşayıp, ayağa kalktı.

Gün çabucak geçti.

Öğle yemeğinden sonra Beşterek sokaklarında dolandılar, Atik'in ve Numüne'nin komşularına şöyle ayaküstü geçen hoşbeşe uğradılar; sokaklarda Beşterekliler tarafından fotoğrafları çekildi, ve mutlu geçen günü daha da mutlu bir sona bağlamak için, Taşkent'te yeni yeni örgütlenmiş ve o akşam Simferopol sahnesine ilk çıkışını yapan *Akmescit* dans ve yır grubunun gösterisini seyretmeyi önerdi Numüne.

Ama Melek Hanım razı olmadı:

"Hem bana, hem de Savaşçı'ya bir günün heyecanı yeter", dedi.

Yine o gün Alimcan Simferopol'de bir araba kiraladı, iki haftasına petrol temin etti, ve hastahancye uğrayıp, Dr. Rıza Balaban'ı aradı. Kendisiyle yakın bir tanışıklığı olmamasına

rağmen, hemen ısındı doktora Alimcan -tatl dilli, nezaketli bir kişiydi. Başını hastahane işlerinden kaldıracığı âni bulur bulmaz Beşterek'e uğrayıp Savaşçı'yı muayene etmeye söz verdi. Alimcan ertesi günü beklerken, aynı günün akşamı çıkageldi doktor.

Savaşçı'nın o akşamki huyu da tuhaf, tuhaftan da fazla, düpedüz şaşırıcıydı. Önce doktora görünmeyi kesinkes reddetti. Alimcan yalvardı, yakardı; doktor Rıza Balaban'ın Alim'in dostu olduğunu açıkladı; ama Savaşçı kızgındı:

"Hangi dağda bir kurd ürürse hemen doktoru getirirsin başıma!" dedi Savaşçı; ve Alimcan'a ağız açmaya meydan vermeden elini salladı: "İyi kötü kendi hayatımı kendim yaşadım, ve kendi başıma ölmek istiyorum!" diye kesip attı.

Ama yanılıyordu Savaşçı -kendi hayatını kendi başına yaşamamıştı. Melek Hanım'la yaşamıştı. Dahası: enser, hayatını bağladığı bir enser, olmuştu Melek Hanım Savaşçı için. Ve o akşam da, Melek Hanım'ın şefkatli eli altında yumuşayıp, doktora kendisini muayene etmesine izin verdi Savaşçı.

Muayeneden sonra, oturma odasında çaylarını içerlerken, Savaşçı'nın sıhhi durumunda önemli denecek bir değişiklik olmadığını, ağrıları tuttuğu anlarda aynı ilaçları kullanmasını, ekşiği varsa, hastahanedен temin edebileceğini açıkladı Dr. Rıza Balaban.

"Bir ziyarı olmayacaksa, iki gün sonra Gurzuf'u ve Kızılaş'ı ziyaret etmek niyetindeyiz" dedi Alimcan.

Dudakları arasından çıkmış cümle soru kabilindendi; doktor da soruyla karşıladı Alimcan'ın açıklamasını:

"Babanız kaç yaşında?"

"Yetmiş yedi", dedi Alimcan.

"Genç bir insana, *zaman ondan yanadır*, denir. Aynı deyi mi yaşı ilerlemiş bir kişi için de söyleyebiliriz. Babanız yetmiş yedisinde. Bundan böyle yaşanmış her gün onun için üst bir kazanç sayılır. Arıza yok diyemem. Hiçbir doktor diyemez bunu. Ama babanız gidip Gurzuf'u görmek istiyorsa, gitsin görsün" dedi, doktor.

Alimcan gülümsedi. Gülümsemesiyle tatlı bir aydınlık gelip kondu yüzüne. Mutluydu Alimcan. Trende yer alan o acı ve üzücü olay bir yana, bugüne kadar herşey iyi gidiyordu.

Kiralık arabasıyla doktor Rıza Balaban'ı Simferopol'e götürdü. Bir an *Akmescit* yır ve dans topluluğunun gösterilerini seyretmeyi düşündü; ama bu düşüncesinden çabucak cayarak, Beşterek'e döndü.

Evde Gurzuf yolculuğuna hazırlık başlamıştı.

16

Atık ve Numüne de Gurzuf gezisine katılmak kararındaydılar.

Sözde, tanyeri ağarırken çıkacaklardı yola; bir-iki saat Gurzuf kıyısında dinlenecek, sonra da Kızıltaş'a çıkacak, Melek Hanım'ın ve Savaşçı'nın çocukluk ve gençlik yıllarını yaşadıkları yerlerde gezinip, akşama Beşterek'e döneceklerdi.

Planladıkları gibi başladı yolculuk. Beşterek uykudaydı daha. Uzak bir evin bacasına tünemiş bir tek karatavuk ötüyordu. Ama karatavuk Beşterek'i uykusundan uyandırmaktan fazla, güzel bir gün muştuluyordu Beşterekliler'e.

Eşyalarını arabaya taşıdılar: iki baltaniye, küçük bir tabure, genişçe beyaz bir piknik örtüsü; kaplar, tabaklar; termoslarda (özellikle Savaşçı için) tavuk bulyonu, şekersiz çay, haşlanmış yumurta; ve Numüne'nin akşamleyin sığır kıymasından pişirdiği *Karaim* börekleri.

Araba Beşterek'i arkada bırakıp, Yalta otoyoluna sapınca, ufkun üstüne çıkmış güneşle karatavuğun muştusu gerçekleşiverdi: gökyüzü yüksek ve maviydi; Salgır'ın kıyısında sıralı akçağaçları sabah güneşinin altın sarısı ışınlarında canlanmışçasına titreyiyorlardı. Otoyol tenhaydı daha. Çadırdağ'ın doruğunu ince bir bulut sarmıştı, beyaz tül den bir sarık gibi.

Melek Hanım, güneşin bulutu delen ışınlarında parlayan dağın uçurumlarına ve yeşil çamlarla örtülü yamaçlarına bakarken, yaşanmış zamanı kazımaya çalışıyordu hâfızasında. Savaşçı da otoyolun hayli uzağındaki Tavşanpazarı'nın evlerine dalmıştı.

'O evler gerçekten kırkbeş yıl önceki Tavşanpazarı'nın evleri mi?' diye düşündü Savaşçı, ve göğsündeki madalyaların ağırlığını yüreği üstünde duydu.

Derken araba tünele daldı, ve dünya -eski ve yeni dünya- tüm görüntüleriyle kayboldu gözlerinden. Yalnızca motorun monoton uğultusu duyuluyordu.

"Neredeyiz?" diye sordu Melek Hanım Alimcan'a. Melek Hanım'ın sorusu sıradan bir soru değildi -bir çeşit bilinmezlik, bilinmezliğin doğurduğu bir çeşit korku gizliydi soruda. Bir ara annesinin, hem de Savaşçı'nın, yürek atışlarını kendi göğsü içinde duyar gibi oldu Alimcan. Atik çabucak yardıma geldi:

"Tüneldeyiz, anne. O eski otoyol yok gayrı; dağlarda tüneller açıldı, yol kısaltıldı. Yirmi dakika sonra Aluşta'dayız. Aluşta'dan sonra tekrar tünele girip Gurzuf'a çıkacağız."

Ses etmedi Melek Hanım. Ama Kırım'ı ziyaret etme kararlarında bir *yanlıklık* olmadı mı gibilerden garip bir kuşku uyandı yüreği içinde.

17

İskeleyle yakın bir yerde park etti arabayı Alimcan.

Gurzuf oldukça kalabalıktı. Son kırk yıldır kasabanın yerlileri geçinenler arasında, Rus Dilini Öğretim Enstitüsü'nde öğrenim gören Afrika asıllı gençler de çarpıyordu göze. Savaşçı, geldikleri yerin Gurzuf olduğundan emin değildi. Oysa eskiden karakolundan, şimdilerdeyse kasaba Sovyet'inden başlayıp taa eski mezarlığın yıkık duvarına dek uzayan anasokak, aynı anasokaktı. Sokağın, kedi kafalarını andıran döşeme taşları da aynı taşlardı; dükkânlar da aynı dükkânlardı; Ceneviz kalesi ve

karşiki Adalar da -az küçülmüş olmalarına rağmen- aynı Ceneviz kalesi ve aynı Adalar'dı, ama bütünüyle, kırkbeş yıl içinde şaşırtıcı bir keskinlikle değişip, Savaşçı'nın gözlerinde ve gönlünde yabancı bir kasabaya dönüşmüştü Gurzuf.

İskeleyle inen taş basamaklar üstünde durdular. Yalnızca Gurzuf değil, Gurzuf'un içinde kendileri de yabancıydılar sanki birbirlerine. Savaşçı, Ceneviz kalesinin az uzağındaki Adalar'a dalmıştı; Melek Hanım'sa iskeleyle. İskeleyle bakarken çocukluk yıllarını hatırlıyordu: gün, bugünkü gün gibi güneşli ve sıcak bir günse, annesiyle birlikte Yalta vapurunu bekleediklerinde iskeleden inip kıyının çakıltaşları üstünde koşardı küçücük Melek Hanım; ve koşarken ayakları dibindeki çakılardan çıkan şakırtıyı dinlerdi.

Numüne, Melek Hanım'ın yanına sokularak, koluna girdi. Taş basamaklardan Niyazalant'lı -belki de Zimbabve'li- genç bir adam iniyordu iskeleyle. Bir zamanlar denizde yüzen Gurzuf gençleri sıçradı birden Melek Hanım'ın hâfızasına. O Niyazalant'lı -belki de Zimbabve'li- genç adam çevreden o denli ayrıku ki!.. İskeleyle inen merdivenin dibinde durmuş, Melek Hanım'a ve Numüne'ye bakıyordu soluk soluğa. Sonra:

"Siz, buranın yabancısısınız galiba" dedi Afrikalı.

Atik'in dudaklarına garip bir gülümseme takıldı. Alimcan'ın da. Ama hiç biri ses etmedi.

Genç Niyazalant'lı (veya Zimbabve'li) öğrenebildiği Rusçasıyle öğrenmek istiyordu galiba, kesik ve seçik kelimelerle konuştu:

"Öğle. vapuru. saat. tam. birde. yanaşır. iskeleyle."

Merdiven üstünde duran Melek Hanım'dan ve Numüne'den bu kez de ses soluk çıkmayınca, dönüp, iskeleyle doğru yürüdü genç adam.

Melek Hanım'ın kolunda Numüne, taş basamakları inerek, Ceneviz kalesi yanındaki küçük kıyıda durdular. Kıyının çakıltaşları aynı çakıltaşlarıydı; yürürlerken çakıltaşlarından çıkan şakırtı da aynı şakırtıydı. Yalnız Melek Hanım başkaydı.

Yoksa Melek Hanım da aynı Melek Hanım'dıydı da dünya mı değişmişti? Hayır dünya değişmemişti. Değişemezdi. Yalnız çağ yeni bir çağdı, ve o, Melek Hanım, ve Savaşçı, eski bir çağdan artakalmış, yeni çağa yabancı, belki de lüzumsuz insanlardı.

Ama Gurzuf onun Gurzufuydu gene de. Ecdadının etinden, kanından, soluğundan, alınterinden doğmuş onun Gurzufuydu, ve bu deniz, suları çekilip kuruyana dek, onun Gurzufu olarak kalacaktı.

Numüne annesinin içinden geçeni yüzünde görmüştü sanki; uzanarak, şakağı üstüne düşen birkaç tel saçı kaldırdı, kulağının gerisine götürdü, eliyle hafifçe şakağını okşadı, sonra güldü, ve eğilerek, ayakları dibindeki iki çakıltaşını kaldırdı, Melek Hanım'a uzattı.

Bir süre çakıltaşlarına daldı Melek Hanım; sonra o da güldü, ve iki çakıltaşını Numüne'nin elinden aldı, göğsü üstüne bastırdı. Gözleri gülüyordu hâlâ Melek Hanım'ın.

"Gurzuf'tan bize kalan bu kadar" dedi Numüne.

Melek Hanım susuyordu. Yalnız Numüne'ye bakan gözleri bir şeyler söylemek ister gibiydi.

"Bu çakıltaşlarını ne yapacağım?" diye sordu Melek Hanım.

Numüne omuz silkti.

"Bilmiyorum. Ama Gurzuf'a her gelen çakıltaşı götürür *Sürgünyeri'*ne."

Evet, Gurzuf'a her gelen çakıltaşı götürür *Sürgünyeri'*ne.

Hiçbir anlam taşımıyordu Numüne'nin dudakları arasından çıkmış bu cümle. Gene de onların, o *Sürgünyeri'*nde yaşayanların, buram buram hayat kokan hayatlarının özetiydi cümle.

Çakıltaşlarını göğsüne bastırdı, uzunca bir süre denize baktı Melek Hanım; sonra, gövdesini az arkaya eğdi, iki elini

başı üzerine kaldırdı, ve olanca gücüyle denizin içine attı çakıltaşlarını. Dönüp merdivene baktığı zaman Savaşçı'yı basamak üstüne oturur bir durumda gördü -Savaşçı'nın ağırlarının tuttuğunu sanmış olacaktı ki- cığının kocaman cebinde taşıdığı ilâç şişesini eline alarak, sık adımlarla basamaklara doğru yürüdü.

Ağrı falan duymuyordu Savaşçı. Ama yorgundu. Ya da çabucak Gurzuf'tan çıkmak istiyordu; Melek Hanım taş basamakları çıkıp yanında durunca Savaşçı ayağa kalktı, bir kere daha suskunluk onuruna dikilmiş birer heykel gibi duran Ceneviz kalesine ve Adalar'a baktı, ve kararlı bir sesle:

"Gidelim", dedi.

18

Araba, yeni otoyoldan çıkıp zigzaglarla yokuşa yukarı yükselen eski otoyola sapınca görüntü değişiverdi: göğün altında bir yayla, bir de yaylanın Yalta ucundaki, alımsı mor uçurumlarıyla, derisi sıyrılıp çengele asılmış bir öküzün gövdesini andıran, Romankoş dağı kalmıştı yalnızca.

Ama hiçbir şey görmüyordu Melek Hanım. Melek Hanım aklının en kuytu bir köşesinde çöreklenmiş yatan gençliğinin Kızılaş'ı ve Gurzuf'uyla yürek yüreğe, dudak dudakaydı -

*Yalı boyu gezersin kâdam,
Gezersin piyade.
Ne anan sever, ne baban sever,
Menden ziyade -*

Ve aynı zamanda boğazı içinde düğümlenen acı yumruyu yutmaya çalışıyordu Melek Hanım.

Az sonra Memiş'in Bayırı üstünde durdu araba. Bir tutam bulut yoktu gökyüzünde. Eski Akmescit-Yalta otoyolunu mo-

torlu araçların nadir kullandıkları belliydi: yolun kıyısınca uzayan duvardan yuvarlanmış taşlar yayıyordu yolun kenarında rasgele; yolun yüzünde de eski asfalın çatlaklarından fişkırmış yabani ot fırçaları çarpıyordu göze.

Beşi arabadan indiler.

Gurzuf, Ceneviz kalesi, Adalar, Ayı Dağı kırkbeş yıl öncesi gibi görünüyordı buradan. Haziran güneşi de, kırkbeş yıl öncesi gibi, Ayı Dağı'yla Adalar arasına sepetler dolusu mücevher serpmişti sanki; ısı ısıldı denizin yüzü.

Melek Hanım çevresine göz gezdirdi: Gurzuf bağlarını Kızıtaş bağlarından ayıran dere daha bir derinleşmişti ve derenin her iki yamacı kalın, yer yer dereye devrilmiş ağaçlar ve sık sarmaşıklarla kaplıydı. Bağlar da başkaydı: eskiden taa Topkaya'ya ulaşan, ve Kızıtaşlılar'ın *Hastalar* ismini verdikleri bağların bazı kesimleri yeşil renkli giysilere yamanmış sarı yamalar gibi duruyorlardı bayırda; alçaklarda kalan bağların olağanüstü boy atmış asmaları ise, yüksek duvarı örterek, yer yer eski otoyolun ortalarına dek uzamışlardı.

Savaşçı bayırın ucuna gitti, genişçe ve yassı bir taşın üstüne oturdu. Melek Hanım uzun uzun bağlara baktı; bakarken, Gülnara Hanım'ı düşündü, ve yolu geçerek, bağın duvarı dibinde durdu. Duvardan sarkık asmalar kalın kalındı; asma yaprakları da, lahana yaprakları gibi, iri iriydi. İki asma yaprağını kopardı Melek Hanım. Akli hâlâ Gülnara Hanım'a takılıydı. 'Ah, Gülnara'cığım!' dedi içinden, 'Bu yapraklarla senin sarmalarının tadı...' Düşüncelerini yarıda keserek, iki asma yaprağını duvarın dibine bıraktı, bayırın ucuna gitti, Savaşçı'nın yanına oturdu, elini Savaşçı'nın omuzu üstüne attı, ve ikisi, birbirlerine sokularak, tekrar çocukluk ve gençlik anılarını tazelediler.

Numüne, az önce Melek Hanım'ın iki yaprağı duvarın dibine bıraktığını gördüyse de, yolu geçerek, duvardan sarkık asmaların yapraklarını yolmaya başladı. Arabanın yanında duran Alimcan ve Atik, Savaşçı'yla Melek Hanım'a dalmışlardı. Nedeni sonrc başını kaldırıp Kızıtaş yönüne baktı Alimcan. Uzun

uzun baktı. Sonra gözlerini Savaşçı'ya yöneltti, ve yavaş bir sesle -Atik'e mi, kendi kendime mi konuştuğu belli olmayan- çok yavaş bir sesle:

"Onların düşleri gerçekleşti mi dersin" dedi.

Soru olmayan soruyu soru olarak kabullendi Atik:

"Sanmıyorum."

Bakışlarını Atik'in yüzüne kaldırdı Alimcan:

"Neden?"

Bu kez soruydu. Soruya cevabı kendi içinde değilde Gurzufun ve Kızıtaş'ın çok uzağında bir yerde arıyordu galiba ki, yüzü ciddi bir tavır takındı Atik'in.

"Daha on yıl öncesi... On yıl da değil, beş yıl öncesi, *mutlu Sovyet insanları* diyorlardı bize; biz de kendi kendimize. Oysa değildik. Tam tersine, büyük devrimden bu yana süregelen insan tragediyaları toplumumuzu hasta, kimbilir, belki de çaresiz bir duruma sürüklediler. Yalnızca bizim insanlarımızı değil; Litvanyalıları, Estonyalıları, Ukraynalıları... Rusları da."

Sustu Atik. Az sustuktan sonra, öncesinden daha yavaş, ama açık-seçik, "Özür dilerim", dedi.

"Neden?" diye sordu Alimcan.

"Beşterek'te aramızda geçen konuşma sırasında, 'bizim sonumuz ne olacak?' diye bir soru sormuştun. Yanlış bir cevap verdim sana o akşam. Hoş, cevabım yanlış değildiyse de, inandırıcı, hatta kendim için de, pek inandırıcı değildi. Sonumuz ne olacak bilmiyorum. Hiç kimse bilmiyor."

Alimcan ses etmedi. Atik'in az sancılı yüzüne bakarken, fakir bir gülümsemeyle güldü, ve elini kaldırarak, Atik'in omuzunu tutup sıktı.

Savaşçı ve Melek Hanım ayağa kalkular, ellerini birbirinin beline dolayıp, arabaya doğru yürüdüler. Ağlamışlardı. Arabanın yanında durunca ikisinin de Atik'e ve Alimcan'a bakan gözleri içinde tatlı gülümsemeler belirmişti ama, taş oturur-

larken, ikisinin de ağladığı âşikârdı: gözkapakları az şişik, gözlerinin çevrelerinde mor halkalar vardı.

Atık, Melek Hanım, Alimcan, ve az önce yolduğu asma yapraklarıyla Numüne, arabaya bindiler. Savaşçı'nın arabaya binmesi için, ön kapıyı açık tutuyordu Alimcan.

Savaşçı başını çevirdi, bir kere daha Adalar'a baktı, ve başını göğsüne eğerek, yürümeye başladı. Alimcan arabadan uzaklaşan Savaşçı'ya seslendi:

"Baba! Nereye?"

"Kızıltaş'a!" dedi Savaşçı.

"Bizi Samsun'a mı gidiyor sandın? Biz de Kızıltaş'a gidiyoruz. Arabaya bin! Kızıltaş'a en az üç kilometre var daha."

Savaşçı durdu, başını çevirdi; *baksana, Kızıltaş'ın nerde olduğunu söylemek istiyor bana*, gibilerden bir bakışla süzdü oğlunu.

Alimcan susuyordu. Ama Savaşçı kararlıydı; ve kararlı bir sesle:

"Siz gidin. Ben yaya gideceğim. Muharrem'in fırını önünde bekleyin beni", dedi.

'Kızıltaş'ta fırın var sanıyor, zavallı', diye düşündü Melek Hanım.

Arabada bütün gözler Melek Hanım'a yönelmişti.

Melek Hanım arabadan indi, arabanın az uzağında duran Savaşçı'ya doğru yürüdü; yanında durunca cebinden ilâç şişesini çıkarıp Savaşçı'ya verdi, ceketinin düğmelerini çözdü, kalpağını arkaya itti, mendiliyle Savaşçı'nın terli alınını ve saçlarını sildi. "Yavaş yavaş yürü", dedi Melek Hanım, ve dönerek, arabaya bindi.

Yarım kilometre ötedeki Memiş'in deresi üzerine atılı köprüyü geçerek, yolun kıyısında sıralı selvilerin gerisinde gözden kaybolana dek arabaya baktı Savaşçı. Sonra yürümeye başladı.

Kızıltaş'a gidiyordu -bunu biliyordu Savaşçı. Bekir'lerin, Enver'lerin, Seydali'lerin, Çilingir'lerin Kızıltaş'ına gidiyordu.

Bir ara durdu. Başını kaldırdı. Köprünün ötesinde yükselen bayıra baktı. O bayırın ötesinde Kızıltaş bekliyordu onu. Gözlerini yumdu, ve 'Allah'ım çok şükür sana", dedi içinden Savaşçı.

19

Köprü üstünde durunca tuttu ağrıları. Önce göğsünde. Sonra soluğu kesilmeye başladı. Kesilen soluğuyla ağrılar omuzbaşlarında, ensesine kaydı. Ayakta durabilecek durumda değildi. Güçlkle yürüdü, köprünün demir korkuluğunu kavradı iki eliyle. Başını elleri üstüne eğdi. Ciğerleri içine havayı havadan değil de derenin dibinden almak istercesine, ağzını açtı ve kapadı; açtı ve kapadı. Havasızdı dere. Ağrıları da kesilmek bilmiyordu. "Allah!" dedi güçlkle. "Hay Allah!" dedi, ve ütreyen eliyle ceketinin cebinde ilâç şişesini arayıp buldu, güç belâ şişenin tıpasını açtı. Küçük hapları avucu içine döküyordu, şişe ve haplar derenin dibine düştü. Avucu içinde yalnızca iki hap kalmıştı. Birini ağzına aldı. Yuttu. Ve bekledi. Sonra ikinci hapi yuttu. Baş köprünün korkuluğuna eğik, gene bekledi. On dakika geçti. Önce derenin yamacındaki bodur çalılar göründü. Sonra sarmaşıklar; sarmaşıklar arasından fışkırmış yabanıl güller çıktı sisler içinden. Kuşların cıvıltısı geldi kulağına. Daha sonra derenin dibinde kuru çalılarla örülü porsuk yuvasını gördü.

Kriz geçmek üzereydi. Omuzbaşlarında hoş bir hafiflik duyuyordu. Yuvası bakarken belli belirsiz bir gülümseme takıldı dudaklarına. Hatırlıyordu; çocukluğunda da porsuk'un yuvası ordaydı.

Savaşçı yuvaya, yukardan da Tanrı bakıyordu Savaşçı'ya.

Yurdundan uzaklarda, ama gene de yurdunun dağı ve dere-siyle, yurdunun kuşu ve çiçeğiyle kırkbeş yıl yaşatmış Tanrı onu *Sürgünyeri*'nde. Burada da yaşatacağı onu Tanrı. Kaabil değil, ölemezdi burada. Kızıltaş'ını görmeden ölemezdi.

Soluyabiliyordu. Sancıları gitgide azalıyordu. Azalan sancılarla bütün vücudunda hoş bir hafiflik hissediyordu. Daha fazla: az önce telâşlandığına şaşıyordu Savaşçı. Derin bir soluk aldı. Tüy gibi hafifti. Uçtu uçacaktı. Başını kaldırdı, sıra selvilerin ötesinde yükselen sarp bayıra baktı. O bayırın ötesinde Kızılaş bekliyordu onu. Oysa farkındaydı, kendi insanlarından kimse yoktu Kızılaş'ta. Belki de bomboş kalmıştı Kızılaş kırkbeş yıl süresince¹. Evler çökmüştü belki de. Hayvanlar gerbermişti. Yollarını, çeşmelerini yabancı otlar kaplamıştı belki de Kızılaş'm. Ama boş olsundu Kızılaş. Issız olsundu. Yavan olsundu. Onun Kızılaş'ıydı gene de. Ve Kızılaş'ına gidiyordu Savaşçı. Birinciydi. İlk o girecekti Kızılaş'a. Ondan sonra oğulları gelecekti; kızları, torunları gelecekti. Kızılaş bağrını açacaktı onlara bir ana hasretiyle. Savaş sonrası Kızılaş'a çökmüş lânetli karanlık çok uzun sürmüştü. Kalkacaktı artık. Dağılacaktı. Güneş doğacaktı. Evet, güneş ışıyacaktı.

Aniden 1930'larda Akmescit tiyatrosunun sahnesinde seyrettiği bir operetin ariyasından dizeler esti aklına: Dudakları kıpırdadı. Dizeyi tekrarladı içinden:

*Gelir günü,
Yer yarılr gürlere ateş.
Gelir günü,
Bizlere de güler güneş...*

Kendisini uzun bir yola, zor bir yola, belki de çetin bir savaşa hazırlar gibi, yumruklarını sıkı; bir kere daha derenin dibine baktı; sonra göğsünü kabarttı, ve az önce içinden geçen dizeyi tekrarlardı sağlam bir sesle:

1 Yazar bugünkü Kızılaş üzerine hiçbir bilgi sahibi değildir. Genç de duruma, kendi ve sürgündeki Kızılaşlılar'ın açısından bakıldığı takdirde, öyküdeki Kızılaş'm boş ve ıssız bir yer olarak gösterilmesinin gerçeğe daha yakın olacağına inanmaktadır.

*Gelir günü,
Yer yarılr, gürlr ateş!
Gelir günü,
Bizlere de güler güneş!*

Yolun ortasına gitti. Kırkbeş yıl önceki o lânetli gecenin karanlığı capcanlıydı hâlâ Savaşçı'nın hâfızasında. Bitmeyen bir karanlık o karanlık. Öyle bir karanlık ki... Otu ve çiçeği, bağı ve bahçeyi solduran, hayata ölüm idamını okuyan bir karanlık. Ölüm de ne! Ölümlerden çok daha korkunç bir karanlık o karanlık! Ama o, Kızıtaşı Savaşçı, boyun eğmemişti karanlığa. Yürümüşü. Seferlerde gibi. Dişlerini sıkırmıştı. Bilcklerine güç vermişti. Savaşlarda gibi. Şimdi de yürüyecekti. Boyun eğmiyecekti göğsünün ağrılarına. Kırkbeş yıl önceki gecede gibi...

Doğruldu. Göğsünü kabarttı. Demirbaş bir çavuşun sesiyle kumanda verdi kendi kendine:

"Hazır, ol!.. İleriiii, marş!"

Ve yürüdü Savaşçı.

Sıra selvileri geçince, başını çevirip, selvilerin yola düşen kısalmış gölgelerine baktı. Öğle vakti yaklaşıyordu. Adımlarını sıklaştırmayı düşündü bir an. Ama niçin? Öğle vaktiymiş, ya da ikindiymiş... Savaşçı'nın umrunda değildi.

Karşıkı bayıra daldı. Bayırın dibindeki akdikenler üzerinde iki kelebek kanat çarpıyordu altı üstü. Güldü Savaşçı. O iki kelebek kırkbeş yıl öncesi de öyle kanat çarpardı akdikenler üzerinde. Gene yürüdü. Artık yavaş yavaş; arada duralayıp denize, Adalar'a baka baka.

Karşıkı dönemeci geçince dut ağacı geldi aklına, ve başını çevirip arkasına baktı, önüne baktı. Düşündü. Eskide dut ağacının olduğu yeri ayarlamaya çalıştı aklında. Dönemecin onbeş adım kadar uzağındaydı dut ağacı eskiden. Belki yirmi adım. Ama şimdi yoktu. Ne arkada, ne önde. Hiçbir yerde yok-

tu dut ağacı. Ağacın kütüğünü kökünü bulurum diye yolun kıyısına yürüdü bir süre. Yoktu. İz kalmamıştı dut ağacından.

'Zaman' diye düşündü Savaşçı. 'Zaman herşeyi silip süpürüyor' dedi içinden, ve adımlarını açtı.

Yüz adım kadar ötedeki ikinci dönemeci gördü. İkinci dönemeci geçince Dede Soytar'ın evini göreceğinden kuşku-lanmıyordu.

Dönemeci geçti. Dede Soytar'ın teraslı evi de yoktu görünürde. Gerçi evi kuşatan bağ yerli yerindeydi; bitkiler ve yabanileşmiş asmalarla örtülü olmasına rağmen, eski otoyoldan evin terasına dek uzayan yol da yerli yerindeydi, ama ev yoktu işte; yer yarılmıştı, damı ve bacasıyla evi yer yutmuştu sanki - eskiden evin olduğu yerde, üstü sarı otlar ve otlar arasından fışkırmış gelinciklerle örtülü düz bir saha kalmıştı yalnızca. Ne düşüneceğini bilmiyordu Savaşçı. Bir ara, omuzlarına atılı püsküllü kara şalı ve başında kara püsküllü kızıl fesiyle terasta bambu koltuğa oturan Dede Soytar'ı canlandırmaya çalıştı hâfızasında -belli belirsiz bir Dede Soytar gelip durdu gözleri önüne.

Güneş yakıcıydı. Yolun üstündeki bağdan çırçırkların cırıltıları geliyordu kulağına. Daha da yukarlardaki Topkaya'nın üzerine, geviş getiren inekler gibi, iki parça semiz bulut gelip durmuştu. Boşunaydı burada durmak. Boş sahaya bakmayla ne evi yeniden kuracaktı, ne de Dede Soytar'ı canlandıracaktı. Madalyalı ceketini sırtından çıkardı, son olarak, düz sahaya bir göz attı, ve ceketini omuzu üstüne alarak, yürümeye başladı.

Yürürken, yolun kuzey kıyısına uzayan duvara dikiliydi gözleri. Ama kırkbeş yıl öncesi o lânetli gecede kurşuna dizilmiş cesedleri düşünemiyordu bir türlü. Hem duvar da kırkbeş yıl önceki duvar değildi -taşlar arasından fışkırmış otlar ve yeşil yosunlarla kaphıydı duvar. Baksa da, bakmasa da hiçbir şey göremeyecekti duvarda. *Kıyılan canlar unutulmaz* diyenler; *cana can, kana kan* diyenler yanılıyorlardı. Unutuluyordu yaralar.

Unutuluyordu ölümler. Yaralara da, ölümlere de en iyi derman zamandı. Yürek yaraları bile onuyordu zamanla.

Öyle ki, yanında yöresinde gördüklerine aldırmaksızın yürüdü, ve, eski mezarlığın gövdeleri sık sarmaşıklarla örülü meşeleri dibinden geçerek, taş köprü üstünde durdu.

Bir bomba patlamıştı sanki bir çağrım ötede -posta ve telgraf binası kapısız kapıları ve kırık pencere camlarıyla ağzı açık, dişleri dökük, gözleri oyuk bir ölü gibi duruyordu karşıda.

Bakışlarını yolun kıyısındaki eski çeşmeye yöneltti Savaşçı. Bir zamanlar Deli Hüseyin'in taşına oturduğu yalaklı çeşme bütünüyle fil kulaklarını andıran kocaman yapraklı bitkilerle örtülüydü. Çeşmenin az uzağındaki, gene bir zamanlar kalın gövdesine çepe-çevre ahşap peyke çakılı meşe, (kırkbeş yıl boyunca üstüne bir o kadar daha dal, budak, ve yaprak yüklenmiş olmasına rağmen, aynı meşeydi.

Alimcan'ın arabası duruyordu meşe ağacının gölgesinde. Fırının kapısında duran Melek Hanım, Savaşçı'nın gözüne iliştiği anda yüzü heyecanla kısıldı. Şimdi Atik, Numüne, ve Alimcan da fırının önünde duruyorlardı. Melek Hanım, onun ardından Numüne, Atik, ve Alimcan Savaşçı'ya doğru yürüdüler. Numüne Savaşçı'nın koluna girdi, ve beşi, ağır adımlarla yürüyerek, arabanın yanında durdular.

Yüzü toz ve toprak içindeydi Savaşçı'nın. Melek Hanım Savaşçı'nın şakaklarını, alnını, ensesini sildi tülbentiyle; dik-katlice baktı Savaşçı'ya. Yeni, yeni değilse de, o güne değin gördüğünden başka bir dünya görüyordu Savaşçı'nın gözleri içinde. Koluna girdi. Atik de Savaşçı'nın kolundaydı şimdi.

"Biz Gelinkaya'ya çıkmak istiyoruz", dedi Atik.

Savaşçı ses etmedi. Ama gözleri canlanır gibi oldu.

"İyi misin?" diye sordu Melek Hanım.

"Ben mi?" dedi Savaşçı, az şaşkın. Ve ilâve etti: "Ömrümün en mutlu gününü yaşadım ben bugün."

Alimcan "biz..." diye konuşmaya başlamıştı ki, Savaşçı onun sözünü kesti:

"Gidin!" dedi. Bakışlarını Melek Hanım'ın yüzüne kaldırdı: "Sen de git, Melek. Gitmeden önce şu meşenin dibine bir

battaniye seriver benim için. Ben uyuyacağım. Uzun uzun uyuyacağım. Siz Gelinkaya'ya çıkın. Benden selâm Gelinkaya'nın *geline*" dedi; ve yüzü hüzünlü mü, mutlu mu, pek belli olmayan bir gülümsemeyle aydınlandı. Başını Kızıлтаş'tan yana kaldırdığı zaman gülümseme çabucak silindi yüzünden -Yukarı ve Aşağı mahallelerin camilerini göreceğini sanmışsa yanılmıştı- uzunca bir süre baktı Kızıлтаş'a. Güneşin sıcaklığında ağarmış hava beyaz bir tül gibi asılı duruyordu Kızıлтаş üzerine. Camileri göremedi Savaşçı. Kızıлтаş'ın evlerini de göremedi. Bir zamanlar dalları evlerin çardaklarına dek, evlerin kırmızı kiremitli damlarına dek yükselen erik ağaçlarını da, kayısı ağaçlarını da, üzve ağaçlarını da göremedi Savaşçı. 'Kızıлтаş sisler içinde' diye düşündü, ve Melek Hanım'dan yana dönerek, onun yanaklarını, gözlerini öptü; sonra Numüne'nin yanına gitti, Numüne'nin başını iki eli arasına aldı, alnını ve saçlarını öptü; daha sonra da Atık'ın ve Alimcan'ın kollarını sıkı, ve bir kere daha, "Siz gidin, ben uyuyacağım burada", dedi ve gidip Melek Hanım'ın meşenin gövdesi dibine serdiği battaniye üstüne oturdu.

20

Dördü taş köprüyü geçerek, dere boyunca karşı mahalleye yükselen yola sapular. Melek Hanım'la Numüne önde, ve kol-kola gidiyorlardı; Atık ve Alimcan'sa az arkada. Dördü gözden kaybolana kadar arkalarından baktı Savaşçı.

Topkaya üzerindeki parça bulutlar daha da parçalanarak, küçük küçük ve kıvrıkcık kuzu derileri gibi bezemişlerdi göğü. Güneş hâlâ sıcaktı. Belki öncesinden çok daha sıcaktı güneş; ne bir serçe cıvıltısı, ne bir böcek cıvıltısı çıkıyordu ortalıktan, ve Kızıлтаş'ın Aşağı ve Yukarı mahallelerini birbirinden ayıran derenin dibinde incecik suyolağı güneş ışınları altında gümüşten bir şerit gibi parlıyordu.

Oturduğu yerden Ayı Dağı'nın bütünü, Soğuksu kıyısının yarımını, ve sağ yandaki eski mezarlığın meşeleri

arasından Adalar'ı iyice görebiliyordu Savaşçı. Sakin denizin ortasında bir vapur ilerliyordu Yalta yönüne, denizin ve Savaşçı'nın dinginliğini bozmayarak.

Mutluydu Savaşçı. Yiten yılların herşeyi buradaydı: Ayı Dağı, Adalar, eski mezarlığın meşeleri ve karşıda deniz... Gönülüne yakın, ruhunu ve düşüncelerini okşayan bir yerdeydi. Sürgünlüğün ve hasretin bunca yıl uzamasına rağmen, onu ayakta tutan, onu hayata bağlayan köklerden kopmadığına biraz da şaşıyordu Savaşçı.

Başını kaldırdı, uzunca bir süre meşenin dalına budağına daldı. Bakarken, (harikalar harikası!) bir metre kadar yüksekte meşenin gövdesine çakılı paslı iki çivi ilişti gözüne. Meşenin bir zamanlar gövdesine çepe-çevre çakılı tahta peykeden kalma çivilerdi. Üzüntü duymamak elde değildi. Gözleri yaşarır gibi oldu Savaşçı'nın. Kimler oturmamıştı o peykeye!.. Kör Veli, Camcı Şevket, 'Tahtabacaklı Hasan, Süremeci Aslanbek... Daha kimler, daha kiimler!

Sırtını meşeye dayadı, bacaklarını öne uzattı, gözlerini kısıtı, ve, 'Yurtsuz kalmaktansa öleyim daha iyi' diye düşündü Savaşçı.

Ama yurtsuz kalmak da, ölmek de kolay değildi. Hiç değilse Savaşçı için -ne zamandır içindeki ve dışındaki dünyanın ağırlığı altında kalmasına ve çok yorgun olmasına rağmen, uyku tutmuyordu gözlerini; tam tersine, gözleri alabildiğine açıktı Savaşçı'nın, ve yanında ve yöresinde görebildiği herşeyi uka-basa kendi yürüğü içine doldurmaya çalışıyorda hâlâ. Ama arada cam vardı sanki, nereye uzansa yanına başına düşüveriyordu eli; gözleri de şaşırtıcıydı: bir anda parlatıyor, başka bir anda kör ediyordu dünyayı; öyle ki, bir an is sardı gözlerini, dörtbir yanını çeviren saydam camlar buğulandı ve Ayı Dağı'na, Adalar'a, Soğuksu kıyılarına gün ortasında inen akşamın soğuk karanlığı çöktü; Savaşçı'nın yüzü de bozuldu; ihtiyar Ayı Dağı'nın rengine girdi yüzü; omuzbaşlarına yükselen ağırlığı devirmek için ayağa kalkıyordu ki, bin ton ağırlığında bir buldozer bastı göğsü üstüne, gözleri daha da açıldı, gözleri açıldıkça isler dağıldı, dörtbir yanını çeviren camlar şangır-

şingir kırılıp döküldüler, şimşekler çaktı, gökyüzü allak-bullak oldu, ve âniden kudurmuş gibi, köpüklü dalgalarıyla Soğuksu kıyılarına saldıran -özlemlerinin *Tanrısı* mı, *Zeus*'un kendisi mi, kendi caddadının *Valkiria*'sı mı bilmediği- bir ejderha çıktı denizin dibinden, ve ejderha Ayı Dağı'nın kalayı katılmış tunçtan kılıcını ve kalkanını başı üzerine kaldırdı, ve dağları titreten, denizin dev dalgalarını kıyıdaki kayalara çarpıp-parçalayıp binbir kürelerle Soğuksu bağlarının yüzüne serpen bir sesle haykırdı:

Gelir günüüüü!..
Yer yarılır gürlere ateeeee!
Gelir günüüüüü!..
Bizlere de güler güneeeeee!

Bütün gücünü kol ve bacak kaslarında toplayarak bir kere daha ayağa kalkmaya çalıştı Savaşçı. Ama boşunaydı. Yalnız yumrukları sıkıldı ve açıldı, parmaklarını toprağa sançtı; gözleri daha da açıldı, açıldı, açıldı... Ayı Dağı'na, Soğuksu kıyılarına, Ada'ar'a bakıyordu alabildiğine açık gözleriyle, ama hiçbir şey görmüyordu; görüntüler süslemiyorlardı artık Savaşçı'nın düşlerini.

Savaşçı ölüydü.

Sarkık dalları ve solgun yapraklarıyla gövdesinden içi göçmüş gibi duruyordu yüce meşe ağacı öğle güneşinde. Porselen rengi gökyüzünde bir tutam bulut yoktu; gerçek kendisini, kendisi içinde saklayan Kızılağ'ın toprağı da renksizdi; ne bir kuru ot kırırdıyordu, ne bir yaprak; ne bir insan soluyordu ortalıkta, ne bir hayvan; yalnız az önce nereden koptuğı belirsiz bir rüzgâr Savaşçı'yı önüne katarak, ve yerden yere savurarak, meşe ağacının gövdesi dibine bırakıp giymişti.

Savaşçı bir hiç'ti. Savaşçı bir yokluktu. Ama... Belki de değildi. Meşe ağacının soluk yaprağından uçan bir uğur böceğı gelip Savaşçı'nın soğuk alnının tam ortasına konmuştu.

Köprüyü geçtiler. Meşe ağacına onbeş adım kala çarpılmış gibi durdu Melek Hanım. Meşenin gövdesi dibinde oturan kocasına baktıkça eski ve yeni zaman çılgın bir âhi-zar gibi giriyordu yüreği içine.

Bir süre nerde olduğunu bilmiyor gibi durdu. Sonra başını kaldırdı, çevresine göz gezdirdi. Çevresinde her yer ve her şey, masallardaki gibi, yapmacık geldi Melek Hanım'a. Ama yapmacık değildi. Derin bir uykudaydı zaman ve dünya; yalnız kendisinin uyanık olduğuna şaşıyordu Melek Hanım. Durdu öyle uyanık ve şaşkın. Dakikalar geçti. Neden sonra yavaş yavaş yürüdü, Savaşçı'nın başı ucuna dikildi. Ötekiler de anlamışlardı Savaşçı'ya olanı. Ama -Melek Hanım'ı rahatsız etmeyelim diye belki- meşeye yaklaşmayı göze alamıyorlardı. Numüne, kendi hüznüne Atik'in ve Alimcan'ın sönük hallerini de katarak, yolun karşı yakasındaki eski fırının kapısı dibine gidip oturdu, iki eliyle kendi omuzbaşlarını doladı, salına salına ağlamaya başladı. Alimcan Melek Hanım'dan yana yürümeye başlamıştı ki, Atik onun kolunu tuttu, yavaş bir sesle, "Az daha bekle", dedi.

O güne değin tanımadığı, beklemediği, günün birinde âniden karşısına çıkıvereceğini düşünmediği işgalci zamanın gerçeğiyle yüzyüzeydi Alimcan -Melek Hanım'a bakıkça kendi hayatının da eskidiğini, eskiyip tozlandığını hisseder gibi oluyordu.

Melek Hanım şaşılacak ölçüde büyük ve güçlü görünüyordu. Omuzbaşları, kolları, arkası, bacak kasları tunçtan dökülmüş, demirden dövülmüş bir heykel gibiydi. Uzun uzun denize baktı. Bakışlarını Ayı Dağı'ndan Soğuksu kıyısına, oradan Adalar'a götürdü ve, dizleri üstüne çökerek, iki eliyle Savaşçı'nın açık kalmış gözlerini kapattı, madalyalı ceketle Savaşçı'nın yüzünü örttü.

Ayağa kalkıp oğullarının yanında durduğu zaman Atik, kırkbeş yıl önceki gecede, ve aynı meşe ağacının dibinde, gördüğü genç Melek Hanım'ı görüyordu: Melek Hanım'ı korku-

İlacak hiçbir şey yoktu dünyada; ölüm de korkutamazdı Melek Hanım'ı.

Atik ve Alimcan Savaşçı'nın cesedine yanaştılar. Önce Atik, onun ardından Alimcan, ceketini kaldırıp Savaşçı'nın saçlarını okşadılar, sırayla eğilerek, Savaşçı'nın alnını öptüler; dönüp Melek Hanım'ın yanında durunca, Alimcan annesinin koluna girdi, ve çok yavaş bir sesle sordu:

"Anneciğim, babamızı nereye gömeceğiz?"

Melek Hanım cevaplandırmadı Alimcan'ın sorusunu. Yalnız başını kaldırdı, Atik'in yüzüne baktı, ve iki oğlundan uzaklaşarak, yere oturdu.

Sırtı oğullarına dönük, üç dakika oturdu. Beş dakika oturdu. On dakika geçti aradan. Melek Hanım kımıldanmadı olduğu yerde. Alimcan sabırsızlanmaya başlamıştı. Ama Atik, Melek Hanım'ın ruhunu daha yakından ve içten tanıyordu; Alimcan annesinden yana iki adım atmıştı, arkadan gelerek, Alimcan'ın kolunu tuttu:

"Bekle!" dedi.

Neden sonra Melek Hanım ayağa kalktı, ikisine doğru yürüdü, bir an durakladı, başını çevirip ölü Savaşçı'ya, Adalar'a, Ayı Dağı'na baktı tekrar, ve Alimcan'ın karşısına dikilerek:

"Babanı Gurfu'a gömmeni isterim", dedi.

Melek Hanım'ın isteğiyle beklenmedik bir şaşkınlık, şaşkınlıktan ziyade hüzün, mutsuzluk, çaresizlik örüntüsü kapladı Alimcan'ın yüzünü.

"Anneciğim, Gurfu'a gömülmesi için izin almamız gerek. Bu izni bize..."

Melek Hanım Alimcan'ın lâfını kesti:

"Sen bana, babamı nereye gömeceğiz? diye bir soru sordun. Ben senin sorunu cevapladım."

"Ama anneciğim..."

Atik, Alimcan'ın kolunu kavrayıp hızla kenara çekti; sızlatacak kadar sıkıyordu Alimcan'ın kolunu:

"Sus!.. Ne oluyor sana?.. Aklını mı yitirdin?"

Alimcan sindi; büyük bir suç işlemiş gibi korkulu gözleriyle baktı Atik'in yüzüne; sonra başını eğdi; ve durdu öyle, sınıfta cezalandırılmış arsız bir öğrenci gibi.

Başını kaldırdığı zaman Melek Hanım Numüne'nin yanındaydı. İkisi eski fırının eşiğine oturmuş, elleri birbirlerinin omuzlarına atılı, Savaşçı'ya bakıyorlardı boş bakışlarla.

22

Alimcan ve Atik arabaya binip Gurzuf'a yola koyuldular.

Öğleüstü sessizliği çökmüştü Gurzuf'a. Alimcan arabayı postahane önünde park etti, Atik hemen postahaneye girdi, telefonda Çora'yla konuştu, sonra da Alim'e Savaşçı'nın âni ölümünü açıklayan bir telegram gönderdi.

Aradan iki saat geçmeden Numüne'nin ve Atik'in çocukları, torunları, yakın komşuları Kızılaşt'taydılar. Akşama doğru otuza yakın kişi birikmişti Savaşçı'nın cesedi çevresinde. Gurzuf kasaba Sovyet'iñce Savaşçı'nın Gurzuf mezarlığına gömülmesine izin verilmediği haberini öğrenen gençler, alelacele yaptıkları pankartlarla Sovyet'in önüne döküldüler. Aynı anlamı taşıyan yazılar okunuyordu pankartlarda: Savaşçı'yı Gurzuf mezarlığına gömeceğiz!.. Kırım'da yaşamak ve Kırım'da ölmek her Kırımlı'nın hakkıdır!.. Kırımlılar'a da insan hakları!..

Atik'le sekreter arasında geçen konuşma iyice kızgınlaşmış bir safhadaydı. Atik, Savaşçı'nın cesedi Gurzuf mezarlığına gömülmeden önce gençlerin de, kendisinin de Gurzuf'tan çıkmayacaklarını, burada Sovyetler Birliği'nin karramanı olan Savaşçı'nın cesedine ve ruhuna karşı gösterilen saygısızlığı bütün memlekete, gerekirse bütün dünyaya duyuracaklarını açıklıyor, aynı zamanda Savaşçı'nın cenazesinin Gurzuf'ta kaldırılmasının Kırımlılar'ın da, Gurzuf'un bugünkü ahalisinin de yararına olacağını ve iki toplum arasında dostluk bağlarının

pekiştirileceğine inandırmaya çalışıyordu sekreteri; sekreterse dinlemek istemiyordu Atik'i. "Ben yalnızca ölümüne dair belge sağlamanız için bir doktor gönderebilirim. Ama cesedi Gurzuf'a gömmeye izin veremem", diyordu sekreter.

Dışardan protesto sesleri yoğunlaşıyordu gitgide. Sekreter bir ara odadan çıktı, Sovyet'in eşiğinde durarak, gençlere, dağılmadıkları takdirde polis ve savunma güçlerine başvuracağını açıkladı.

Açıklama otuz kadar göğüsten bir tek cümleyle karşılandı: Savaşçı Gurzuf'u'dur!.. Cesedini Gurzuf'a gömeceğiz!

Sekreterin yüzü zehirli, belki de daha fazla kışkırtıcı, bir tavır takındı:

"Unutmayın!" diye haykırdı, "Burası Ukrayna'dır!"

Kalabalık içinden gülüşmeler, alayımı sesler duyuldu - kendilerini bütünleştiren bir tek göbekbağıyla bağlıydılar sanki; gözleri içinde aynı ışıklar parlıyor, boğazları içinden aynı tonda sesler çıkıyordu.

Biri:

"Bilmiyorduk, Gurzuf'u Bogdan Hmelniński kendi elleriyle kurdu meğer!" dedi.

Başka biri:

"Gurzuf'un bağ ve bahçelerini Mahno'nun ve Petlura'nın dedeleri diktiler!" diye bağırды.

Arada söylenecek hiçbir şey kalmamış gibi susuyordu sekreter. Söylenecek hiçbir şey yoktu da belki. Dönerek Sovyet'e girdi.

Atik -hem sekreterin tavrından, hem de dışardan gelen gürültüden- işin çıkmaza girdiğinin farkındaydı ama durumu değerlendirmeyi ve bir sona bağlamayı sekretere bırakıyordu. Bir ara sekreterin yüzü yumuşar gibi oldu; Atik'e, Atik'in sorunlarını değil de, kendi sorunlarının çözülmesi için yardımı dâvet edercesine baktı, az düşündü, ve dostça bir sesle konuştu:

"Buraya bak arkadaş, şunu anlamamı isterim -babanızı Gurzuf mezarlığına gömmenize izin veremem. Böyle bir izin vermek benim elimde değildir... yani yetkili değilim demek is-

uyorum. Gurzuf'ta hiçbir kimse veremez böyle bir izni size. Sizin için en iyi çözüm yolu Yalta *reyon* parti sekreterliğine başvurmaktır."

Bunu Atik de anlamıştı. Sekreter'e karşı, dostça değilse de, yüreği içinde acı duymayarak, çıktı Sovyci'ten.

Kızıлтаş'a çıktıkları zaman akşam olmuştu. Yarını beklemekten başka yapılacak hiçbir şey kalmamıştı artık.

Kızıлтаş'ta, Kızıлтаş'ın ışıltılı yıldızlarla bezeli göğü altında, ve Savaşçı'nın cesedi çevresinde geçirdiler geceyi.

23

Bizim ihtiyar Savaşçı'nın ölüm haberi bir yıldırım hızıyla yayıldı dört diyara. Taa *Sürgünyeri*'ne ulaştı. Ertesi gün Alim, Alimgir, Alimseyit; onların eşleri, çocukları, torunları; Melek Hanım'ın (maddî durumları uçak yolculuğuna izin veren) komşuları; Aluşta, Yalta, Simeiz, Koreiz gibi Kırım'ın kıyı kasabalarında aileleriyle birlikte yıllık tatillerini geçirenler, hat-ta Bahçesaray'ın Han sarayını ziyarete gelenler arasından iki yüz kadar Kırımlı, Komünist Parti'sinin merkez komite binası önündeki küçük alanda birikmişlerdi.

Alandaki kalabalıktan taşarak, kenar sokakların kaldırımlarında kümelenmiş, (alınacak kararın ne olacağını bilmeyen, ama saatler geçtikçe merakları artan) insanlar komitenin kapısının açılacağı ânı bekliyorlardı sabırsızlıkla.

Yalta *reyon* parti sekreterinin özel arabası saat on sularında yanaştı sekreterliğin taş basamaklarına. Sekreter arabadan indi; kalabalıktakilerin kimliklerini önceden biliyordu ki, yavaş yavaş merdiveni çıktı, Kırımlılar'dan yana döndü. Kalabalık dalgalandı. Yine Savaşçı'nın cenazesiyle ilgili sesler, bağrışmalar duyuldu. Sekreter iki elini kalabalıktan yana kaldırarak konuştu:

"Rica ederim, sakın olmaya çalışın. Ben bir tek ben'im, sizse iki yüz, üç yüz kadarsınız. Öyle her kafadan bir ses çıkarsa, ne siz beni anlarsınız, ne de ben sizi."

Kalabalık yatışı; sesler, bağırışmalar yavaş yavaş kesildi, ve sekreter devam etti:

"Şimdi sizin adınıza konuşabilecek olgun ve sorumlu üç kişi seçmenizi isterim. Arzularınızı bana iletme amacıyla seçeceğiniz bu üç kişiyi dairemde bekliyeceğim."

Ve dönerek Komite'ye girdi sekreter.

Seçime gerek yoktu; Atik ve Alimcan, ve ikisi arasında Çora, sekreteri takibettiler.

Lenin'in ve Gorbacov'un resimleriyle bezeli geniş odada yeşil örtülü masası gerisinde oturuyordu sekreter. Orta boylu, mavi gözlü, yaşı kırkın çok üstünde olmamasına rağmen, saçları kırılmış, çok yaşamış, çok görmüş, belki de zamanın meseleleri altında vaktinden önce ihtiyarlamış bir adama benziyordu.

Üçü odaya girince ayağa kalktı, bir bir üçünün ellerini sıktı, koltuğuna oturdu, ve eliyle duvar dibindeki koltukları göstererek, "Buyrun, oturun", dedi.

Önce Atik konuştu: Savaşçı'nın vatan savaşındaki hizmeti, gösterdiği yiğitliği, kazandığı madalyaları, Sovyet insanları arasındaki itibarı, ve anayurdu Kırım'a olan sevgisi üzerinde durdu. Büyük bir sabırla dinliyordu Atik'i sekreter. Atik'in Savaşçı üzerine konuşması bitince sekreter başını eğdi, ve derin düşüncelere daldı.

Dakikalar geçti. Atik'e vereceği cevabı önündeki masa üstünde arar gibiydi. Neden sonra başını kaldırdı.

"Ama babanızın ikâmet ettiği yer Kırım değil... yani yurt içi pasaport kurallarınca Kırım'da kaydedilmiş değildi babanız."

"Hayır", dedi Alimcan; "Uzbekistan Sovyet Cumhuriyeti'nde..."

Sekreter Atik'in sözünü kesti:

"Babanızın cesedini Uzbekistan'a götürebilmeniz için bu-

rada arızasız maden bir sunduka temin edebilirsiniz. Ama cesedin Gurzuf'ta gömülmesi... bakınız, bu zor. Hatta imkânsız."

Odaya sessizlik çöktü. Uzakıkça uzadı sessizlik. Atık sekretere, sekreterle kendisi arasındaki uzaklığı ölçer gibi, bakıyordu; Alimcan'ın nereye baktığı, veya ne düşündüğü belirsizdi -kendisini akıntıya bırakmışçasına oturuyordu koltukta; Çora'nın yüzüye, saçlarının sarılığında, bir alev gibi yanıyordu.

Derken ayağa fırladı Çora, ve odanın orta yerinde durarak, bir Kırımli'nin karakterine aykırı olan acı ve sinirli bir sesle konuştu:

"Gurzuf'a gömülmesine izin vermezseniz büyük dedemin cesedini binbir parçaya bölüp denize atarım."

Odada hüküm süren sessizlik dağılmadı; tam tersine, daha da derinleşir gibi oldu. Sekreterin yüzü ve bakışları da değişmedi. Uzunca bir süre Çora'ya baktı sekreter; ve bakarken, soğuk bir sesle:

"Bunu yaparsan bağışlanmaz bir suç işlemiş olursun", dedi.

"Evet", dedi Çora, gözleri hâlâ sekreterin yüzüne dikili, "Suç olur... Ama haklı işlenen suçlar da var, haksız işlenen suçlar da. En büyük suç kırkbeş yıl öncesi Savaşçı'yı Gurzuf'tan sürdüğünüz gece işlendi."

Ses çıkmadı sekreterden. Yalnız (*Onu ben sürmedim*, demek mi istemişti acaba?) başını salladı, ve Çora'nın yüzündeki ateşi söndürmeyi beceremeyeceğini anlamışçasına, bakışlarını Atık'in yüzüne kaldırdı.

Atık ayağa kalktı, Çora'nın karşısına dikildi, ve, ateşli maskeyi yüzünden yırtıp atmak istercesine, elini kaldırarak, odanın kapısını gösterdi:

"Çık!" dedi Atık.

Çora sindi. Dudakları kıpırdadı. Ağız açmasına vakit kalmadan, yüzüne kurşunlu bir kırbaç şaklatırcasına, aynı kelimayı tekrarladı: "Çık!"

Çora odadan çıktı.

Sekreter masaya bakıyordu gene. Yüzünün anlamı bozul-

mamıştı. Ancak gözlerini masadan kaldırdığı zaman dudakları ucuna garip bir gülümseme takıldı; gülümsemeyle birlikte yüzüne de aydınlık geldi. Ama, aynı zamanda, Atik'in yüreği içinde umutlar uyanmasını önlemek istiyordu galiba ki, az önceki kelimeleri tekrarladı:

"Cesedin Gurzuf'a gömülmesi zor... Hatta imkânsız."

Az sustu. Sonra devam etti: "İzin veremem size; izin vermeye hak sahibi değilim. Böyle bir izni ancak Kırım Oblast'ı¹ parti merkez komitesinden..."

Sözünü tamamlamadan ayağa kalktı, yolunu şaşırmış gibi çevresine bakındı; sonra odayı geçip pencere dibinde durdu. Dirilmiş Savaşçı mı debeleniyordu aklının bir köşesinde?

Umutlar sönmüştü Atik'in yüzünde. Ama odadaki sessizlik de çok daha uzun süremezdi.

Sekreter döndü, ağır adımlarla yürüdü, masasının gerisinde durdu, başını kaldırdı; ve, bakışları hâlâ Atik'e bağlı, "Bana on dakika vakit verin", dedi.

Bir karara varmış gibiydi. Ama karar âniden, durup dururken alınmış bir karar değildi.

Düşünceli tavrını değiştirmeksizin devam etti: "On dakika... Hayır, yarım saat... Evet... yarım saat kadar vakit verin bana. Ben Simferopol Merkez Parti komitesiyle konuşayım... Beni dışarda bekleyin."

Sekreter masanın üzerinde duran telefona uzandı; Atik ve Alimcan odadan çıkular.

Kalabalık az daha yoğunlaşmıştı dışarda.

Kalabalığın kenarlarındakiler alçak duvara ve kaldırırma oturuyorlardı. Atik ve Alimcan kapıda boy gösterince ayağa kalktılar; kalabalık az dalgalandı. Atik, el ve kol işaretleriyle, komitede kesin bir karara varılmadı haberini verince, önceki

yerlerine oturdular, ve alan yeniden garip bir sessizliğe büründü.

Bu dünyadan daha göçmemiş Savaşçı için çok uzun bir gün oldu o gün. Atık'ın de ömründe yaşanmış günlerinin en uzunuydu. Hem de en sessiziydi. Kentin içinde olmalarına rağmen, sessizliğiyle sesleri bir bıçak gibi kesen bir gündü o gün.

Yarım saat bekledi Atık komite binasının taş basamakları üstünde. Bir saat bekledi. Sekreter çıkmıyordu daireden - yalnızca bugünü değil, geçip gitmiş ve gelecek günleri de hapsedmişti sanki kendisiyle birlikte merkez komünist komite-sinde.

Umutlar tas-tamam kesildi derken, sekreter boy gösterdi kapıda. Yüzü gülüyordu. Atık ayağa kalktı, sekreterin karşısına dikildi -sekreterin gözleri içinde gördüklerine inanamıyordu Atık: yeni bir dünya görüyordu; yeni bir başlangıç, yeni bir devrim; sessiz, gürültüsüz, kansız ve ölümsüz devrimlerin en güzelini görüyordu Atık sekreterin gözleri içinde.

"İyi haber!" dedi sekreter, elini Atık'e uzatarak; "İyi haber!" dedi tekrar, ve Atık'in elini tutup sıkı. "Tebrik ederim, babanızı Gurzuf mezarlığına gömmenize izin verildi. Gurzuf'a telefon ettim. Oranın U.K.H.¹'sında sanduka ve cenaze arabası temin edebilirsiniz babanızın cenazesi için."

Alandakiler işin hayırlı bir sonuçla çözümlenmiş olduğunu anlamışlardı; ama, sekreter, ölüme çare bulduğunu sanmışsa, yanılıyordu -coşkusuz, çoğunun başları göğüslerine eğik, sessizce alanı terketmeye başladılar. Atık de, yürek yarasını örten bir gülümsemeyle sıkı sekreterin elini.

Dört Alimler, iyi haberi bir an önce annelerine iletmek amacıyla, Kızıtaş'a doğru yola koyuldular; Atık, ve yanında Çora, Alimcan'ın arabasına binerek, Gurzuf'a yöneldiler.

1 U.K.H. = Belediye örgütü.

Yarım saat sonra Gurzuf mezarlığındaydı Atik.

Kırkbeş yıl öncesi Haziran ayı içinde yerlebir edilmiş eski Gurzuf mezarlığının alçak duvarıyla sınırlı yeni mezarlığın üst kesiminde, ve eski duvar dibinde seçti mezar yerini Atik. U.K.H. mensuplarına cenaze arabasını Kızılaş'ta saat dört sularında bekleyeceklerini açıkladı, ve mezarcılara kazacakları mezarın eni, boyu, derinliği, ve iç biçimi üzerine bilgi verip, hemen Kızılaş'a sürdü arabayı.

24

Dört çubuk sançılar bizim ihtiyar Savaşçı'nın çevresinde toprağa; çubuklara battaniyeler çeküler, çeşmeyi örten yapraklı bitkileri ve Numüne'nin *Hastalar* bağından yolduğu asma yapraklarını yere döşeyip üzerine Savaşçı'nın cesedini yatırdılar. Başının ucuna iki gelincik bıraktı Melek Hanım, bırakınca da yüreği burkuldu bir an, ama ancak bir an -asma yapraklarını Savaşçı'nın başı altına çekti, ve rahat bir yürekle: 'Senin tenişirin de güzel Savaşçı'm' dedi içinden, ve eğilip bir kere daha onun saçlarını okşadı, şakağını okşadı, kapalı gözlerini okşadı, ve çubuklara çepe-çevre gerili battaniyeler arasından çıktı, ve kolunda Numüne, beraberce gidip eski fırının eşiğine oturdular.

Yitip giden yıllardan kalma bir gününü yaşıyordu ihtiyar meşe ağacı; yıllarca beklemişti bu günü: ölü ve diri, Kızılaşlılar'ı örtüyordu dalı ve budağının gölgesiyle.

Alimcan ve Atik, gençlerin termoslar, bardaklar, ve şişeler içinde derenin dibinden taşıdıkları suyla Savaşçı'yı yuvdular, piknik örtülerinden yaptıkları kefene sardılar bedenini, ve ihtiyar meşe ağacının gölgesinde oturarak cenaze arabasını beklediler.

Sandukalı araba saat tam beşte yanaştı eski posta ve telgraf binasına. Yaşlılar ve arkada gençler, Savaşçı'nın cenaze na-

mazını kıldılar. Sonra Dört Alimler babalarının bedenini sandukaya yatırıp cenaze arabasına taşıdılar.

Kızıtaş'ın mezarsız mezarlığı kıyısınca ilerledi cenaze arabası. Ama Kızıtaş cenaze havasında değildi; tersine, arkada kalmış meşeler ikinci güneşinin ışınlarında hışırdayan yapraklarıyla Savaşçı'yı uğurlamaktan fazla, güzel bir geleceği muştuluyorlardı Kızıtaş'a.

Birinci dönemeci geçüler; ikinci dönemeci geçtiler; sonra uzun gölgeleri yola uzalı sıra selvileri geçtiler; köprüyü de geçince, arkadan gelen Melek Hanım Atik'e yaklaşarak, cenaze arabasını beş dakika kadar Memiş'in deresi üstünde durdurmasını istedi.

Araba durdu, ve Melek Hanım arabaya yanaştı, elini kaldırıp, son kez Savaşçı'nın sandukasını tuttu, ve durdu öyle duada gibi uzun bir süre; sonra da öbür kolunda taşıdığı Savaşçı'nın madalyalı ceketini Savaşçı'nın sandukası üzerine sermelerini emretti.

Alimcan, annesinin emrini yerine getirince, Atik'in kulağına eğilerek, fısıltılı bir sesle konuştu:

"Geç oldu... Ortalık karanlıklaştımadan önce Gurzuf'a inmeliyiz."

Atik ses etmedi. Yalnız dönüp Gurzuf'un kızıl kiremitli evlerine baktı: aşağıda Gurzuf ve yöresi, dünya güzellerinin güzeli gibi yatıyordu sere serpe ikinci güneşinde; Ayı Dağı, gücü ve görkemiyle hayatın sonsuzluğunu, Ceneviz kalesiyse ölümün bin yıl süren uykudan başka bir şey olmadığını Kızıtaş'lılara anlatırken, Adalar, Savaşçı'nın şerefine giydiği allı pullu giysisiyle, sonsuzluk yoluna çıkmış bizim Savaşçı'yı uğurluyordu.

Zigzaglı yolu yavaş yavaş indiler. Gurzuf'a az kala araba durdu, arkadan gelen beş Beşterek genci sandukayı arabadan indirerek, omuzlarına aldılar; ve kolları sıvalı, başları dik, bakışları mağrur, yürüdüler öyle, Savaşçı'yı, Savaşçı'yla birlikte ecdadlarının gücünü ve görkemini omuzlarında taşırcasına.

Şaşılacak bir görüntüydü bu: Kaldırımlarda ve dükkânların kapılarında duran Gurzuf'un yeni yerlileri kendi hayatlarının âniden değiştiğine tanık oluyorlar gibi, şaşkın gözlerle bakıyorlardı cenaze törenine.

Cenaze, Gurzuf'un anacaddesini uc'dan uca geçerek, eski mezarlığın duvarı açığında durdu. Daha bir kilometre kadar yol vardı yeni mezarlığa. Atık açıktan eski mezarlığa girdi. Omuzlarında Savaşçı'nın sandukasını taşıyan gençler Atık'i takibettiler. Gün boyu güneşin keyfini sürmüş de artık yorgun ve uyuklu otlarla kaplıydı eski mezarlık eni konu; yalnız yürürlerken, arada bir uzun otlar arasında saklı mezar taşlarına çarpıyordu ayakları. Ama ne otlar, ne de zaman örtbilmişti eskiden Gurzuf mezarlığının orta yerinde duran türbenin taşlarını -türbeyi yıkanlar korkunç bir olayla yüz yüze gelip kaçmışlardı sanki-türbenin kalın ve boz kalıb taşları rasgele yatıyorlardı bayırda.

Cenaze türbe taşlarına yöneldi.

Yolda yalnızca Melek Hanım'la Numüne kalmışlardı. Eskiden türbenin olduğu yere ulaşınca gençler sandukayı omuzlarından indirip taşlar üzerine yerleştirdiler.

Kırk kadar *Sürgüneyi*'li, Taşkent'li, ve Beşterek'li birikmişti Savaşçı'nın sandukası çevresinde. Her yer sessizdi. Mezarlıkta uçan kuşların soluklarında kalmıştı hayat yalnızca. Romankoş Dağı'nın doruğu üzerine inmiş güneşin Savaşçı'nın madalyalarında yansıyan ışınlarında, bir Roma'lı Sezar'ın altın katafalkı gibi duruyordu sanduka bayırda.

Sandukanın çevresindekiler başlarını göğüslerine eğdiler; Savaşçı'ya -belki ondan önce cesedleri türbede yatmış olanlara da- saygı duruşunda durdular. Bir an uyandı uyanacak eski mezarlık. Ama sessizlik dağılmadı. Gençler sandukayı omuzlayıp Savaşçı'nın cesedini bekleyen mezara taşdılar.

Çok uzun sürmedi gömme eylemi. Mezarın başı ucunda okunan kısa bir Fâtiha'dan sonra sandukayı mezara indirdiler. Önce Atık, onun ardından Dört Alimler, ve Çora, birer avuç toprak attılar Savaşçı'nın sandukası üstüne, ve mezarcılar taze

toprağı kürümeye koyuldular. Az sonra çok sevilen, çok değerli, ama günün birinde yere düşüp kırılan bir nesne gibi kayboldu gitti bizim Savaşçı yeryüzünden.

Güneş battı. Akşamın esmer gölgeleri düştü mezarlığa. Savaşçı'nın yakınları ve cenaze törenine katılanlar dağılmışlardı; kimi Beşterek'e, kimi Simferopol'e. Mezarlığın kıyısındaki selvinin tepesine tünemiş bir tek ardıç ötüyordu; bir de Melek Hanım kalmıştı mezarın başı ucunda. Uzun bir süre oturdu Melek Hanım; otururken az ağladı, az âhi-zarlı göğüs geçirdi. Ama düşünmüyordu; bir şey diyemiyordu. Ne diyebilirdi ki... Söyleyeceklerini kırkbeş yıl boyunca söylemişti işte Savaşçı'ya.

Kocasının mezarı ucunda öyle otururken, kendisinin de bir zamanlar doğurgan, hayata yeni hayat veren vücudundan hayatın göçüp gittiğini hissederek gibi oldu ve tutunacak bir yer ararcasına, sarsıntıyla mezarın toprağına uzattı ellerini. Ama sarsıntı uzun sürmedi -başını kaldırdı Melek Hanım; Ayı Dağı'na, Adalar'a, Ceneviz kalesine baktı, ve iki eli hâlâ mezar toprağında, 'İyi bir yerdesin' dedi içinden; 'Kırkbeş yıl boyunca özlediğin, hasretini çektiğin bir yerdesin Savaşçı'm, rahat uyu' dedi, ve ayağı kalkarak, ağır adımlarla otoyolda kendisini bekleyen Alimcan'ın arabasına doğru yürüdü.

Az sonra araba Beşterek yolundaydı. Ama Savaşçı Gurzuf'ta kalmıştı.

İşte, böylece en sonunda bizim ihüyar Savaşçı hem Allah'ın rahmetine kavuştu, hem de, kırkbeş yıl öncesi gibi -gene Allah'ın rahmetiyle- yeniden Gurzuf'un ve Kızıldaş'ın ayrılmaz bir parçası oldu. Bu öykünün yazarına da, burada Savaşçı'nın ardından okunan dualara âmin diyerek, öykünün son cümlesini noktalamaktan başka yapılacak bir şey kalmadı.

